

ԵՐԵՎԱՆ

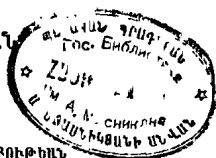
1970

ՆՈՑԵՄԲԵՐ-ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 11 - 12

dig

ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ,
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

NO. 11 - 12

1970	Նույնիսկ - Դեկտեմբեր	Թիւ 11 - 12
------	----------------------	-------------

ՏԱՐԵՎԵՐԶԻ ԽՈՅԵՐ

Ժամանակի անհուն ովկենտոսին վրայ կաթիլ մը եւս կ'երթայ աւելնալ ահա, կաթիլ մը՝ հիւլէ մը՝ իր մէջ ամփոփած միլիոնաւոր մարդոց յոյզերն ու խոհերը, ուրախութիւններն ու վիշտերը, սէրերն ու ատելութիւնները: Տարի մը ամբողջ մարդը, աշխարհի այս տէրը, իմացական իր կատարելութեան փաստերը արձանագրեց, դէպի տիեզերքի անծայրածիր խորութիւնները նետելով իր պրպտող նայուածքը եւ երկրագունդին վրայ ստեղծելով բարօր ու հանգիստ կենսաբի նոր պայմաններ: Միաժամանակ սակայն, մարդը՝ իր չըջնալիս ու մտայնութեան այս պերին, չարունակեց ապրիլ իր իսկ կողմէ պատրաստուած սլայքարներու, վէճերու, պատերազմներու ցանցին մէջ, արդիւնք՝ ցեղի ու գոյնի խորութեան, ինչպէս նաեւ ընդդիմամարտ վարձապետութիւններու անունով ոտքի ելլող կամքերու: Այսպէս է որ, անգամ մը եւս, մարդը մերկացաւ փառաշուք այն պատմունճանէն՝ որ հազարաւոր տարիներու ընթացքին կազմուած քաղաքակրթութիւնը նետեր էր իր ուսերուն, հագուելու համար բիրտ ուժի եւ անյապ ախորժակներու գրգռելակ: Եւ տակաւին, այսպէս է որ խաղաղութիւնը կը մնայ մարդոց հասողութեան խուսափող մեծագոյն երազը, որուն իրականացման ձգտած է աշխարհ դարերէ ի վեր, եւ յանուն որուն՝ արեւնով կ'ոռոգուի երեսը մեր երկրին:

Պատերազմի Կե Դոյաբորի Նմպերուն ընդմէջին ծաղող արևն է խաղաղութիւնը, նախապայմանը՝ շինարար եւ ստեղծագործ աշխատանքի: Այդ խաղաղութիւնը երկար դարեր պայտուցաւ Հայութեան եւ, Երամարանօրէն, սուրի անդոհին եւ գերութեան խաւարին մէջ կորսնցուցինք մշակութային ու քաղաքակրթական այն գանձերը՝ որոնք մեր ժողովուրդինն էին, հարուստ ու չքեղ: Մինչեւ Տասնիններորդ Դարու կէսը, ամբողջ Հայ երկիրը՝ Կիլիկիոյ բարձունքներէն Սեւանի ափերը, թաղուած մնաց տգիտութեան մշուշին մէջ, ոչ միայն ոչինչ նոր չտալով մարդկային քաղաքակրթութեան, այլ ինքը մնալով անհաղորդ եւ անտեղեակ իր հին ժառանգութեան: Տաղանդաւոր հայերու ստուար դանդում մը, փախտական՝ դժոխք դարձած իր հայրենիքէն, դնաց չէնպէս տունները օտարներուն, Պոլսէն մինչեւ Կալկաթոն, մինչեւ Լվով եւ տակաւին ուր որ կրնար երթալ թափառող հայր-վրին ոտքը:

Այլ ներկայիս, աւելի քան յիսուն տարիներէ ի վեր, արհաւիրք փոթորիկէ մը ետք եկող հանդարտութիւն մը կը վայել Հայութիւնը, խաղաղութիւն մը՝ որ գրեթէ աննախադէպ է մեր պատմութեան մէջ: Հայութեան մէջ մեծ հատուածը, հաւաքուած էր մայրենի հողին վրայ, ստեղծագործութեան չզանդաղող թափով մը անկարելին հնարաւոր կը դարձնէ հոն՝ ուր տակաւին շատ մօտ առնին, Միջին Դարն էր որ կ'ընթերցէր ամէնուրեք: Մականի ի նշ հարկ ընելու գովքը մեր հայրենիքի շքեղ վերածաղկումին, երբ ամէն օր թերթերէն եւ բեմերէն, ճաշատիւրումով եւ լուսանկարներով ա՛յդ է որ կը պատմուի մեզի, հպարտութեամբ եւ երջանկօրէն:

Բայց մեր սիրտերը կը պատէ՞ նոյն Եւրասիոյ թիւնը, արդար հպարտութիւն մը կ'ուռեցնէ՞ մեր կուրծքը, երբ մեր աչքերը երազանման այդ իրականութեանէն կը դարձնենք զէպի արտասահման՝ քննելու մենք զմեզ: Զէ՞ որ հանգիստ կեանքի եւ իրազեղ զործունէութեան կարելիութիւնները արտասահմանի մէջ եւս կան, առաւել կամ նուազ չափով, որոնցմէ պէտք էր որ օգտուած ըլլայինք՝ մենք որ գիտենք յառաջանալ: Մեր գործը պիտի չըլլար հայրենաշինութիւնը, այլ՝ թերեւս աւելի անհրաժեշտ եւ ճակատագրական՝ հայապահպանութիւնն էր մեր կէտ նպատակին: Հազիւ ճողոպրած սուրէն եւ անապատէն, ու կայք մը դառած տապինական ափերու, գիտակցեցանք ամէն բանէ առաջ թէ իբր մարդ կենդանի մնալու մեր պայքարին մէջ յաղթանակելէ վերջ՝ պարտադրուած պիտի ըլլայինք ընելու աւելի՞ դժուար ճիւղ մը, այս անգամ հայ կարենալ ապրելու համար: Եւ բառերը՝ ձուլում եւ հայապահպանում, դարձան մեր գիտակցութեան անրաժառն մաս, մեր խիղճը անդադար սակող:

Բայց ի՞նչ ըրինք:

Գիտնալէ եւ հաստատելէ ետք վտանգին գոյութիւնը, ի՞նչ ըրինք, ի՞նչ եկաւ մեր հակադրեցութիւնը իրրեւ մէկ հաւաքակալութիւն: Զգուած էինք մենք մեր բախտին, եւ չկային նոյնիսկ քաար որբահաւքները՝ մեր ձեռքերէն բռնելու: Որոշ էր որ, քնն-դէպ փոթորիկէ անդադրողներ, մեր զառաջին մտածումը պիտի ըլլէր

լար պատուովարան, դրանել, հաց շահիլ եւ պարիւլ, Յաջնգէցանք աշխատէս՝ ինչպէս միայն հայր գիտէ յաջողիլ, ախօք՝ պարտաւոր մանի որեւէ անկիւնին մէջ, գրեթէ անկարելի պիտի ըլլայ ազատեալ ինչ նիւթապէս թշուառ հաբերտ, որովհետեւ քորթումին մերկ հասած մեր կայքերը, հիմա արդէն սեփականատէրներ ենք հողերու եւ շէնքերու, խանութներու եւ գործարաններու: Նիւթապէս վեր քարեկեցութիւնը ամենէն սքանչելի երեւոյթներէն մէկը պիտի մնայ մեր վերջին շրջանի պատմութեան, իր աննախընթաց թափով եւ մեր ցեղի աշխատունակութեան, յոկոյնտութեան եւ իմացական կաջողութիւններուն անհերքելի փաստով: Շատ քիչ ժողովուրդներ պիտի կարենային ցուցաբերել այս խլեակներուն ճիշդին եւ կամքին հաւասարող ուժ:

Միտ կողմէ՝ միշտ արթուն՝ մեզ սպառնացող մտանդին՝ կառուցանեցին եկեղեցին եւ Կարոյքը, յաճախ փոքր ու համեստ, բայց միշտ պատասպարան մեր ինքնութեան եւ Հայութեան: Ինկոնտուկ մատուռի մը մէջ զգացինք, թերեւ պարզ քահանայի մը դէպքի վեր կարկառուած բազումներէն սահող օրհնութեան հովանիին տակ՝ թէ Աստուած որուն կ'աղօթէինք եւ որուն հաւատացիք էինք զարհրտով, մեզ հայ պիտի պահէր հակառակ բոլոր խոչընդոտներուն: Եւ կամ, իրենս թիթեղածածկ սենեակին մէջ էր—դոր վարժարան կոչելու հպարտութիւնը ունէինք, որ «այգային երգ»ին աղբեցութեամբ զօրացած՝ գիտակցիք էինք մեր լեզուին հրգորութեան եւ ամենախարոզութեան: Այո՛, շինեցինք եւ ուրախացանք, որովհետեւ ա՛յ վախ չունէինք թէ ոճրագործ ձեռքեր կըրնային սուրբը ինչ որ մերն էր, եւ այդ գիտակցութեամբ զօրացած՝ ընդարձակեցինք գործունէութեան մեր գաւառը, որուն ապագայցներն են մեր բարձրագոյն վարժարանները, մեր եկեղեցիները, մեր թերթերը, մեր ակումբները, մեր մշակութային ձեռնարկները եւայլն: Բայց, հազիւ պահ մը հանգչած մեր յոգնութիւններէն, երբ 1971-ով բացուող շատ վճռական տասնամեակէն ներս մտնելու պահուն կ'ուզենք արդար գոհունակութեան յետադարձ ակնարկ մը նետել, անակնկալը մեզ կը ցնցէ: Անդուլ այսքան ճիգէ ետք՝ ամէն կողմ յաւասարութիւն եւ յուսահատութիւն կը տեսնենք, ամէն կողմ լքում եւ փախուստ: Մեր եկեղեցիներն ու վարժարանները հետզհետէ կը պարպուին, մեր ակումբները հետզհետէ կը գոցուին, օտարներու հետ ամուսնութիւնները համաճարակի սահմանը կը մոտեն, եւ, ինչ որ ամենէն վտանգաւորն է, անօրինակ յոռետեսութիւն մը մեզ իր ձիրքաներուն մէջ առած՝ կը պարպէ մեզ մեր հաւատքէն, մեր համոզումներէն, իրրեւ հայ ապրելու եւ տեսելու մեր վճռակամութիւնէն, վերածելու համար մեզ ի վերջոյ անգոյն եւ անդէմը աշխարհաքաղաքացիներու: Ա՛յ չենք հաւատար մենք մեզի, ա՛յ չենք վստահիր մեր ուժերուն, եւ, այսքան տարի տեղի-անտեղի կրկնելէ յետոյ, ա՛յ չենք հաւատար հայապահպանութեան բառով մեզի եկող գաղափարին: Հետզհետէ մեր մէջ կը մարի ազգասիրութեան կրակը, անհոգ ծուլութեան մը եւ հոգեկան չորացումի մոխիրով ծածկելով ամէն բան որ նուիրական է մեր մէջ:

Դիւրին պիտի ըլլայ փնտռել պատճառները մեր աննախան-

ձեւի վիճակին, եւ միաժամանակ պոխարակել պատասխանատուները: Այո՛, շատ հաճոյքով պիտի մեղադրենք մեր կուսակցութիւնները, պիտի դատապարտենք մեր ղեկավարները, պիտի յանդիմանենք մեր հարուստները իրենց թերացումներուն համար, եւ վերջապէս, պիտի հարուածենք հանրային մեր կեանքին բոլոր աշխատաւորները: Սակայն, այս բոլորը նուազ կամ առաւել չափով ճիշդ ըլլալով հանդերձ, կը խորհինք որ պատճառը աւելի հիմնական է, աւելի խոր եւ, աստով իսկ, աւելի վտանգաւոր: Ուրովհետեւ, կը խորհինք թէ նիւթական, արտաքին այս պատճառներէն տարբեր՝ մեր ճողերանութեան, նկարագրին եւ ցեղային ինքնագիտակցութեան մէջ է որ որդը կը կրծէ, մահացու հիւանդութեան մը մանրէին աղէտաւոր ճակատագրականութեամբ: Նիւթական միջոցները ո՛չ մէկ առնչութիւն ունին, օրինակ, հայ երիտասարդի մը պարագային, որ, հայեցի լաւ եւ ամբողջական դատարարակութիւն մը ստանալէ ետք, իր ամապարող քայլերը կ'ողղէ դէպի օտար մշակոյթները: Ինչպէ՞ս բացատրել երեւոյթը. օտարամոլութիւն, մեր վարժարաններու եւ ուսուցիչներու անկարողութիւն, տունի՞ն ազդեցութիւնը, չըլնալի՞ն, օտար քաղաքակրթութեան: Բայց այս բոլորը, նոյնիսկ միասին առնուած, չեն կրնար եւ պէտք չէ՛ որ կարենան հայութենէ հեռացընել մեր զաւակները՝ որոնց տուինք ամէն բան, եթէ մեր ջամբած դատարարակութիւնը, մեր ընտանեկան կեանքը, մեր կուսակցական եւ ընկերային միջավայրը ունին եւ կրնան փոխանցել հայեցի իրա՛ւ եւ հարազատ եւ խանդավա՛ռ ու հաւատաւոր նկարագիր: Եթէ կէս դարու ընթացքին կորսնցուցինք մեր կէտ նպատակին, եթէ պայմաններ հետզհետէ պղտորեցին մեր նայուածքը, այն ատեն ո՛չ մէկ ծրագիր եւ ո՛չ մէկ ճիգ կրնայ արդիւնաւորուիլ:

Թիւրեւս ա՛լ ատենն է —եթէ արդէն անցած չէ—, որ համապային մարմին մը փորձէ համակարգել մեր հանրային կեանքը, կազմէ մեր կարիքներուն տախտակը, եւ ջանայ գտնել նիւթական միջոցները՝ աւելի արդիւնաւոր գործունէութիւն մը ծաւալելու բոլոր գաղութներուն մէջ: Տակաւին, օրինակ, հայ ուսուցիչը նիւթական ամենէն ծանր պայմաններու մէջ կը գտնուի, հակառակ որ ո՛չ ոք կ'ուրանայ վճռական դերը դոր ան ունի հայապահպանման գործին մէջ. ուրեմն ինչո՞ւ զարմանալ երբ ուսուցիչներու թիւը կը նուազի, եւ փոխանակ որակը փնտռելու, ա՛լ ստիպուած կ'ըլլանք աւելի գոհանալ պարզ քանակով: Համադրային մարմին մը շատ դիւրութեամբ պիտի կարենար առաջը առնել այս վատնումին, օգնութեան կոչելով նիւթական օժանդակութիւնը հայ մեծահարուստներուն՝ որոնց նպաստով կազմուած հիմնադրամ մը պիտի գոհացնէր համայնքային մեր բոլոր պահանջները:

Մանրամասնօրէն եւ համազաղութային չափերով ծրագրուած աշխատանք մը կարող պիտի ըլլայ յենարան կանգնիլ հայութեան եւ իրագործել մեր բոլորին միակ նպատակը՝ հայապահպանումը:

Յ. Գ.

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՅ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Մարդկային պատմութիւնը անստաբիլային ժնջազոյն իրողութիւններէն մին արձանագրեց այն օրը՝ երբ Պօղոս եւ իր զոյգը՝ կերները իրենց ոտքը դրին Սւրբապական ցամաքամասին վրայ, Տրովադայէն մեկնելով դէպի Սամոթրակէ, Նէոպոլիս եւ ապա Փիլիպպէ, որ առաջին քաղաքն էր Մակեդոնիոյ։ Փոքր մակոյիկը որ այս մարդերը կը տանէր Սւրբապայի գրաւման, մեղմօրէն կը առաջադիմէր կապոյտ ջուրներուն վրայ, երկինքէն ինկած փետուրի մը նման։ Գարնանային գեղեցկութիւնը կը չողար իրենց շուրջը, նոյնիսկ զոյգ նաւավարները իրենց իրողութեամբ ձեռքերով եւ դառնացած եւ աշխարհէն կորզուած հոգիներով կը վճարէին այդ փառքին ի տես. ամէն ինչ կարծես բոցատարր ոսկի էր, արեւու ճառագայթներուն ներքեւ, որ ծորելի դարձած, կը կայծկտար ջուրներուն մէջ եւ չիթ առ չիթ կ'իյնար թիակներէն վար։ Հորիզոնը ծիրանի ծով մըն էր, մինչ կապոյտ գոլորշիներու շուրջ մը կը թաշանար Փիլիպպէ քաղաքին վերեւ, որ կը խայտար իր ճերմակ տուններուն ծովովը, ինչպէս նաեւ անհամար մեհնաններու, բազիլիկներու, եւ յաղթական կամարներու շքեղանքովը։ Եզէական ծովու ցանուցի կղզիներուն վրայ կը ծփար մթնշաղը մանիշակագոյն ու ծիրանի։

Հոս ամէն ինչ Հռովմէական էր, տունները, ժողովուրդը, լեզուն, կարգուսարքն ու մաքրութիւնը։ Փողոցները սալաքիւղած էին մարմարով, բնակիչները բարձրահասակ էին, պնդակազմ եւ վայելչադէլ։ Գերիներն ու Ասիացիները իրենց ողորմելի կերպարանքով կը զատորոշուէին տիրող դասակարգէն։ Առաքելաբար առաջին անգամն էր որ հանդիպումը կ'ընէր Յունա-Հռովմէական քաղաքակրթութեան եւ բարբերուն, հակառակ ճարտն ծնած ու մեծցած ըլլալուն։ Քաղաքը կը յառկանշուէր իր ղդեակովն ու աքրո-

պոլովը։ Արուստի եւ բնութեան լիակատար գեղեցկութեան տեսքը կը տիրապետէր ամէնուրեք։ Լեռ ու դաշտագետին, ցամաք ու ծով, դիւթիզ գէտպիտութեամբ զիրար կը լրացնէին։ Քաղաքին հարաւն կը հոսէր Գոնկաս գետը, որու ափերուն վրայ տեղի ունեցաւ, Կեսարի մահէն վերջ, ճակատագրական ճակատամարտը Պրուսոսի եւ Օգոստակոսոսի միջեւ։ Փիլիպպէ զինուորական գաղթաւայրի մը նկարագիրը ունէր եւ կը վայելէր ունէն կարգի առանձնաշնորհութեան։

Պատգամաւորներուն համար անկտրելի հղաւ իրենց անծանօթ այս քաղաքին մէջ հրէական սինակով դառել, որ բաց ականջն էր Մեսիայի պատգամին։ Սպասեցին Շաբաթ օրուան, զոց խանութներէն եւ ծուխ չարձակող տուններու ծխնելոյզներէն իրարէն զեկ ըլլալու Հրեաներու գոյութեան։ Ղուկաս կը ճանչնար հոս ծիրանափառաւ կին մը, որ կը կարծուէր թէ Հրեայ էր, հաւատարմօրէն հրէական տառնութիւնը պահած ըլլալուն համար գուցէ։ Վաճառատունը զոց էր, փակ էին նոյնպէս շուրջի խանութները։

Պատգամաւորները ճարահատ, քաղաքէն դուրս ելլող կարգ մը մարդերու հետեւեցան, որոնք զետակի մը եզերք եղող ուռիներու անտառը կ'երթային։ Պօղոս ուրախութեամբ լսեց որ անոնք սաղմոսներ կ'երգէին, ուռիներու շուրջուն տակ նստած, ողբելով չուսներ ընելով Բարեկունի դետեղին երգող Հրեաներուն։ Պատգամաւորները յայտնեցին ինքզինքնին անոնց եւ մէկէն բոլորը լեցուեցան արտակարգ խանդավառութեամբ։ Ուրախ էին բոլորն ալ եւ երջանիկ, որ Ս. Երուսաղէմէն մարդեր զրկուած էին, իրենց բերելու պատգամը Իսրայէլի Աստուծոյն եւ Հրէից մեծերուն։

Պօղոս սկսաւ իր խօսքը, յայտարարելով թէ եկած էին պատգամեւու Մեսիային դա-

լուստր, նախաձայնուած Իւրայէլի մարդա-
րէններէն: «Ան որ Աստուած խոստացած էր
մեր նախահայրերուն» եկած է արդէն, իր-
բեւ ազատարար ոչ անշատ կամ սեփական
ժողովուրդի մը, այլ քովանգական Քարդիւ-
թեան: Աստուածորդին մարմնացաւ, աշ-
խարհ իջաւ, ընդհանուր եղբայրութեան մը
սկզբունքները բերելու մարդոց, եւ մեզի
շնորհեցաւ: Երկնածորը Հոր մը արդիւններն ըր-
լալու արեւմտական, իսկ ներքինիւն մեր
փրկութեան Գառնիս եղող հաստաքը, մեզի
հաղցունելով հազմներ գլխադրութեան մը առ-
ջիւղի վրէն աւագարձը Վրդ, նոյն ճոզինա-
րազ արգարացաւ Ան, մեղի կը ներշնչէ հօք
համապատմը շատուից Իր սկզբէն ինչ շատ
բիշնէր այլ թէ ստիպանաւ մեր գառնութեան հա-
յտանդին զայն: Որովհետեւ Մեսիան, ապա-
ստարարը, տեղաւորած գտնաւ մէջ ապականաւ
մարդկութեան, աստուածաբանական ընդհը սք
եկաւ թախանցելու քայքայուած ընկերու-
թեան սք բոլոր իսկներէն ներս, ուր անի-
բառուածներ « Իրաւից ու սղաւք սիրտեր
կը հեծկլտան, ուր ցեղերն» ամբարիշտ լու-
ծեաւ, տակ գրաստացած, իրենց գտնաւ
կ'ապրին, եւ լոյսի Կարօտ կոյրեր գուր կը
խարխալեն գտնելու դարմանը իրենց շուրջը
խաղցող խաւարին: Իր հոգին է որ կը պա-
նանջէ մեզմէ, արդարաբան մեր նմաններուն
մէջ, չ'ըթոյլատրելու որ մեր ճակատագիրը
խաղալիք դառնայ յոռի հակումներուն:

« Մեսիայի գալուստով երկնքի թագաւո-
րութեան խորագոյն հեծելը կը գրուին սիր-
տերուն մէջ ճուղք անոնց՝ որոնք իրենց սրը-
րաբան պարտքը կը կատարեն Նոր Ուխտի
սրդեգրութիւնը հոգակելով ամենուրեք: Տի-
եղեղեանն այդ հրաւիրի համաձայն, անհը-
րածեալ է որ պիտոյնք գրկախառնումով իւ-
րաւու մօտենան Հրեան ու Հեթանոսը, գե-
րին ու ասիոտականը, բարբարոսն ու Սկիւ-
թացին: Փոփոխութիւն է ըրածումի միջոց-
մը, մէկը կ'ուրուածէ է գալթալիզութեան
մէջը, որ քանի մը օրերու համար միայն
ժամկէց Նաղովրդին Սխաւսին արեւելուայ
մարմինը: Այլ մեռած մը չէ Ան, այլ վերա-
ցած Գրկինը եւ նոյնա՛մ Իր Հօրը աջ կողմը,
Հոն գնելու համար Ժր թափոնանական Աթո-
ռը, ամէն անցաւոր եւ ստուերակերպ իշխա-
նութիւններէ զեր, հաստատարպէս արհա-

մարհելով Դաւթի գաւաղանն ու Դիոսի գա-
հը:

Մեսիան Իր ազատ կամքով մարդկային
մարմին առաւ, ազատելու մեղաւոր մարդ-
կութիւնը իր քեղքերէն: Մեսիան գերիի մա-
նով, որպէսզի մենք որ գերիներն էինք մեղ-
քից, ազատէինք մեր կապանքներէն: Բոլոր
Իրեն հաստատացողները պիտի մաքրուին իւ-
րենց մեղքերէն եւ Կարգաւ պիտի բլլան թիւ-
քնաւ: Պօղոսի խօսքերէն յետոյ գիրքին հար-
դաց-նամալը Երուսաղէմի քուրքերուն, հո-
րապարտէն սք: Մեթաբոլ կը քրուրը հրէից
եւ հեթանոսաց հաստատարպէս Կարգին
հրէական օրէնքի պարտաբաններուն:

Անկնդգիւնելը իրենց ճաղցր գարմացաւ
մին մէջ կը յարեւէին թէ երկնքէն իջած էին
այս ռարդիւն: Արեւմտից գնկնգրիւնէն սք
ընդունին պարզապէս, իրենց իրենց Լիւթ:
Իսկ էր: Ան պատգամաւորներու տրամադ-
րութեան ներքեւ դրաւ իր ընդարձակ յաջ-
կաքառիւնը իւր քրդաւորներուն եւ գերի-
ներուն հետ միասին ընդունին միաբնութեան
շուրջ: Անոյ Լիւթայի բարեբարութեամբ,
բողաքէն դուրս, նոյն գետափին՝ ուր թաղ-
ջին հանդիպումը տեղի ունեցաւ պատգա-
մաւորներուն հետ, գնտեցաւ: Ընթէ մը, իր-
բեւ ժողովարտից ծառայելու համար հրեա-
ններուն եւ քրդապալաւ հեթանոսներուն հա-
ստատարպէս: Պօղոս որ սոյնոր չէր հաւա-
տացեալներէն ծանոթակութիւն ընդունելու,
չօժարեցաւ այս քրդապալաւ ալիքին նուրը
առնելու, իրենց ճամբորդական ծախքերուն
ի հաշիւ:

Իւր եւ իրեններուն մկրտութենէն յետոյ,
Լիւթային իր տունը հրաւիրեց բարեկամներն
ու ծանօթներն, պատուելու համար սրբապան
հիւրերը: Նարադարձը չ'այայեցուց իրեն որ
սպարաւորներ կամ գերիներ սպասարկէին
պատգամաւորներուն: Անոնք արծաթեայ
սկտառեղներուն վրայ կը բեւէին աւտիքներն-
ր մինչեւ սրահին մուտքը, ուրիչ Լիւթան
կ'անէր իրենց ձեռքէն եւ ծնրադիր կը գե-
տեղէր եռոտանիին վրայ, աչքը միշտ Պօղո-
սին տղուն մը նման ուրախութենէն այլա-
կերպուած:

Անպամ մը երբ Պօղոս եւ իր ընկերները
ժողովատեղին կ'երթային քարոզելու, իրենց
հոռէն վաղը սկսու հարցուկ ու ալաւաք

աղջիկ մը, որ չուսնով կապուած էր դիմեր առաջնորդողին: Հարցուկը խղից իր վիզէն կապուած առաստանը, մօտեցաւ պատղամասւորներուն, եւ Պօղոսի առջեւ կիցած աղաղակեց:

— Այս մարդիկ Աստուծոյ ծառաներ են, եկած են մեզի ցոյց տալու փրկութեան ճանապարհը:

Պօղոս մօտեցաւ տղջկան եւ խրելով իր նայուածքը անոր մարմնուն աչքերուն մէջ, ըսաւ: «Յիսուս—Մեսիայի անունով կը հրաւիրուիմ ձեզի, ո՛վ չար դեւ, որ հեռանառայ խեղճ արարածէն»: Աղջիկը արձակեց ահաւոր ճիշ մը եւ փոռեցաւ դետին: Երբ արթնցաւ, բուժուած էր արդէն իր տապնապէն: Սակայն դիմեր իրրեւ հարցուկ գործածողները դժգոհ էին եղածէն, ամբաստանելով Պօղոսն ու իրենները: «Ունէ նշան տեղի չունենար բայց միայն մոլորեցանքնու սիրոյն», ըսաւ Պօղոսը: «Հրաշքը հաստքի պտուղն է եւ պտուղը աւելի չէ քան ծառը: Պէտք չէ չարաչար գործածել Աստուծոյ զօրութիւնը սեփական շահու եւ ցուցադրութեան համար»:

Այս շրջանին գերիններու շուկային մէջ կարելի էր հանդիպել երկու սեռերէ մօրդոց, որոնք կը հաւատային թէ ոգի մը կար իրենց մէջ որ կրնար յարաբերութեան միջոցով թափանցել մարդոց: Անոնք իրենց շուրջիններէն կը նկատուէին իրրեւ գուպակներ և մարգարէներ: Այս կարգի գերինները ամենէն շատ կը գնահատուէին, որոնց հիւանդութիւնը կ'օգտագործուէր իրրեւ բացայայտել նշան աստուածային ներգործութեան: Ասոնց կարգին կային աստղագէտներ, գուշակներ, բփէկներ, օճահմաներ եւ ամէն կարգի կախարհներ, Սուրիայէն, Բաբելոնէն եւ Եդիպոսէն եկած:

«Ձգոյճ եղէք, կ'ըսէր առաքելաւր, մարդերէ որոնք զգիւրպարանս աստուածապաշտութեան ունին եւ ի զօրութենէ անտի նորա ուրացեալ են»: Հեռու են ճշմարտութենէ մեծեւելով ճշտուրը հաւատքը՝ ճարտարաժողովներ եւ նենգութեամբ կը ջնան հրապարակել տգէտները, ո՛վ թէ յօգուտ են թականերուն՝ այլ իրենց սնտի փառքին եւ ի շահ շարութեան իշխանին»:

Յաճոյք օրը մեծ ամբոխ մը խոնուեցաւ Էփեսայի խանութին տոբէւ, աղաղակելով թէ դուրսէն եկած երեք Հրեաները պատենած էին Հռոմի պետի մարդարէուհիին, թէ նոյն այդ մարդիկը նոր աստուածներու մասին կը քարոզին եւ խռովութիւններ կը յարուցանեն քաղաքին մէջ: Յետոյ յարձակեցան պատգամաւորներուն վրայ եւ խոշտանգելով դատարան տարին: Հոն փոխան հարցաքննութեան, մերկացուցին դիմերը եւ սիւններուն կապած խարազանցին: Յոյն եւ Հըրոսի մարդիկ ամբոխը հաւաքուած կը դուարանանայ այս տեսարանին մէջ, իր սովորութեանը համոծայն: Կը զարմանային միայն որ խոշտանգողներու շրջանէն բողոքի ոչ մէկ բառ կը լսուէր, անոնք կարծես ուրախ էին հոգեպէս որ Մեսիայի սիրոյն կը շարժարուէին: Պօղոս իր այս տաղանապին մէջ յիշեց Նիկատուրը եւ իր աչքերը լեցունեցան ուրախութեան արցունքներով: Առաջին անգամ չէր որ կ'ըզար տառապանքին քաղցրութիւնը, սակայն այս վերաշնչութիւն մէջ իրեն համար աւելի ստոյգ կը դառնար այն մտածումը թէ ո՛վ որ իր հետ ունէր ճշմարտութիւնը եւ կը յայտարարէր զայն մարդոց, իրեն իրրեւ վարձք պիտի ունենար տառապանքը միայն: Յետոյ դիմերը բանտ տարին եւ կապուած ոտքերով նետեցին մուկի տանը: Ժամեր յետոյ, բանտապահները լսեցին աղօթքի եւ գոհարանութեան ձայներ: Վերակացուն մօտեցաւ դրան եւ զարմանքով նկատեց որ անոնք ուրախ էին եւ յազկատարած կ'աղօթէին:

— Ասոնք ծառաներն են զուցէ անծանօթ Աստուծոյ մը, կը խորհէր բանտապետը, ինչպէս խոստովանած էր գերի մարգարէուհին, որ ասոնց շնորհիւ ազատուած էր իր մէջ քնակող չար ոգիէն եւ մարդոց քաղաքաճոյքին եւ շահու առաքիւյն եղած ըլլալու փրկակէն: Երբ վերակացուն այս մտածումներուն մէջ էր, յանկարծ ահռելի ձայն մը դղրկեց բանտը լոյսի փայտապղծներով, ցերեկի վերածելով բոլոր խորշերը: Յետոյ կատարի Հով մը բացաւ բոլոր դուռները, ահուդողի մատնելով ներկաները: Բանտապետը կարծելով թէ բանտարկեալները խոյս առած էին, ուղեց անձնապահ ըլլալ, սակայն Պօղոս կեցուց զինքը: «Մենք հոս ենք»,

բառւ, զմեզ Հոս բերողները թող մտածեն վեր ազատութեանը մասին: Բանտի վերականգնում այս եղածին ինքնակորոյս, Պօղոսի ուղեբերուն ինկաւ, եւ աղերասգին խնդրեց որ բարի ըլլան իր Հանդէպ, որովհետեւ ինքը կը հաւատար այժմ իրենց անմեղութեանը: Յետոյ քակեց անոնց շղթաները, լուաց վէրքերը եւ իրենց տուաւ գինի եւ ուզեց մկրտել: Ինչ նոյն վայրկեանին: Երբ Պօղոս իր խոշտանգուած մեղքերը բանտապահի գլխուն գրած կ'ազօթէր, այս վերջինի շրթները կը մըմնէին: Վերջէս այս վայրկեանը նման էի ցամաք Հորին, մարդիկ իմ քովէս կ'անցնէին եւ քարեր կը նետէին իմ մէջս: Այժմ դարնառային առուակ մըն եմ, որ կ'երգէ ծառերուն ներքեւ, սպասելով ծառաւ շրթներուն:

Երբ քաղաքին մեծամեծները լսեցին հրաշալի պատահարը, ուղեցին լռելեայն ճամբով զինքն զիրենք: Բանտարկեալները սակայն յայտնեցին թէ իրենք Հոռովմէացի քաղաքացիներ են, առանց դատաստանի խոշտանգուած, Հետեւեալ արդարութիւն կը պահանջեն: Տեղւոյն ղեկավարները սարսափաւ հար Պօղոսին եկան եւ խնդրեցին որ ներուի իրենք: Պօղոս եւ Շիղան Լիտիային գացին մնաւ բարով բռնելու այս պատուական տիկնոջ եւ բարեկամներուն: Բաժանումի պահուն երբ բոլորը իրենց խոր ցաւը կը յայտնէին չարչարուած պատգամաւորներուն, Պօղոս զգացուած տեղի ունեցած անոր Եղեղութենէն, ըսաւ՝ կարծես մենախօսելով ինքզինքին Հետ:

Ահա նախ, մահուան եւ սիրոյ Աստուած, հաստիչը բոլոր սիրտերուն եւ զերազոյն առաջնորդը մեր քայլերուն: Դուն որ օր մը պոկեցիր զիս մօրս կուրծքէն եւ ծննդավայրէս եւ ըրիր աջօրեական ջուր փռելով, փոխելով կեանքիս ուրախութիւնը արտօնութեան: Ուղեցիր որ ցմբուր ըմպեմ դառնութեան բաժակը, համաձայն ինծի եղած ճակատագրին, տակաւին իմ մօրս արդանդէն եւ սիրով ծառայեմ բոլոր մարդկերուն՝ արտօնութեանս մէջէն լեցնելով անոնց ուրախութիւնը: Գանդատ չունիմ. ո՛վ որ կը դժգոհի, կը կոսակածի կեանքէն եւ չունի անհրաժեշտ հաւատքը ապագային: Ես կը հաւատամ կեանքին, այսինքն ցաւին եւ այն զերազոյն

ողորմութեան որուն մասնները տարինեղէ ի վեր կը սեղմեն Հոգիս: Կեանքը կրնայ վերջանալ, բայց ճշմարտութիւնը յաւիտենական է:

Քանի մը շաբաթներ առաջ թողուցի Երուսաղէմը եւ եկայ այս ափերուն վրայ. օրերս տակաւ կը ցամքին ժամանակէն ու ցաւերէն, բայց տեսիլքը կը մնայ պայծառ իմ մէջ, նման անվերջալոյս արշալոյսին: Անոր լոյսին մէջէն կը քայլեմ ինծի վիճակաւ ուսած ճակատագրին՝ որ աւելի է քան ես ինքս: Այս մնայուն աջօրանքիս համար չեմ ցաւիր, ով որ ճշմարտութիւնը մարդոց կը տանի, պէտք է պատրաստ ըլլայ տառապելու: Մարդ իր տառապանքին շնորհիւ է որ կրնայ հասկնալ ցաւերը եղբայր մարդերուն: Ոչ հալածանք եւ ոչ շարչարանքներ կրնան նուազեցնել տեսիլքը որ իմ մէջս կ'ածի օր, բռնկած լեռան մը նման:

Ահա նախ իրականութիւնը կեանքն իսկ է, որ իր սկիզբը չառնել արգանդէն եւ չի վերջանար զերեղմանին մէջ, որովհետեւ տարիները որ կ'անցնին ուրիշ բան չեն բայց վայրկեաններ յաւիտենականին: Նիւթական աշխարհը կարճատեւ երազ մըն է, հաւամատանած արթնցող մահուան, գալիք աշխարհի մէջ: Պիտի հասկնանք իմաստը աստուածութեան որ մեր ներսն է, զոր շատ յաւաքի կ'անգոսնենք երբ յուսահատութիւնը իշխէ մեր սրտին:

Աստուան դէմ Պօղոս եւ Շիղան Փիլիպպէէն մեկնեցան Ամփիպոլիս եւ Ապոլոնիսիս եւ եկան Թեսաղոնիկէ, ուր Հրեայ համայնքը կար եւ քաւական մեծ սինակոկ մը: Դուկաս մնաց Փիլիպպէ նորահաստաս համայնքի փափաքին վրայ: Պօղոս իր սովորութեան համաձայն Շաբաթ օրը սինակոկ զնաց քարոզելու: Սալոնիկէի քնակէշներու մեծ մասը նաւահանգիստի գործաւորներ եւ նուաստիներ էին, անդէտ եւ անմշակ եւ օրուան հացին կարօտ: Պօղոս անոնց խօսեցաւ եկող Մեսիայի, եւ վաղուան ծնող աշխարհի մասին: Հիմ խեղճուկ եղբայրներ, եթէ միայն գիտնայիք թէ աղքատութիւնը որ ձեզի այնքան կսկիծ կը բերէ, ձեր մէջ կրնայ յարուցանել արդարութեան գիտակցութիւնը եւ կեանքի իրական հասկացողութիւնը, դուք դժգոհ պիտի չմնայիք ձեր վի-

ճակէն: Որովհետեւ հարուստը շատ զբաղած է հարստութիւն դիզելով և իր տիրապետութիւնը ընդարձակելու գործով, եւ ի վիճակի չէ ունենալու այդ գերտութիւնը եւ ուղիղ ճանապարհը ճշմարտութեան: Ուրախ եղէք, որովհետեւ դուք էք ֆորպսն, Ֆորպսնութեան եւ գիրքը կեանքին. գոհ եղէք որովհետեւ դուք էք աղբիւրը առաքինութեան եւ խարխիւր անոնց՝ որոնք կ'իշխեն ձեր վրայ:

Եթէ կարենաք զգալ, դժբախտ իմ եղբայրներ, թէ աղքատութիւնը որ ընկճած է ձեզի, կեանքի մէջ միակ ուժն է որ կ'ընայ լուսաւորել սիրտը եւ բարձրացնել ձեր հոգին արհամարհանքի անդունդէն յարգանքի բարձրութեան: Կեանքը չլիքայ մըն է ինչուստ անյարիւր օգակներէ, սաղապանքը ահոր ոսկի հանգոյցն է ընդ մէջ ներկայի խոնարհութեան եւ խոտապեալ յոյսին: Աղքատութիւնը կը նպաստէ հոգիի ազնուացման եւ կը նրբացնէ զգացումը: Եթէ մեզի պակսի վիշտը, մեր հագին կը վերածուի պարտադրեալի մը՝ անձնասիրութեան աւելցուք, յեղով լեցուն: Ի մտի ունեցէ՛ք որ աստուածայինը իրական թաժինն է մարդուն եւ չի կրնար դնուիլ ոսկիով: Հարուստը ծախած է իր աստուածայինը, գնելու համար ոսկին: Կը Արցունքները որ ամէն օր կը թափին ձեր աչքերէն, աւելի մաքուր են քան ծաղրանքն ու հպարտութիւնը հարուստներուն: Մի երկմտի՛ք, եկած է Մեսիան, վերածելու ձեր վիշտը ուրախութեան: Գալիք սերունդները պիտի սորվին վիշտէն ու թշուառութենէն սերոյ եւ հաւաքարութեան քաղցը հրահանգութիւնները:

Օրեր յետոյ Պօղոս եւ Շիղան Թեսաղոնիկէէն մեկնեցան Բեթիա, ուր աւելի կըրթուած ժողովուրդ մը կար: Միեակտիկն մէջ Պօղոս խօսեցաւ եկող Մեսիայի նկատմամբ Հրէից մէջ ընդունաւած սխալ ակնկալութիւններու մասին, ըստ որում սպասուած փրկիչը օտուած պիտի ըլլար երկրաւոր իշխանութեան բոլոր հանդերձանքովը, քաղաքականօրէն յուսահատած Հրեայ ժողովուրդին հակառակօրէն վերականգնելու համար: Ոսկին աշխարհ եկած փրկիչը Հրէաստանի հոգին վրայ չէր միայն ոք պիտի պարզէր իր գործը, այլ ամբողջ աշխարհի: Այս երկրորդ ակնկալութիւնն էր որ իրականացաւ մեր

Տիրոջ մարմնաւորութեամբ:

Իսկ հեթանոսները որոնք անհաղորդ մընացած էին Հին Ուխտէ քաղաքութեանը, Մեսիայով մասնակից են այլեւս Նոր Ուխտին, արեւափառ շքեղութեամբ տօնելու համար Աթոճոյ Գաճելի «տարեկան»ը, ինչպէս կը նախաձայնէ Եսայի մարգարէն: Բանանք մեր միտքն ու հոգին ճանչնալու համար եկող Մեսիան: Աւելի մօտէն դիտենք Ահոր շնորհաց անհատնում ճառագայթումները, որոնցմով Ան եկած է լուսաւորելու մեր ներքին աշխարհը: Ոչ միայն աստուածապաշտութեան երկիւղած զգացումն ու խորհուրդը կ'ունենանք իրմով, ոչ միայն իմաստութեան եւ շնորհներու ճանաչումի եւ զօրութեան սերմերը կ'աճին մեր մէջ իր աստուեր նայուածքին ջերմութեամբ, այլ սիրոյ եւ ներողամտութեան, գութի եւ զոհերութեան կամքը կը պատասխարուի մեր տկար մարմինին մէջ: Իրմով հակառակորդներ կ'ըլլանք սուտի եւ կեղծիքի, բռնաւոր ձգտումներու, ախտի վրեժառութիւններու, ըլլալու համար ընտիր եւ մաքուր անօթնեւրը իր լայն ու փառքին:

Մեսիան եկած է արդարեւ իր արքայութիւնը հաստատելու երկրի վրայ, բայց այդ թաղաւորութիւնը օլայմանաւոր չէ երկրաւոր իշխանութեան մը ստեղծելութիւններով: Մեսիան հողէն չպատասխանէր կ'ուզէ միայն, թաղաւորութիւն մը որ կը հիմնուի եւ կը մեծնայ սիրտեւ մէջ: Հողեւոր ըլլալուն համար է նոյնպէս՝ որ ան լայնօրէն տիեզերական է, եւ բաց է բոլոր մարդոց աւելեւ անխտիր:

Թաղաւորութիւնը հողեւոր բարիք մըն է, ապագայ ժառանգութեան մը դրաւակները, զոր մարդ կ'ստանայ հաւատարմով: Գանձ մըն է ան որ ընտրեալներու միայն կը պատկանի: Երկնքի թաղաւորութիւնը մօտ է, բայց անխտիր կ'իրականանայ անոնց մօտ միայն, որոնք անոր կը յարին սրտի ազատակամ փառումով մը:

Տեղւոյն հաւատացեալներու օգնութեամբ կազմուեցաւ լուսով քրիստոնեայ համայնք մը, Հրեաներէ եւ հեթանոսներէ բաղկացած: Պօղոս հոս իր գործը աւարտելէ յետոյ մեկնեցաւ Աթէնք: Հոն իրեն պիտի միանային Դուկասն ու Տիմոթէոսը:

Ս.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՍԱՐԿԱԿ

Սակփանս, այբ լի շնորհօք եւ զօրութեամբ,
առնէր արուեստս եւ ճշման մեծամեծս ի ժողո-
վրդեան:

Գործք, Զ 8

Նախասարկաւագ եւ առաջին մարտիրոս, որ ի
Քրիստոսէ պսակեցար, եւ յերկմանմ առաջա-
տին պայծառացեալ բերկրեցար:

Շարակամ

Միւր հոյրապետներու գեղեցիկ մէկ կար-
գադրութեամբ, Փրկչի Մենդեան Տօնը կը
կանխեն Առաջ Զորս Տօները, որոնք Հայաս-
տանեայց Եկեղեցւոյ պաշտամունքի տօնա-
կան բաժնի ամենէն գեղեցիկ, տպաւորիչ եւ
խօսուն տեսարանները կը ներկայացնեն մե-
ղի:

Առաջ Տօներէն երկրորդը նուիրուած է
Երուսաղէմի Եկեղեցւոյն առաջին մարտի-
րոսին՝ Ս. Ստեփանոսին, սրբազան շարա-
կանադրին՝ Նախատակ Բարիին:

Քրիստոսի մահէն ետք, Եկեղեցիին կազ-
մակերպումով հաւատացեալներու թիւը ըս-
կըսաւ օրէ օր աւելնալ եւ առաքեալները ան-
կարող դարձան անոնց բոլոր կարիքներուն
հասնիլ, որովհետեւ հազիւ կարող կ'ըլլային
պարապիլ աղօթքով ու քարոզչութեամբ:
Ուստի զգալով օգնականներու անհրաժեշ-
տութիւնը եւ ժողովուրդի բուռն փափաքին
ընդառաջելով, միաձայնութեամբ ընտրեցին
եօթը առաքելն անձեր՝ որոնք ձեռնադրուե-
լով սարկաւագ կոչուեցան: Ասոնց զլիսաւոր
պաշտօնը եղաւ աղքատներուն նպաստ բաշ-
խել, որբերն ու որբեւայրիները հոգալ եւ
Ս. Սեղանին սպասաւորել: Ասկէ դատ, աւե-
քի ընդունակները կը պարապէին քարոզչա-
կան եւ աւետարանչական գործով ալ:

Սարկաւագներէն ամենէն աշխատուն հան-
դիսացաւ Ստեփանոսը՝ իբր անմեհեք, իւր-

գալս, քաջ կեցուածքով: Ստեփանոս եղաւ
անոնցմէ, որ իրեն տրուած պարտականու-
թիւնը կատարելով հանդերձ կը պարապէր
քարոզչական աշխատանքով: Անվախօրէն
բոլորին առջեւ կը քարոզէր ու կը փառաբա-
նէր Ուաշեալ Քրիստոսն ու Անոր ուղիղ եւ
ճշմարիտ վարդապետութիւնը: Կրօնական
հարցերու շուրջ վիճաբանութեան ընթաց-
քին, ունկնդիրներէն եւ ոչ մէկը կրնար ա-
նոր ազատ եւ ուղղափառ արտայայտութիւն-
ներուն հակադարձել: Այս իսկ պատճառով,
ան ամբաստանուեցաւ ժողովականներուն
առջեւ. սակայն հոն իսկ չզաղբեցաւ ճշմար-
տութիւնը խօսելէ եւ անոնց ատելութեան
արժանանալով՝ քարկոծմամբ մահուան ար-
ժանացաւ եւ ստացաւ երկնային անթառամ
Պրակ:

Հաւատացեալներ Եկեղեցւոյ սկզբնական
չրջանին դիւրար սուրբ կը կոչէին, որ, այն
օրերուն արդաք եւ Աստուածախառն կը նը-
շանակէր. սակայն ժամանակի ընթացքին
սկսան անդադել կոչուիլ միայն անոնք՝ որ-
ոնք իրենց առաքելի կեանքով, Հաւատքի
ու եկեղեցւոյ իրենց գործունէութեամբ նը-
շանաւոր հանդիսացած էին, եւ մարտիրո-
սական մահով պսակուած ու երկնային ե-
րանութեան արժանացած:

Մարտիրոսութիւնը սրբութեան ամենէն
ապահով փառսն է. գահափարի մը, իտէպի

(Ե. Գլ. Ե)

մը կամ սկզբունքի մը պաշտպանութեան համար մարդուս գերազույն զոհողութիւնը իր անձը նուիրելը կրնայ ըլլալ, որովհետեւ զոհողութիւն մը որ յօտար կամքով ու խոր համոզումով եղած է, վեր է ամէն բանէ ու սրբութեան աստիճանին կը հասնի:

Ստեփանոս իր ծառայութեան առաջին աստիճանին վրայ իսկ ցոյց տուաւ իր հաւատքին պոռութիւնը, մեռնելով Աւետարանի ու Մեծ Աւետարանչին՝ Քրիստոսի փառքին համար: Ասով ան հանդիսացաւ Երուսաղէմի Եկեղեցիին ու մանաւանդ Քրիստոնեայ Եկեղեցիին առաջին մարտիրոսն ու ճշմարիտ վկան: Անտեսեց արատաւոր ձեռքերէ հասած քարերը, որոնք կ'ուզէին խեղդել ճշմարտութեան խօսքը: Ան դարձաւ նորակազմ Եկեղեցիին բարոյական կորիզն ու յիշարանը եւ իր վկայութեան եւ մարտիրոսութեան հանգէսը մղել ուժը եղաւ քրիստոնէութեան:

* * *

Ստեփանոս ժողովականներու առջեւ բերուեցաւ՝ երկու յանցանքներու ամբաստանութեամբ. նախ՝ իրեւ թէ ան ըսած ըլլաւ որ Տաճարը պիտի բախէր, պառճառարանելով թէ Բարձրեայը ձեռակերտ տաճարներու մէջ չէր բնակեր, եւ ապա՝ թէ պիտի փոխէր Մովսէսով Հրեաներուն աւանդուած օրէնքները: Այս երկրորդը Հըրեաներու կողմէ Աստուծոյ դէմ հայհոյութիւն կը նկատուէր: Ստեփանոս, հակառակ իր անմեղութեան, չուզեց ինքզինք պաշտպանել՝ դիտնելով որ իր ժամը հասած էր եւ ինք պատրաստ էր Փրկչի փառքին համար ստանալ նախավկայութեան պատկը: Փոխան պաշտպանութեան, ան խօսեցաւ Յաշայի Քրիստոսի մասին, Անոր՝ զոր Հրեաները տակաւին քիչ առաջ խաչած էին: Ստեփանոսի ճառը, արտասանուած ժողովականներուն առջեւ, ինքնին աստուածաբանական առաջին ճառը կը նկատուէր Քրիստոնեայ Եկեղեցիին: Հոն իր գլխաւոր նիւթերն են հաւատք եւ ոգի, խաղաղութիւն եւ քաջու-

թիւն, որոնցմով առաջնորդուած ան քարոզեց անվահներութեամբ: Լեցուած Ս. Հոգիին շնորհներով, ան հաւատքի աչքով կը նայէր, անտեսանելիին ետեւ տեսանելին, ու անցաւորին ետեւ իրականը տեսնելով:

Ստեփանոսի խօսքն ու քարոզութիւնը այնքան խոր ու տպաւորիչ էին, որ Պողոսի նման գործիչ մը, թէեւ կամակից անոր ըստանման, զղջալով դարձի եկաւ, շարունակելու Ստեփանոսի քաջած ուղին աւելի մեծ շափով ու յաջողութեամբ: Սողոս, որ Ստեփանոսը քարկոծողներու հաղուստներուն պահպանութիւնը կ'ընէր, միակ անձը եղաւ որ ազդուեցաւ Նահատակին կեցուածքէն ու ներշնչուեցաւ անոր խօսքերէն: Անժխտելի է սերտ աղբւրը այս երկուքին միջեւ: Անվարան կրնանք ըսել որ թէ Ստեփանոս մը շնահատակուէր՝ Պողոս մը պիտի չվերածուէր. Պողոսի կեանքը կարելի է քացատրել միայն ու միայն Ստեփանոսի մահով եւ արիւնով, այն արիւնով՝ որուն շնորհիւ առաջին անգամ ոռոգուեցաւ Քրիստոսի Եկեղեցիին դաշտը:

Ստեփանոսի շարժարաններուն մէջէն ծնաւ Քրիստոս եւ եկաւ քաղմեցաւ Պողոսի սրտին խորը, հոն կերտելու Աւետարանի ապագայ մեծ գործիչին ու տարածիչին նշկարագրերը:

Ի՞նչ գեղեցիկ շարայարութեամբ մը, մեր Եկեղեցւոյ հայրապետները Ս. Ստեփանոսի տօնէն հաջ դրած են Պետրոս եւ Պողոս առաքեաններու տօնը: Ստեփանոս՝ քրիստոնէութեան առաջին Նահատակը եւ Պողոս՝ առաջինով դարձի եկողն ու շարունակողը կիսատ մնացած սրբազան ու նուիրական առաքելութեան: Ծճմարիւ ալ այն խօսքը որ կ'ըսէ թէ Պողոսի հոգին հրաշալի մէկ ծնունդ է Ստեփանոսի հոգեվարքին: Քարկոծահար այդ մահով էր որ քրիստոնէութեան աւետարանումը նոր թափ եւ եռանդ ստացաւ, անճնշելով հաւատացեալներու թիւը. այս խորհուրդով պէտք է ըմբռնել Տերառողիանոս մեծ հայրապետի հաստատումը՝ «Արեւն նահատակաց» սերմն քրիստոնէից»:

ԱՂԱՆ ԱՏՂ. ՊԱՒՕԶԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՂԻՔ ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

145.- ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏ-
ԿՈՒԹԻՒՆԸ.- Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ
սրբութիւնը անոր մէջ է որ Եկեղեցին ինքը
սրբացած եւ սրբացուցիչ ըլլայ այն բոլոր
մասերովը, որոնցմէ կազմուած է եւ կը
բաղկանայ ամբողջութիւնը: Դասանութիւ-
նը անխառն ըլլայ որեւէ մոլորութենէ, բա-
րոյականը անմասն ըլլայ որեւէ անկարգու-
թենէ, ծիսականը հոգւոյ արդարութեան ա-
ռաջնորդող ըլլայ եւ վարչականը պահպա-
նող ըլլայ անդամներուն հոգեւոր միաւո-
րութեան՝ գլուխին՝ Քրիստոսին հետ:

Այս ամէնը կը վերաբերի յայտնութեան
բարոյական մասին եւ հաւատքի վրայ ընդ-
հանուր կերպով մեր ըսածին. կարելի է
պաշտօնական չափով հաւատքին գործադրա-
կան մասին:

Իբր փաստ այդ սրբութեան՝ սովորու-
թիւն է նկատել սուրբ մարդոց եւ արդարու-
թեամբ փայլած մարդոց գոյութիւնը: Հը-
ռոմէական Եկեղեցին կը կարծէ մեծ ուժ ու-
տացած ըլլալ թիւէն սրբակրօն անձերուն՝
գորս ինքը ինչ ինչ քննութիւններէ վերջ սո-
վոր է կարգել սուրբերու վարքին մէջ՝ զա-
նոնք հետզհետէ անցնելով Աստուծոյ ծա-
ռաներու, յարգելիներու, երանելիներու եւ
աւարբերու աստիճաններէն:

Առանց ուղղու գննել թէ որքան ընդու-
նելի կրնայ ըլլալ այդ ձեւը, մենք ալ կարող
ենք յառաջ բերել սրբութեամբ փայլած
բազմաթիւ անձեր, որոնց տօները եկեղեց-
ւոյ մէջ կը կատարենք եւ որոնց յիշատակ-
ները Յայրմատուրքին մէջ նշանակուած են,
յոյժ բազմաթիւ են այն նահատակները ո-
րոնք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափա-
հաւատքին համար մարտիրոսացան, եւ ո-
րոնք լիանքնդհատ շարաշարութեամբ մինչեւ
մեզի կը հասնին. արժան չէ՞ որ անոնց վը-
կայութիւնները հաւաքուէին խնամքով փ

պարծանս մեր սուրբ Եկեղեցիին: Եթէ գո-
յութիւնը սրբակրօն անձերու, որոնք մեր
մօտ ալ անպակաս են եղած, փաստ կը հա-
մարուի սրբութեան, որչա՛փ եւս աւելի
պէտք է այդպէս համարուի նահատակնե-
րուն վկայութիւնը:

146.- ԵԿԵՂԵՑԻՈՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆԸ.- Ընդհանրականու-
թեան մօտին ըսինք թէ անոր բուն իմաստը
տարածումի ընդունակութեամբ մ ժամանակի
ընդհանրութեան մէջ է, որովհետեւ տեղի
ընդարձակութեան իմաստով հակացողու-
թիւնը չէր կրնար պատկանիլ մեր թուած եւ
կեղեցիներէն եւ ոչ մէկուն:

Տարածումի ընդունակութեան սկզբուն-
քին հակառակն է որ ցոյց կու տայ Հռոմէա-
կան Եկեղեցին իր վարմունքին մէջ, որով-
հետեւ ընդհանրականութեան՝ այսինքն կա-
թողիկէութեան տիպոսը իւրացուցած է իբր
պայտօնական անուն, մինչ ինչ էր որ
տարապարտ պահանջումներովը բաժանման
առիթ առաւ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Ե-
կեղեցիներուն, եւ ասպա պատճառ եղաւ ան-
ջատման իր Եկեղեցիի հարապետութեան
Արեւմտեան կէսին: Այս պատճառաւ, ցոր-
աքի ան իր արարքներով կը հաշածէ Եկե-
ղեցիի ընդհանրականութիւնը ի նպաստ իր
առանձնականութեան, կը համարուի ընդ-
դէմ գործող այն սկզբունքներուն՝ զորս
պարտաւորուած է ընդունիլ, իսկ ընդհա-
կառակն, Հայաստանեայց Եկեղեցիի համա-
ձայն կը քառուի առ հասարակ ընդունուած
սկզբունքներուն, գործով կը հաստատէ Քրի-
ստոսի Եկեղեցիին՝ ընդհանրականութեան
իմաստը եւ այսպիսով կը լինի Եկեղեցի մը՝
ընդհանրականութեան ոգիով իսկպպէս տո-
գորուած:

Գալով փամանակի ընդհանրութեան տե-

սահէտին, բաւական թող նկատուի ինչ որ ըսինք միութեան վերաբերմամբ, որովհետեւ միութիւնը եւ ընդհանրականութիւնը ժամանակի տեսակէտով նոյնի ճիւղի վերածուիմ:

147. ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ. 1. Խօսելով առաքելականութեան յատկութեան մասին, զանց կ'ընենք կենալ դաւանական, բարոյական եւ ծիսական մասերուն վրայ, որովհետեւ ինչ որ նախապէս ըսինք անոնց միութեան մասին, բաւական են ցոյց տալու անոնց առաքելականութիւնն ալ:

Կը մնայ ուրեմն խօսիլ միայն վարչական մասին վրայ եւ ցոյց տալ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին Հիմնուած է առաքեալներէն եւ նոյն կերպով կը շարունակէ առաքելային իրէն հաստատուած Աթոռը: Արդէն յիշեցինք թէ Քաղէոս եւ Բարթողիմէոս առաքեալներն են որ քարոզեցին Հայաստան եւ Հոն Հաստատեցին իրենց Աթոռը, Հոն նա Հաստակուեցան եւ Հոն ալ թողուցին իրենց յաջորդութիւնը:

Զմտնելով պատմական մանրամասնութիւններու մէջ, տկնարկենք զոնչ ինչ ինչ սկզբունքներու, Հաստատելու համար Հայաստանեայց Եկեղեցիի առաքելականութիւնը:

ա) Բոլոր միւս Եկեղեցիները Համաձայն են մեզի Հետ ընդունելու թէ Բարթողիմէոս առաքեալ, Երկոտասաններէն մին, քաղէոս Հայաստանի մէջ, Հոն ձեռնադրեց եպիսկոպոսներ, Հաստատեց Աթոռ եւ նահատակուեցաւ Հայաստանի Այրանք կամ Աղբակի մէջ: Ուրեմն եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիի առաքելական սկզբնաւորութիւնը ստուգութիւնն է:

բ) Ինչ որ ալ լինին կարծիքները Քաղէոս առաքելի մասին այսինքն եթէ ընդունինք քաջ իբրեւ Յուդա-Ղերշու-Քաղէոս Յակոբեան՝ Երկոտասաններէն մին, կամ Քաղէոս՝ եղբայրը Երկուորեակ կոչուած Թովմասին, Եօթնասուններէն մին, եւ Հայաստան զրկուած իր թովմաս եղբոր կողմէն ոչ մէկ կերպով չի նշառուիր Քաղէոսի անձնի՝ քաղէոս: առաքելականութեան իմաստը:

գ) Յունաց եւ Հատինաց Եկեղեցիներու՝ Քաղէոսը իբրեւ Հայոց առաքեալ չճանչնալով չի կրնար վճռական փաստ համարուիլ, ցորչափ Եւսեբիոսի պատմութիւն եւ Աստրակոն վիպաբանութիւններ անոնց դէմ հակառակը կը կշռեն:

դ) Անկարելի է հաստատել թէ Հայաստանի մէջ գոյութիւն ունեցած չէ քրիստոնէութիւն եւ եպիսկոպոսներու յաջորդութիւն մինչեւ Մեծն Խորովի մահը, որուն օրով Հայաժողովուրդն քրիստոնէաները եւ նահատակուեցաւ Մեհրուան հայրապետ:

ե) Լաւագոյն է եւ ապահովագոյն՝ Հայոց Առաքելական Աթոռին յաջորդութիւնը Հասցնել Արտապի եւ Մինեաց եպիսկոպոսներուն, քան թէ Եղեոսի եւ Կեսարիոյ եպիսկոպոսներուն, որոնք Անտիոքի եւ Կ. Պոլսոյ Աթոռներուն էին ենթարկուած:

զ) Աթոռին յաջորդութիւնը ընդհատուած չլլալը բնաւ եթէ քաջ մը տարի առաջ աթոռակալի մնացած ըլլայ, կամ եթէ աթոռակալներուն անունները մինչեւ մեզի Հասած չլլան: Հետեւաբար, տեսնելով որ Մեծ Հայքի եպիսկոպոսաց յաջորդութիւնը Հասած է մինչեւ Դ Դարու կէսէն ալ առաջ, կարող ենք ստուգապէս ճանչնալ անոր մէջ անընդատ շարաւարտութիւնը անաջին երեք դարերու ընթացքին:

է) Հնար չէ հաստատել թէ դարձած է Հայրապետական շարաւարտութիւնը Մեհրուանի նահատակութենէն ետք:

ը) Մուրր Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան արծարձուիլը ոչ թէ նորով քրիստոնէացումն է երկրին, այլ անոր յալիճական տարածումը Հայաստանի մէջ:

թ) Այդ արծարծումը արտաքին քարոզչութեան դրոշմն է, եւ ալ ալ ուրիշ Եկեղեցիներէ զրկուած քարոզչներու արդիւնք, ույ՛ իսկապէս արծարծում եւ քարոզչութիւն արդէն Հաստատուած առաքելական քարոզչութեան:

ժ) Մուրր Գրիգոր Լուսաւորչի՝ Կեսարիոյ Եղբայրէն ձեռնադրուիլը չի կրնար Համարուիլ նոր Աթոռի նորոգ Հաստատութիւն, ոչ իովհետեւ ինքը, ձեռնադրող Ղեւոնդիսն անգամ կը ճանչնար զԳրիգոր Եղեոսեան ի տեղի ընտրելոյ սրբոց առաքելացն Բարթոլոմէոսի եւ Քաղէոսի, եւ Հայոց՝ Հայրապետական:

պետութիւնը՝ «վերանորոգեալ Քահանայապետութիւն» եւ ոչ՝ նորահաստատ Աթոռ Եւկեղեցւոյ:

Ժա) Հայաստանեայց Աթոռին նախնական եւ սկզբնական Հայրապետական ծագումը աներկբայ պատմական ստուգութիւն է, դի Հայոց Աթոռը սկիզբէն մինչեւ այսօր չէ եթարկուած ոչ մէկ ուրիշի:

Ժբ) Առաջնական է «Դաշանց Թուղթ» բուածը, որ կը յիշատակէ թէ Հայոց Աթոռը Հռոմէաց Աթոռէն եղած տաւալուն թեմաք օւնեցած է իր անկտրութիւնը:

Ժգ) Հայաստանեայց Առաքելական Աթոռին՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորչի մինչեւ ներկայ Գահակալը ուղիղ շարունակութիւն լինելը ամենայայտնի բան մըն է, եւ ոչ ոք կրնայ երկրայիլ այս մասին:

Այս անարկութիւններէն վերջ, եկեղեցական գիտութեան պատմութեան կը թողունք մնացեալ ընդարձակ տեղեկութիւնները եւ ապացուցութիւնները՝ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ առաքելական հաստատութեան եւ ուղիղ շարունակութեան մասին:

148. ՄԵՐ ԳԻՏՈՒՄԸ ՈՒՐԻՇ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ. Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցիին նշանական յատկութեանց մասին մեր վերեւ տուած քաջատրութիւնները եւ այն ապացուցութիւնները, որոնցմով հաստատեցինք անոնց իրականութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցիին վրայ, իրաւունք կու տան մեզի ուրեմն եզրակացնելու թէ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին ուղղափառ է իսկապէս եւ է ուղղադասան եւ առաքելական ճշմարիտ Եկեղեցի Քրիստոսի: Բայց հարկ է, ի լրումն մեր խօսքերուն, աւելցնել նաեւ հոս մեր դատումը միւս Եկեղեցիներուն մասին, որոնց բաժանմունքը եւ անունները տուինք:

Ըսինք թէ երեք են Եկեղեցիներու տարբերութիւնները հանդէպ ճշմարիտ Եկեղեցիին: Կան եկեղեցիներ որոնք հերետիկոս են, մեղանշելով Քրիստոսական յայտնութեան հայտարարութեան դէմ եւ շրջադրելով յայտնութեան ինչ ինչ նախնական մասերը. կան ալ որոնք աշակերտ են պարզապէս, վանայի աշակերտ են զարդ եւ ուղիղ յայտնութիւնը՝

նորանոր դրութիւններ, նորահասարակարգապետութիւններ եւ ինքնադիր օրէնքներ աւելցնելով անոր վրայ: Կան ալ որոնք հերետաւածող են, մեղանշելով միայն հայրապետական կարգաց եւ ընդհանուր յարաբերութեանց դէմ:

149. ԲՈՂՈՔԱԿԱՆԱՑ ՄԱՍԻՆ. Արդ, առաջին կարգին մէջ, այսինքն հերետիկոսներուն հետ կը համարենք Բողոքականները, Լուսեակականները, Կալվինականները եւ ըմկովորականները, ինչպէս նաեւ բոլոր անոնք՝ որոնք ստոնց յարակցած են եւ կամ որոնք ստոնցմէ յառաջ կու գան Ասոնք չեն ընդունիր Եկեղեցին այնպէս ինչպէս հաստատուած է Քրիստոսի, ոչ ալ Եկեղեցիի իշխանութիւնը. կը մերժեն Եկեղեցւոյ խորհուրդները, կը մոլորին շնորհաց եւ արդարութեան վարդապետութեանց մէջ, մէկ խօսքով՝ սենին իսկական ինքնութիւնները հաւատարի իրերու եւ Քրիստոսական յայտնութեան նախնական մատերուն մէջ:

Հերետիկոսներուն հետ կը դասենք նաեւ Քաղգէացի Նեստորականները, եթէ անին իսկապէս Նեստորի վարդապետութիւնը՝ զոր մերժած է Եփեսոսի Ժողովը: Սակայն իրենք ալ չեն կրնար ճշգրէ գալղ, որովհետեւ ինքզինքնին դասանակից կը խոստովանին Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցիին: Ուստի զոնք յատուկ քննութեան կը կարօտի անոնց դրութիւնը:

Դպտոց, Ասորոց եւ Եթովպացւոց Եկեղեցիները ընդհանրապէս Եւտրեան կը կարծուին, եւ մեր Եկեղեցին կը մերժէ Եւտրեանի վարդապետութիւնը ի Քրիստոս չըփոթութեան մասին: Ասոնք ալ սակայն մեր Եկեղեցիին հետ յարաբերած կը ճանչցուին, ուստի չենք կրնար առանց յատուկ քննութեան հերետիկոսներուն հետ անուանել զանոնք:

Բողոքական եկեղեցիներու Անգլիական մասը շատ կը տարբերի միւսներէն՝ Եկեղեցւոյ կապակերպութեան եւ պաշտամունքի ձեւով. դասանութեանց մէջ իսկ ունի նկատելի կատարելութիւն եւ կը նկատի ինքզինքնից ցոյց տալ ամէն կերպով յոյն՝ Արեւելեան Եկեղեցիներու հետ: Եթէ կարենաք կատարելապէս հաստատել իր այդ գիտու-

մը, հարկ չէր մնար Բողոքականաց հերեւտիկոսներուն հետ դռնել զինք. բայց զըմուտարին է իրօք հաստատակ ինչ որ կը յայտուեն խոսքով:

150.— ՀՌՈՄԷԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐԹՈՏՈՔՍ ԵՒ ԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ.— Հատինաց կաթուղի Եկեղեցին, որ է Հռոմէականը, թէեւ առհասարակ կ'ընդունի ինչ որ կ'ընդունի Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին, սակայն կարծես ընդունելին թողած է դիպուած չընդունելի վարդապետութեանց տակ: Միապիսի, վարչական, բարոյական եւ տեսական բոլոր ճիւղերուն մէջ կազմած է նորաւոր դասանութիւններ, նորաւոր օրէնքներ. յայտնեալ ճշմարտութեանց մեկնութիւնները եւ համաձայնութիւնները վերածածն է նոր դասանութիւններու, բարոյական կէտերուն մէջ մուծած է քաղաքական պարտականքէն փոխ առնուած պայմաններ եւ անոնց օտարոտի ձեւեր տուած է ի նպաստ իրեն, ծխարաններն ալ փոխակերպելով լոկ նիւթական գործողութեանց, որոնք Քրիստոնեան Եկեղեցւոյ փառքի աշայլութիւն են եւ իրենց նաեւէն կը բերեն աշխատութեան վճիռ այն Եկեղեցիին վրայ՝ որ աշխարհի վարդապետութեանց կը յարի եւ էական կը կարծէ դանոնք:

Օրթոտոքս Եկեղեցիները թէեւ շատ հեռու են Կաթուղի Եկեղեցիին մէջ մուծուած վերադիշեալ աշայլումներէն, սակայն միեւջեւ իններորդ Դարու սկիզբը ածոր հետ համաձայն մնացած ըլլալով, մասնակցած են անոր ինչ ինչ աշայլումներուն՝ յայտնեալ

ճշմարտութեանց բացատրութիւններուն մէջ: Ուստի, թէպէտ օրթոտոքս-Եկեղեցիները շատ մօտ են մեր Ուղղափառ Եկեղեցիին, սակայն օտարոտի աշայլումներ այնքան տարբերութիւններ մտցուցած են իրենց մէջ՝ որ բաւական են իրենց վրայ հաստատելու աշխատութեան իմաստը:

Օրթոտոքս Եկեղեցիներուն հետ է այժմ Վրաց Եկեղեցին, որ եթէ շատացած ըլլար միայն ընդօգնելով Հայոց Հայրապետութեան՝ զինքն իրան հերձուածողներուն կարգը կը դասէինք. իսկ հիմա ան կատարելապէս նոյնացած է Օրթոտոքս Եկեղեցիներուն հետ:

ԵԶՐԱԿԱՏՈՒԹԻՒՆ.— Բաւականանք ակնարկելով միայն մեր կարծիքը, որովհետեւ ինչ որ Եկեղեցիին ու իր կաթուղի-պութեան կը պատկանի՝ բացատրուած է արդէն. իսկ ինչ որ կը վերաբերի դասանութեանց, պատուիրաններու եւ պաշտամունքի դրոշմներուն, կարգ ըստ կարգի պիտի բացատրուի Աստուածաբանական գիտութիւնները աւանդուած միջոցին:

Իւրաքանչիւր Եկեղեցւոյ մասին մեր վերջնական տեսութիւնները պէտք է ըսենք Աստուածաբանական գիտութեանց ընթացքը աւարտած առեն՝ իբրեւ եղբայրացութիւն բովանդակ Աստուածաբանութեան: Որովհետեւ այն ատեն միայն հնար է դիտակցարար վճիռ տալ ամէն ինչըրոց մասին: Հեռեւաբար ինչ որ ըսինք ցարդ այստեղ՝ կրնայ իբրեւ ուղեցոյց ծառայել զննութիւններու, ուղղափառ վարդապետութիւններու վրայ:

ԱՍՏՈՒԱՄԱՇՈՒՆՁ ԳԻՐՔԸ

151.— ՆԱԽԱՐԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ.— Քրիստոսով կատարուած ճշմարիտ յայտնութիւնը եղաւ Եկեղեցիի հաստատութեան հիմը, զի Եկեղեցին այդ ճշմարիտ յայտնութիւնը Քրիստոսէ ընդունեցաւ:

Այդ յայտնութիւնը, որ Աստուծոյ կողմէ եղած է, կը կոչուի եւ խկապէս է Աստուծոյ խօսք կամ կենաց խօսք: Ոտքը երբ յիշատակի ձեւով մնացած է՝ կը կոչուի ա-

ւանդութիւն, իսկ երբ պաշտօնական մատնաներուն մէջ արձանագրուած՝ կը կոչուի Սուրբ Գիրք: Իսկ այդ Սուրբ Գիրքն է որ կը կոչուի Աստուածաշունչ, այսինքն Աստուծոյ մէջ ներշնչուած կամ շնչուած, ինչպէս Կովորենք ըսել Աստուածաբան (Աստուծոյ բնութեամբ), Աստուածագարգ (Աստուծոյ կամ Աստուածային կերպով ցարդարուած) եւ Աստուածագումար (Աստուծոյ Գլխաւոր

եւեռն)՝ կրօնականից եւ ոչ թէ ներգործա-
կերպ խոսքն արտաբերուի Կ

Քէհէ Ժամանակագրական, կարգով եկե-
կեցիքն անմիջապէս ետք Աւանդութիւնը
կու գայ եւ անկէ ետք միայն՝ Աստուածա-
շունչ-Գիրքը, որովհետեւ Քրիստոսը Համ-
բարձումէն ութ տարի յետոյ միայն գրուե-
ցաւ՝ Մատթէոսեան, առաջին Աւետարանը,
բայց մենք նախ Աստուածաշունչ Գիրքին
իրարապիտի փոսինքս մեկ ծայ ահար համար,
որ թէեւ Կորնոլ . Աւանդութիւնը առաջ է,
առաջին իր աղբիւրները Մուր Գիրքին ետք
են. եւ զարմեալ, որովհետեւ երկուքին թէ՛
ալ Աստուծոյ նոյն խօսքը կայ: Հետեւաբար
կրնանք, ցուցմունքներուն դիտութիւնը մը-
զապիտութիւն ընելով եւ նախ գրաւոր խո-
սքին մասին խօսելով՝ աւելի սխալութ. պիտո-
ւորենք նոյն ցուցմունքները անպիտ խո-
սքին՝ աշխինքն Աւանդութեան:

Աստուածաշունչ Գիրքին մասին ըսուե-
րիքները շատ են. բայց որովհետեւ Աստ-
ուածաբանական գիտութեան երկու ուղի
մասեր կան ի մտին Սուր Գրոյ (Քննաբա-
նութիւն եւ Մեկնաբանութիւն), այս պատ-
հառաւ մենք հաս ընդհանուր աւանդէտէն
պիտի նայինք խնդրոյն վրայ, այսինքն
այնչափ միայն պիտի բնենք՝ որքան որ
պէտք է, ցոյց տալու համար Աստուածա-
շունչէն քաղուած փաստերուն զօրութիւնը:

152.- ԱՍՏՈՒԱԾԱՇԱՐՈՒՆԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ
ԸՍՏ ՈՒԵՏՅՈՒՆ ԵՒ ԸՍՏ ԿԱՆՈՆԱՅԻՆ.- Աստ-
ուածաշունչ Գիրքը երկուքի կը բաժնուի
ըստ ուխտից. Հին եւ Նոր Կտակարաններ:
Հին Կտակարանը կը պատկանի Հրէական Օ-
րէնքին, բայց որովհետեւ Նոր Կտակարանը
լրումն է Հինին եւ կատարումը մարդարէ-
ութիւններուն, այս պատճառաւ Ստուած-
աշունչին Հին կտակը նոյնութեամբ ըն-
դունուեցաւ Նոր Կտակարանին մէջ, և պար-
զապէս իբր շարունակութիւն իր վրայ ա-
ւելցուեցան Նոր Կտակարանին Գիրքերը:
Իսկ ըստ Կանոնաց բաժանումին, Աստ-
ուածաշունչը կը վերածուի Հետեւեալ մա-
սերուն.

- ա) Նախականոնք
- բ) Երկրորդականոնք
- գ) Պարականոնք

գ) Տարականոնք:

Այս բոլոր բառերուն մէջ կանոն բառը
պէտք է հասկնալ ցարգակ իմաստով:

ա) Նախականոնք. Նախականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը, որոնք առ հասարակ ա-
մէնքն եւ ամէն տեղ ընդունուած են իբրեւ
Հրէայիս Աստուածաշունչ գիրք:

բ) Երկրորդականոնք. Երկրորդականոնք
կը կարգին այն գիրքերը, որոնք թէեւ այժմ
ընդունուած չեն, սակայն մէջը բայց միշտ եւ ա-
մէն տեղ ընդունուած չեն նոյն կերպով: Իսկ
Երկրորդականոնքներուն մէջ կը գտնուին նա-
խականոնքներէ փոքրեր:

գ) Պարականոնք. Պարականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը, որոնք թէեւ Կանոնին
զուրա են, բայց իրենց կատարման իմաստով
գովին կը նկատուին եւ արժանի գաղափար
են եկեղեցւոյ մէջ ընթերցումի:

դ) Տարականոնք, Տարականոնք կը կոչ-
ուին այն գիրքերը որոնք ոչ միայն չկան
կանոնին մէջ, այլ նաեւ մերժուած են Եկե-
ղեցիէն եւ քաղորդին անընդունելի են:

153.- ՆԱԽԱԿԱՆՈՆ ԳԻՐԲՆՐԸ. Հին Կը-
տակարանի նախականոնք գիրքերը երեսուն-
ութ հատ են, թէեւ Հրէից հաշիւով կը հա-
մարուէին ջսանքով. որովհետեւ անոնք
կարդ մը գիրքեր իբրեւ իրարու մաս՝ մէկ
կը համարէին: Հետեւեալներն են նախակա-
նոնք գիրքերը.

- 1) Մովսէսի Հնգամատենը, որ է
 - ա) Ծնունդք
 - բ) Ելք
 - գ) Ղեւտականք
 - դ) Թիւք
 - ե) Երկրորդումն օրինաց:

Ասոնք Հրէից մէջ եւս հինգ գիրքեր կը
հաշուուին:

2) Մարգարէք: Այս անունին ներքեւ
կ'իմանային Հրեաներ պատմական եւ մար-
դարէական գիրքերը միանգամայն, որովհե-
տեւ պատմականներուն մէջ ալ կը գտնուին
մարդարէութիւններ, ինչպէս բուն մարգա-
րէականներուն մէջ կան պատմութիւններ:
Սակայն դիտութեան համար լաւ է բաժնել
երկուքի այս մասը:

Պատմական մասին մէջ կը գտնուին տաս-
ներկու գիրքեր, որոնք են.

կը կարգոնք Բարուքի Թուղթը Երեմիայի անուան տակ, մինչդեռ երբեք ընթերցուած չեն չուանք Եսթերէն, Եզրասէն եւ Նէեմիառն, թէեւ ունինք Եզր մարգարէի տօնը: Նոյնպէս մենք Երկրորդականոններէն կը համարենք Եզրի Առաջին գիրքը, զոր ուրիշներ Պարականոն կը նկատեն եւ Երրորդ Եզր կը կոչեն, մինչդեռ Երրորդ Եզրը մենք կը համարենք Պարականոն՝ զոր եւ ուրիշներ կը կոչեն Զրրորդ Եզր: Մենք Երկրորդականոնն կը համարենք նաեւ Երրորդ Մակարայեցիները, զոր ուրիշներ Պարականոններու կարգը կը դասեն:

Արդ, իբր եզրականութիւն կրնանք բռնի թէ պէտք է Նախականոններուն ցուցակէն զեղչենք Եսթերը, Նէեմիասը, եւ Բարուքն ու Իմաստութիւնը համարել Նախականոն. իսկ Երկրորդականոն համարել Առաջին Եզրը՝ որ ուրիշներու Երրորդ Եզրն է, Երկրորդ Եզրը՝ որ ուրիշներու Առաջին Եզրն է, Նէեմիասը՝ որ ուրիշներու Երկրորդ Եզրն է, Եսթերը, Տովբիթը, Յուդիթը, Առաջին Մակարայեցիքը, Երկրորդ Մակարայեցիքը, Երրորդ Մակարայեցիքը:

155.- ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆՈՆ ԼԱՍՏՈՒԱՄՆԵՐ. Ըսինք թէ Նախականոն գիրքերու մասեր կան որոնք Երկրորդականոններուն հետ կը հաշւուին, որովհետեւ հաստատուն կերպով չեն գտնուիր բոլոր թարգմանութիւններուն եւ ընդօրինակութիւններուն մէջ: Այսպիսի Երկրորդականոն մասեր են երկու մանկանց օրհնութիւնը, եւ Շուշանի ու յիշապին պատմութիւնը՝ Դանիէլի Մարդարէութեան մէջ: Ուրիշներ Երկրորդականոն կը համարեն նաեւ Եսթերի վերջին մասը, Ժ Գլուխի 4րդ համարէն մինչեւ 24րդը, որ վերջին համարն է Ժ2 Գլուխին՝ խոտ բաժանմանց վուկաթային, որ թէ կարգի եւ թէ բաժանմանց տեսակէտով շատ տարբեր է Եսթանանից օրինակէն. այս պատճառով, մեր թարգմանութեան մէջ յիշուած այդ զուլաները ցրուած կը գտնուին Եսթերի պատմութեան մէջ: Սակայն մենք հոս աղօթէն ամբողջ Եսթերի Գիրքը մեզի համար Երկրորդականոն նկատեցինք:

156.- ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ԳԻՐԳԵՐԸ.- Այսպէս

կը կոչուին այն Գիրքերը, որոնք թէեւ րեզոնանսներուն են եւ երբեմն ալ կը կարգացուին Եկեղեցւոյ մէջ, սակայն չեն գտնուիր Սուրբ Գրոց Նախականոններուն կամ Երկրորդականոններուն մէջ: Այս կարգին պէտք է նշանակուին հետեւեալները.

ա) Գիրք Սիրաբայ, որ է Իմաստութիւն Սիրաբի, կամ Յետուայ որդւոյ Սիրաբայ՝ ըստ մեզ: Ուրիշներ Երկրորդականոններուն մէջ կը դնեն զայն:

բ) Երրորդ Գիրք Մակարայեցւոյ, զոր վերեւ յիշեցինք:

գ) Աղօթք Մանասէ Թագաւորի, որ մասնաւոր բարեպաշտութեամբ կը գործածուի Եկեղեցւոյ մէջ:

Տակաւին իբր Պարականոն, այսինքն իբր պարզապէս կասկածելիներ կրնանք համարել ուրիշ գրութիւններ եւս, որոնք մեր մէջ կը գտնուին եւ որոնք երբեմն ձաղոցներու եւ Մաշտոցներու մէջ ալ կան՝ կարգացուելիքներու կարգին. Ասոնցմէ գիտուորներն են.

ա) Կտակ Երկոտառան Նահապետաց

բ) Պատմութիւն Յովսէփի եւ Ասանէթի

գ) Մահ Վեշտառան Մարգարէից:

157.- ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԿԱՆՈՆ. ՆԵՐԸ.- Նոր Կտակարանի Գիրքերուն մէջ, Նախականոն համարուածները հետեւեալներն են.

ա) Աւետարան Մատթէոսի

բ) Աւետարան Մարկոսի

գ) Աւետարան Լուկասոյ

դ) Աւետարան Յովհաննոս

ե) Գործք Առաքելոց Լուկասոյ

զ) Առաջին Թուղթ Պետրոսի

է) Առաջին Թուղթ Յովհաննոս

ը) Թուղթ Պողոսի առ Հռովմայեցիս

թ) Առաջին Թուղթ Պողոսի առ Կորնթուսիս

ժ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Կորնթուսիս

Ժա) Թուղթ Պողոսի առ Գաղատացիս

Ժբ) Թուղթ Պողոսի առ Եփեսացիս

Ժգ) Թուղթ Պողոսի առ Փիլիպպիցիս

Ժդ) Թուղթ Պողոսի առ Կողոսացիս

Ժե) Առաջին Թուղթ Պողոսի առ Տիմո-

թէոս

ժգ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Տիմոթեոս

ժէ) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Թեսալոնիկացիս

ժը) Երկրորդ Թուղթ Պողոսի առ Թեսալոնիկացիս

ժթ) Թուղթ Պողոսի առ Տիմոթեոս
ի) Թուղթ Պողոսի առ Փիլեմոն
Երկրորդականոն կը համարուին հետեւեալ եօթը.

- ա) Թուղթ Յակոբայ
- բ) Երկրորդ Թուղթ Պետրոսի
- գ) Երկրորդ Թուղթ Յովհաննու
- դ) Երրորդ Թուղթ Յովհաննու
- ե) Թուղթ Յուդայի
- զ) Թուղթ Պողոսի առ Եբրայեցիս
- է) Յայտնութիւն Յովհաննու

Այս եօթը Գիրքերէն վեց առաջինները կարծես իբրեւ Նախականոն համարուած են մեր մէջ, որովհետեւ Եկեղեցւոյ մէջ հաւանարայէս կը կարդացուին նախորդ քանին հետ համապատասխան: Միայն Յովհաննու Յայտնութիւնն է որ չի կարդացուիր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտամունքներու միջոցին, եւ որուն թարգմանութիւնն ալ թարգմանչաց զօրծը չէ, հետեւաբար իսկապէս Երկրորդականոն է:

Նոր Կտակարանի պարագային եւս կան Նախականոն Գիրքերու մասեր՝ որոնք Երկրորդականոն կը համարուին:

158.— ՊԱՐԱԿԱՆՈՒՆ ԳԻՐԳԵՐԸ.— Նոր Կտակարանի Պարականոն Գիրքերուն շարքը կը դասուին հետեւեալները.

- ա) Հանդիստն Յովհաննու
- բ) Երրորդ Թուղթ Պողոսի առ Կորնթացիս, Կորնթացւոց՝ առ Պողոս Թուղթով միասին:

Առաջինը կը կարդանք Եկեղեցւոյ մէջ, իսկ երկրորդին ընթերցումը կ'երեւի թէ հղած է տեղ մը, բայց ոչ ընդհանուր եւ հաստատուն կերպով:

Նոր Կտակարանի պրականութեան հետ առնչութիւն ունեցող բազմաթիւ գիրքեր կան, որոնք յաճախ գտնչիկ բովանդակութիւն մը ունին, թէեւ ինչ ինչ մասերով կըր-

նան գաղափար մը տալ ժամանակի դանդաւաններուն մտայնութեան: Առոնք են Տաբականոն կոչումները, զորս Եկեղեցին բոլորովին կը մերժէ: Անոնք են.

ա) Գիրք Մանկութեան կամ Տղայութեան Յիսուսի:

- բ) Տօն Մարիամու:
- գ) Աւետարան Հրէից կամ Նազովրեցւոց, որ բաւական կը նմանի Մատթէոսի Աւետարանին եւ այդ պատճառաւ երբեմն կը յիշատակուի Եկեղեցւոյ Հայրերէն:

դ) Աւետարանք Երկոտասան Առաքելոց, որոնք առանձնապէս առաքելոց անուններով կը յիշուին, ինչպէս.

- 1) Աւետարան Թովմայի
- 2) Թուղթ Թադէոսի
- 3) Աւետարան Բարթուղիմէոսի
- 4) Աւետարան Մատթայի
- 5) Քարոզութիւն Պետրոսի
- 6) Բանք Յուստոսի
- 7) Ընթերցուած Յակոբայ
- 8) Աւետարան Եփեսացւոց
- 9) Աւետարան Նիկոմիդոսի
- 10) Աւետարան Բասիլիդեայ
- 11) Աւետարան Ապոկէսի

Այս Տարականոն Գիրքերը իրարու նմանող բազմաթիւ մասեր ունին իրենց մէջ, այնպէս որ կարծողներ եղած են թէ միեւնոյն աղբիւրէ մը ծագած են բոլորը, եւ թէ վաւերական շլիկելով, ամէն ոք ազատութեամբ վերաբերուած է անոնց հետ եւ փոփոխութիւններ մուծած ու դանդաղ տնունդներով կոչած:

Կտն կորդ մը ուրիշ գիրքեր եւս, զորս ոմանք ուզած են երբեմն Տարականոններուն մէջ դնել, մինչդեռ անոնք ոչ թէ էպպէս մասերն են Աստուածաշունչ Գրոց, այլ՝ հին ժամանակաց վերաբերեալ պրութիւններ, զորս պէտք է ընդունիլ իբրեւ աւանդութեան աղբիւրներ եւ հաւաքմունք, բայց բնաւ իրբեւ ներշնչուած պրականքներ:

Այսպիսիներ են.

- 1) Կանոնք Առաքելականք
- 2) Կանոնք Թադէոս Առաքելոյ
- 3) Աղերս Եւթաղի

4) Գիրք Դիսնեյսիսի Արիստագացույ
5) Թուղթ Կղեմայ Հայրապետի, ետլին:
Այստեղ միայն կանոնի մէջ եղած Գիրքն...
բուն եւ կանոնէ դուրս եղածներուն անունս
ները յիշեցինք: Առաջիններու վաւերական
նութեան եւ միւսներու անվաւերութեան ա-
պացուցութիւնը կը պատկանի Աստուածա-
բանութեան այն մասին, որ կը կուշուի Քրի-
նաբանութիւնը Սուրբ Գրքը:

159- ԻՆՁՊԷՍ ԿԸ ԲԱՏԱՏՐՈՒԻՍ. ԳՐՈՑ
ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՆՁԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. Սուրբ
Դիւրբ Աստուածաշունչ կը կուշուի, սրով-
հետեւ թէ եկեղեցւոյ ըմբռնման եւ թէ քր-
իստոնէական ընդհանուր կարծեաց համա-
ձայն՝ անիկա Աստուածային արգելքութեամբ
կամ Ս. Հոգւոյն ներշնչութեամբ գրուած է:

Այս տեսութեան, իր խորքին մէջ, հա-
մաձայն են բոլոր եկեղեցիներու աստուա-
ծարաններ, եւ տարակարծութիւններ միայն
կան աստուածաշնչականութեան պայմանին
կամ կերպին, աւելի ճիշդ՝ գաղափարին
բացատրութեան տեսակետով:

Ամենէն արժանաւոր կարծիքն է այն,
որ կ'ընդունի թէ Ս. Գիրքին մէջ ամէն բան՝
իմաստ, ներշնչութիւն, խօսք, քառ՝ Աս-
տուծմէ թելագործած է, եւ թէ հեղինակն-
ըր գործիքներ են պարզապէս Աստուծոյ
ձեռքին, ինչպէս գրիչը՝ գրողին ձեռքին
մէջ:

Երկրորդ կարծիքին համեմատ, աստուա-
ծաշնչականութիւնը աւելի բան չէ եթէ ոչ
Աստուծոյ առնթրականութիւնը, որով

ժառանգորին կը թելագործին իմաստներ եւ
նշանակութիւններ, իրեն ձեռքով միայն
բառերուն բնորոշութեան նիւթական գործը:

Ըստ երրորդ կարծիքի մը, աստուածու-
նչականութիւնը բացառական առնթրեալ-
կայութիւնն է Աստուծոյ, որպէսզի ժառան-
գաւորը չսխալի իր արտայայտած իմաստ-
ներուն եւ այդ իմաստները կաղմելու հա-
մար զործածած խօսքերուն ու բառերուն
բնորոշութեան մէջ:

Ըստ չորրորդ կարծիքի մը, աստուածա-
նչականութիւնը Աստուծոյ բացառական
նշանակութիւնն է յոկ, որուն շնորհիւ
հեղինակները կը գործաշնչան իմաստի յայտ-
նի եւ իրական սխալներէ, նոյնիսկ եթէ բա-
ռերու ճշտութեամբ թելագործուին պատահական
թելութիւններէ զերծ չմնան:

Ըստ հինգերորդ կարծիքի մը, աստուա-
ծաշնչականութիւնը Աստուծոյ միկայութի-
ւնն է, հաստատող՝ թէ սրբագիր հեղի-
նակին անձնական եւ սեփական գործողու-
թեամբ գրուածները ճշմարիտ են ուղիղ են:

Վեցերորդ կարծիքը այն է, որ կ'ընդունի
թէ աստուածաշնչականութիւնը Աստուծոյ
մէջ յայտնուած ճշմարտութիւններուն՝ պար-
զօրէն եւ մարդկօրէն զրեւն ու աւանդելն է:

Վերջին կարծիքն այն է, որ կ'ընդունի
աստուածաշնչականութիւնը պարզօրէն հո-
մանիւն է աստուածութեան կամ ճշմարտու-
թեան. այսինքն թէ սրբագիր հեղինակը չէ
զրաժ ստութիւն կամ սխալանք, նոյնիսկ
եթէ գրական ձեռնարկութեան մէջ թելութի-
ւններ զործած ըլլայ:

(Շար. 6)

ՄԱՐԿԱՐԿԱՆ ԲԱՐԵՊՈՒՆՆԵՐՆԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՒՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

Ի Բ Ր Ե Ի Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1892-ի Նոյեմբերին. Կարինի Սանասարեան վարժարանին մէջ մեռաւ. շատ երիտասարդ տարիքին մէջ, բաժնետէղծ եւ նոյն դպրոցի Հայ Գրականութեան ուսուցիչ Կորիւն Մկրտիչեան, զոհ՝ հետախօսի (հոլերայ): Ծնած էր Տարօնի Զիարէք գիւղը եւ նախնական կրթութիւնը հոմ ստանալէ ետք հետեւած էր Գեորգեան ձեմարանի դասընթացներուն. շրջանակաւ ըլլալով 1880-ին: Կը բուի թէ իր ուժեղ կազմուածքին համար ձեմարանին մէջ գինի կոչած էին «Կորիւն», հետզհետէ մոռնալով իր անունը՝ Սարգիս (Այս մասին տեսնել «Որոշիւն», 1892, Թիւ 2662, ՀՀ. Յ. Ծ. 3) տողագրութեամբ յօդուածը Մկրտիչեանի մահուան առթիւ):

Մկրտիչեան ձեռագիրներու բաւական տոտար ծրար մը ձգած է. որ այժմ կը գտնուի Եւրոսագիտի Հայ Պատրիարքութեան ձեռագրական հաւաքածոյին մէջ: Խառնաբառեայ պոետական կիւն վրայ, ձեռագիրները կարգի դնող անձնակազմութեան մը կողմէ հաւաքաբար, գրութեան տեղէն. «Չեռագիրք Հանգուցեայ Կորիւն Մկրտիչեանի, որ Սանասարեան վարժարանի Գրականութեան ուսուցիչն էր եղած. իբր 500 մեծ էջեր կը պարունակէին յիշեալին ինքնագիրք եւ թարգմանածոյ տաղաչափութիւնները, եւ «Տիգրանուհի» վերնագրով պատմական վէպի ծրագիրք մը: Պակաս են միայն իբր 40 էջեր»: Իսկ ներքը, առանձին կտոր մը խառնաբառի վրայ. «Տարօնի Սոխակը, մեռած բանաստեղծ Կորիւն Մկրտիչեանի երկատրութիւնները արձակ եւ ոտանաւոր»: Մկրտիչեանի վաստակը կը բաղկանայ հերթաւորներէ (ինքնագիրք եւ թարգմանածոյ) եւ արձակ վէպէ մը («Տիգրանուհի», անուարտ): Գերմաներէնի ծանօթ ըլլալով, իր թարգմանութիւնները կատարած է Գերմանացի հեղինակներէ առաւելաբար: Ինքնագիրներուն մէջ ոչնչացրաւ է «Գրիգոր Մագիստրոս» երկարատեւ հերթաւորներէ հերթաւորներ:

Կորիւն Մկրտիչեանի գրականութեան գլխաւոր գիծն է թախիծը՝ հանկեղծ աւ խոր, յուզող եւ տպաւորող: Տարօնի խեղճուկ գիւղի մը գաւառի, հակառակ իր ճեմտութեան դաստիարակութեան՝ մեղացած է նոյն միտմիտ եւ բարի գիւղացիին, աշխարհին բացած իր ապշահար աչիքը: Ինչպէս իր ժամանակակիցները կը վկայեն («Արեւիկ», 1892, Թիւ 2658 եւ 2662), կեանքի մէջ եղած է շեղում, խանգալաւ եւ ընկերային երիտասարդ մը, հաւաքաբայներու եւ դպրոցական պաշտօններու հոգին: Եւ սակայն, Մատթէոս Զարիքեանին նման, հակառակ արդարեւ խնդրեցեան եւ առողջ կազմուածքին, անբացարձակ տիրութիւն չէր վրդոված է իր էութիւնը, բախիծ մը՝ որ կրնար հետեւանք ըլլալ իր միջախարհի ճնշող պայմաններուն. Թեքեւ չարտայայտուած կամ յիշտանալուած սէրերու, եւ կամ, ի վերջոյ, ճշտագրագրութեան մը՝ իր անժամանակ մահուան:

Ահաւասիկ «Տապանագիրք» վերնագրուած հերթաւորիկ մը. այնքան պարզ՝ այլ այնքան խօսուն.

Ոչնչան չորցած թուիքնու հետ
Հովիկն ա՛յն ալ քընց տարաւ.
Չաղաթարշաւ ծաղիկն անկեւտ,
Գիւտ չը բուրած ի սպառ կորաւ:

Սեւ գերեզման մը փորեցին,
Լացող շեղաւ ամբռ վերան.
Սիրոյ համար ծընած հոգին
Անտէր քըլաւ ի գերեզման:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն պարագան. Մկրտիչեանի հերթաւորները ունին զխառն առաքիճութիւն մը, անկեղծութիւնը, որ դժբախտաբար գրեթէ բացակայ է իր շրջանի պոետական բաժնետէղծութենէն:

Այդ առաւելութեան համար, եւ ճկատի անհնգալով որ իր գործին մեծ մասը տնտես կը մնայ, յարմար ճկատեցիճք հրատարակել լաւագոյն ճնշողներ Մկրտիչեանի գրականութենէն, Սկիւտարի Սոխակէն ետք՝ Տարօնի Սոխակէն ալ յիշատակը անմահ պոետաւ զրկալու մտահոգութեամբ:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՏՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ

«...լքեալ մերժեալ քաղաք գրարի եւ
գրեի ժողովուրդին Յաիմեաց իւրոց
զգաւտոն Այրաքատա...»:

ՂԱՅԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

Ա

ԹՈՒՐԵՆ ՆԻ ԹԱԹՈՒԼ

ԹԱԹՈՒԼ

Եւ մի՞շտ քեզ այդպէս տեսնեմ տխրամած.
Տես մառախլապատ ձմեռըն անցաւ,
Մըրըրկի փոխան ամպերը սեւցած
Մեզ վերէն անձրեւ կու տան յորդառատ:
Կը հալին ձիւներ, կը սեւնան դաշտեր,
Սեւցած դաշտերուն կը բուսնի կանաչ,
Ամէն տեղ իւր ձեռք պարզէ երկնից Տէր,
Ծաղիկ կը սփռէ, ծաղիկ ձախ ու աջ:
Եւ այն ձմեռուան դաշտերը մերմակ
Վառուած եօթըն գոյն շող ծաղկանց ի դէզ
Կը բուրեն անուշ կապոյտ երկնից տակ,
Բերած ծաղկավարս գարուն գեղատես:
Եւ քոչնոց գեղգեղ, արտոյտի սուրբ երգ,
Հըռուող սարեկի անուշիկ այն ձայն,
Քանի՞ սրտերէ կը սրբեն հին վէրք,
Երգասէր սրտին ըզգալի միայն:
Եւ պատը ջրերն ալ տես, կը պարզին,
Կ'իջնեն հեղեղներ, արեւը վերէն
Քաղցրիկ ժըպիտով իւր շողերն անգին
Կը քափէ լուսոյ վառած ամանէն:
Սար ու ձոր համայն կապոյտ երկնից հետ
Վընիտ ջրի մէջ մէկ կ'անդրադառնան,
Ալիքն ու շողեր, արեւն ու պարզ գետ
Իրարու համընդ կու տան նոր գարնան:
Եւ հովիկն իջած սիրուն սարերէն
Կը շոյէ մեղմիկ ձուճաղկի մակատ,
Աստղերն անուշիկ բարձր ժայռերէն
Լըռին կ'ականջեն առուակին ագատ:
Ամէն տեղ կրնուանք, բերկրութիւն համայն,
Ինչո՞ւ տրիսուր ես դու նորեկ գարնան:

ԹՈՒՐԵՆ

Ախ, դեռ իմ գարնան գեղանի դաշտէն
Թանձրամած ձիւներ, Թաթուլ, չեն հալեր.

Դեռ այն պաշտելույս վարդի թրփերէն
Ոչ մին ծիլ, բողբոջ դեռ չէ արձակեր:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Դեռ նոր է գարուն, փոքր ինչ ըսպասէ,
Նազաֆայլ կու գայ Մայիսը սիրուն,
Ճակտին վարդէ փունջ՝ քեզի պիտ' ըսէ.
«Ինչ գարդ գեղեցիկ իւր սեւ վարսերուն:
Եւ մինչ սիրահար սոխակն երգահան
Կարօտած՝ երգէ վարդը կարմրորակ,
Դու այդ վարդերէն փնջէ, սիրական,
Իւր սեւ վարսերուն գեղեցիկ պըսակ»:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Ի՞նչ վարդ, ի՞նչ գարուն. սրտիս մէջ անհուն
Վըշտեր կը տեղան անեղ փոթորկէն,
Կը վախճամ, երբ մենք երազեմք գարուն.
Զմրան սառնամած ձիւներ մեզ ծածկեն:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Այլ այն փոթորկէն կը ծագի արեւ,
Ունշող արեւէն բոյսերն ու տրեկեր
Պիտի արձակեն ծաղիկ ու տերեւ,
Կանացի մագմա՛ չը գիտես, ընկեր.
Տեսնէիր ըզնա դաշտի մէջ երէկ,
Մագերն հերարձակ, հողմերէն ծըփուն,
Աչքին ցոլ կու տար գարունը նորեկ,
Ոգին էր կարծես ծաղկանց դաշտերուն:
Այն հուրն ի հրեղէն աչերն երկնային,
Այն սիրտը բոբբոք սիրոյ կրակով,
Այն հոգին համակ քեզմով կաթոգին
Կը վառուէր անշէջ՝ լըցում ին սիրով:
Եւ երբ բերա՞ր բազա ու երգեց,
Սէրդ երգեց միայն ըզգաստ ու պարկեշտ:
Արտոյտն օդասլաց իւր ձայնը կրտեց.
Սոխակը վարդին տուաւ իւր հրաժեշտ:
Դեռ նոր է գարուն, այն օրը կու գայ,
Դու ինչո՞ւ տըխուր, այդպէս գետնամած:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Սիրտըս անվերդով միայն մի ցաւ կայ,
Այն ցաւն է միայն գիւ աշրած, մրկած:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Ժայռ մի է սիրտըդ, գիտեմ, ամպամած,
Կենաց անդունդէն դարձած երկընթին,
Անվախ, անվեհեր կը վիսայ կանգնած,
Սէգ արհամարհանք նետէ ամէնքին:

Նորան ահարկու չրկայ ոչ մի բան,
Արջնաթոյր ամպեր պըսակ իւր գրլխին՝
Թէ փայլատակով կայծակներ տեղան,
Ոչինչ չեն գործել հաստապինդ կրծքին:
Այլ թէ արեւակ այն թուխ թուխ աչեր
Սրտիդ պէս մըթին՝ քեզ շող արձակեն,
Անշուշտ կը մաշուիս, յայնժամ հառաչներ
Կը թռչին սրտիդ սիրոյ կայծակէն:

Թ Ո Ւ Բ Ե Ն

Թաթուլ, ախ Թաթուլ, սրտիս մէջ մըտիր,
Աչքէս վայր իջած արտասուք տես -
Այնտեղ որոնէ, ուրիշ սէր զըտիր,
Մըրըրկող սրտիս կոհակ ալեաց մէջ:
Ո՛ւր է հայրենի աշխարհիս գարուն,
Ո՛ւր են իւր թռչնոց գեղամի երգեր,
Ախուրեան աղտոր մէջ իւր ավերում
Զե՛ս լուսեր ինչպէս կ'արձակէ ձայներ:
Ներսէն թշնամիք, դրսէն թշնամիք,
Հայրենի երկրին կու գան սեւ պատել,
Սելջուկ-Թաթարի թագմութիւն ռամիկ
Երգուել են սըրով յաւէտ մեզ ատել:
Վեստեանք կուբացած փառաց տենչերով,
Վասակի դերը կ'ուզեն կատարել,
Եւ դու ըսմայած զարնան փրնջերով,
Բերկրանքդ. կ'ըսես, ո՞վ քեզմէ տարել:
Զըկայ ինձ գարուն, Թաթուլ, երբ այդպէս
Հայրենի երկրից կը տիրէ՝ ձրմեռ.
Երբ մեր բոյրի մայրըն աղեկէդ
Կու լայ, ես հրմուի՞մ մորա սիրով դեռ:

Դ Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Կորչին թող վեստեանք, կ'աւորին Պահլաւներ,
Վահրամի սուրը դեռ չէ բըթացել.
Նա մեզ ուժ կու տայ, կորովի ձեռքեր՝
Վեստեանց սրտերըն անհաշտ պատառել:

Թ Ո Ւ Բ Ե Ն

Թաթուլ, դու իրօք ոչինչ չը գիտես,
Քաջութեան աւիւն ըզքեզ բորբոքած՝
Շուրջըդ չես նայիր, շուրջդ նայէ, տես,
Ի՞նչ շողեր ունի արեւըդ պաշտած:
Եւ Պահլաւունի մեր այդ յոյսերէն
Յունամոլ երգիցն, հեշտութեան ծրնունդ,
Թողած ամէն ինչ, հայրենի երկրէն
Դուրս կ'երթայ խնդրել հանգիստ ու սրնունդ:
Եւ մինչ այս ժամուն թըշուառ հայրենիք
Աղեխարշ ձայնով կու լայ, կը կանչէ,

—Անձին շահ ի բաց թողուցէ՛ք, որդիք,
 Ձեր անմիութիւն զիս միշտ կը տանջէ,
 Գրիգոր Մագիստրոսն իւր սիրած երկրէն,
 Սուրբ Այրարատայ շրջեղ դաշտերուն,
 Մասեաց, Երասխայ, Արագած սարին,
 Եւ Սեւան Լընի սելալիճներուն,
 Այն բարձր բարձր կանաչ սարերուն,
 Սարի գագաթին ծըլած խոտերուն,
 Եւ Նաւասարդի ծըխանի ծըխին,
 Թռչնոց երգերուն, կապոյտ երկընճին,
 Եւ արփւոյն շողով համակ բոբրոճուած
 Սուրբ Էջմիածնի թեւաբաց հաչին
 Հրաժեշտ նա կու տայ երթալ դէպ հարաւ,
 Աւարներ գրկել, խամրած դաշտ երգել:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Եւ ի՞նչ, ո Ռուբէն, ինչո՞ւ կը ծաղրես:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Ծաղրը չէ խօսքս, հրամանը եկաւ,
 Փոխան ծաղկագարդ երկրին գեղատես
 Մագիստրոսն ընտրեց աւագ, քար ու կաւ.
 Եւ Սենեֆերիմ Արծրունու նըման
 Կը թողնէ կ'երթայ իւր սիրուն երկիր,
 Հեռուէն դիտել մեր խեղճ Հայաստան,
 Նորա ցաւերուն միշտ անկարեկիր:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Բայց չեմ հաւատար, Մագիստրոսն երէկ
 Յաղթական քաջի գեղալանջ կրծքով
 Թըխաթոյր ամսին կը գոչէր՝ Արեկ,
 Բոբրոճուէ կրծքիս քո հուր կայծակով:
 Մինչեւ Մագիստրոսն իւր վեհ հարգ նըման
 Ձընկնի դիթաւալ՝ չըկայ գերութիւն:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Երէկն այսօր չէ, խօսքերն երէկեան
 Այս աւուր համար չունին գոյութիւն:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Սիրտը կը ծակես, մենք բոլորովին
 Լըքեա՞լ ենք ուրեմն:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Դեռ այդ չը գիտեմ,
 Այլ ազնւական դասէն ոչ ոքին
 Սուրբ չի շողալ պատեանէն կարծեմ:

Թ Ա Ք Ո Ւ Լ

Թող արդ ամպուտի երկինք կապուտակ,
 Սեւ սեւ ամպերը ծածկեն իւր երես.
 Թող արդ որոտայ երկինք Քըխորակ
 Ու փայլատակէ հրեղէն բոցի դէգ.
 Թող արդ վրէժխնդիր շառաչող սուսեր
 Շողայ ու փայլի մեր սեւ աշխարհին.
 Մահէն ետք միայն՝ հայրենեաց ի սէր
 Օտար լըծի տակ գլուխներս խոնարհին:
 Ի բաց այդ վատեր, մեռած հոգիներ,
 Հեշտութեանց գրկէն վիժած ճիւղներ,
 Ի բաց Մագիստրոս, ի բաց Վեստ-Սարգիս,
 Թող զարդեր լինին դոքա պերն փառփիս,
 Թող կորչին դոքա, անհետին երկրէն,
 Անէծք միշտ իրենց ճակատին կըրեն:
 Հայաստան մեզ պէս քաջեր շատ ունի,
 Շատ ուժ ունիմ ես պահած պահունի.
 Կը տեսնես, Ռուբէն, երբ սուսեր շարժեմ.
 Հագար Մագիստրոս, Վեստ-Սարգիս կ'արժեմ.
 Երբ շնչէ Ռուբէն, ներշնչէ Թաթուլ,
 Երկաթ կը կտրին ամէն սրտեր քոյլ.
 Վատուծ ձեռքերը կը ստանան կորով,
 Ամէն ինչ փշրել անսիրտ, անգորով:
 Գարուն է, եղբայր, գարուն հայրենեաց,
 Հոգ չէ թէ վատերն իրեն չըտան ցուր,
 Բանանք մեր սրտեր, իւր դաշտեր փառաց
 Թող մեր արիւնով ռոգուին անցուր:
 Եւ գիտե՞ս յայնժամ ինչ կարմիր սիրուն
 Ծաղիկներ ծաղկին մեր սուրբ դաշտերուն:
 Հոգսերըդ թափ սուր, թող այդ վատ սրտեր
 Ոտփ տակ առնուն հայրենի վարդեր,
 Թող միշտ անտեսեն հայրենի արեւ,
 Թող ապրին օտար երկրէնքի ներքեւ.
 Օտար աշխարհի աստղերն ու լուսին
 Թող փայլին նոցա կոթակոթ ուսին.
 Եւ խեղճ ու թշուառ Հայաստանն ամտէր
 Կաշկանդուած կըրէ գերութեան բանտեր.
 Եւ մանուկ արքայն պառակտած երկրին
 Թող միայն տեսնէ խաւարած արփին:
 Թող կորչին դոքա, անհետին, երկրին
 Անէծք ու պըժգանք հետերը տանին:

(Կ'երթայ)

Բ

ԹՈՒԲԵՆ

Գընաց՝ թող երթայ, նորա ետեւէն
Ոչ ոք արտասուք պիտի չը թափէ.
Ոչ ոք թող ցաւի, ոչ ոք սարսափէ,
Զուգեմք մեմք շողեր իւրեան արեւէն:

Գընաց՝ թող երթայ, նորա ետեւէն
Հուժկու մեր սրբեր թող շողան պայծառ.
Եւ Աւարայրի ջուր, առաջն ու քար
Սրբեն մեր գէնքեր փայլուն արեւէն:
Գընաց՝ թող երթայ, սիրտըս սոսկալի
Կ'եռայ կը ծըփայ՝ արեան միշտ կարօտ.
Կը սպասեմ թէ ե՞րբ պիտի առաւօտ
Ծագէ մեզ՝ կեանաց յուսով լիալի:
Գընաց՝ թող երթայ, անմահ նահատակ
Հազար երեսուն ու վեց սուրբ քաջեր
Զեռքերը բռնած արեւշող խաչեր
Ինձի ձայն կու տան կապոյտ երկնից տակ.

«Մենք սեւ մատնութեան պժգալի երէշներ
Տըզմուտի պղտոր ջրով ծածկեցինք.
Մեռանք քաջութեամբ, եւ արդ մեզ երկինք
Մեր նախատներուն շնորհեց պսակներ»:

Եւ ես ձեզ նըման կ'ուխտեմ այդ երէշներ
Դժոխքի անդունդ տանել իջեցնել,
Եւ անշուշտ փառաց մի նոր գահ կանգնել,
Եթէ այս գահը կործանեն Յոյներ:

Գ

ԻՆՉՈ՞Ւ ԶԵՋ ԹՈՂՈՒՑ ՊԱՀԱՆԻԿ ԻՇԵՆՆ

Անուշիկ արեւ, տժգունած լուսին,
Ծաղկալից դաշտեր, ցոյ արշալուսին,
Անձաւներ, ժայռեր՝ սրբութեան տեղիք,
Երկնից ակնապիշ ազօթող հոգիք.

Սրբազան լեռներ, երկնամբարձ, հսկայ,
Դարերու փառաց յաղթական վրկայ,
Ով Մասիս, երկնից ամպերուն կը պած
Ահարկու դարձեալ մէջ այնքան վըշտաց:

Եւ դու, Հըրագդան, գետ արեւագանգ,
Կարմիր կոհակներդ ցաւոց արձագանգ.
Շիրիմ ու մատուռ, մահատակ, արձան,
Ամէն տեղ ընկած, ամէն տեղ ցիրցան:

Եւ խաչի փառաց շողարձակ թւեր
Որ երկիր թռչած՝ կը նայիք միշտ վեր,
Ինչո՞ւ ձեզ թողուց Պահլաւիկ իշխան,
Կարմիր ձեր դէմքեր ինչո՞ւ դեղնեցան:

Դ

Ինչո՞ւ տխրաձայն քո այդ կարկայներ անաշ Ախուրեան,
Ինչո՞ւ քո սրտէն մազձոտ հառաչներ ծըփալից կ'երթան.
Ափնածիր ասիերդ ինչո՞ւ են տըխուր անծաղիկ մնացած,
Ո՞րք են հայրենի երգերդ, ինչո՞ւ լուռ ու դատապարտուած:
—Ամէն ինչ գնաց, ինձ բաժին դարձաւ հառաչանք ու ցաւ:
Սեւ սուգ ես մըտել, գեղապանձ Անի եւ դառըն կու լաւ:
—Ինչպէ՞ս չը լամ ես, շուրջքս գեղանի՝ ծածկեց արդ աւագ:
Հագար ու մէկ հատ սուրբ եկեղեցիք, խաչարձան, գրմբէթ,
Ո՞վ խըլեց ձեզնէ ձեր փայլ գեղեցիկ, ինչո՞ւ արդ անհետ:
—Փառաց տենչը լոկ, հովիւ չունինք մենք, լըքեալ անտէր ենք:
Ինչո՞ւ ամայի ընկած ձեր բերդեր, սարեր հայրենեաց:
—Ձը կայ բերդակալ, ընկան քաջ գորբեր սիրով միացած:
Ո՞րք են Պահլաւներ: —Շատերը մեռան սուրբ գործի համար:
Իսկ ա՞յլ: —Լեգուս չի բռներ, եղան դաւաճան: Ո՞րք ձեր գո-
[րավար:
—Զօրավար չունինք, թագուորը զընաց, թագն անտէր մընաց:

Ե

ԹԱԹՈՒԼԻ ԵՐԳԸ

Գեղեցիկ է Հայաստան,
Իւր լեռները փրկարար,
Իրեն համար միաբան
Արեւ տեսնենք ընդ երկար:
Թող բռնութեան սուրը շաչէ մեր գլխին.
Թող որոտան թշնամութեան սեւ ամպեր,
Մեզ ձայն կու տան հսկայ լեռներն ահագին,
Վաղուց նոքա մեզ կը սպասեն անհամբեր:

Գեղեցիկ է Հայաստան,
Իւր լեռները փրկարար,
Իրեն համար միաբան

Ապրինք յաւէտ ընդ երկար:

Դիւցազնութեան դեռ չեն անցել սուրբ դարեր,
Երբ հայրենիք ձայն կու տայ մեզ ողորմիկ՝
Թող մեր գլխին թափին շանթ ու կայծակներ,
Մենք դուրս կու գանք դարձեալ հանել փոթորիկ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Սուրբ հայրենեաց ով դուք լեռներ ծաղկազարդ,

Անմիութիւն ինչո՞ւ ցայսօր ձեզ տիրէ.

Լի բերկրութեամբ, Հայկայ որդիք, սիրտ զուարթ,
Երթանք, չեկողն իւր հայրենիք չի սիրէ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Ապրինք յաւէտ ընդ երկար:

Մենք այժեամբներ կը դառնանք քո լեռներուն,

Խաղալ, խայտալ կանաչ կողից քո վերել,

Այլ թշնամին թէ երեւի՝ շատ հեռուն

Սեւ մուխի պէս կ'ոստնունք ծածկել իւր արեւ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Մեզ թող պալատ ժայռեր լինին երկնամբարձ,

Ծարաւանհիւժ մեր սրտերուն թող առուակ

Դիւցազնութեան բղխէ ջուրը, որ մեր հարց

Այնքան դարեր կըռնց կոփեց քաջ զաւակ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Ապրինք յաւէտ ընդ երկար:

Ապրինք, ապրինք, թող քաջութեան կարմիր հուր

Մեր սրտերը միշտ վառ պահէ յաւիտեան.

Եւ քեզ համար հուժկու ձեռքով բառնանք սուր,

Միշտ քեզ համար ապրինք, մեռնինք, Հայաստան:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Ատելութեան վատ սերմերը մեր կրծքէն

Թափեմք ի բաց, սուրբ է գործը հայրենեաց.
 Ձայն մի կու գայ, ձայն մի ահեղ երկրմեղեմ,
 -Սիրով միայն օգնել կրնամ հայրենեաց:

Լեմք այդ սիրով, Հայաստամ,
 Մեր հոգիներ քեզ կու տամք,
 Քեզի համար միաբան
 Տուն տեղ թողած՝ արդ կու գանք:

Թող քոնութեան սուրը շաչէ մեր գլխին,
 Թող որոտան քշամութեան սեւ ամպեր,
 Մեմք կը մեռնինք համբոյր տուած քո հողին,
 Մեմք այդ աւուր միշտ կը սպասենք անհամբոյր:
 Գեղեցիկ ես, Հայաստան,
 Քո լեռները միշտ օրհնեալ,
 Քեզի համար միաբան
 Կու գանք մեր սիրտ, հոգին տալ:

Զ

ՄԱՏՆԻՆԻ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

Դառնն ոնիր մի գործեցիր, Գրիգոր,
 Ահարկու ձայնով երկինքը վերէն
 Քեզ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
 Ո՞ւր պիտի փախչիս նորա երեսէն:

Մատնիչ հայրենեաց, մատնիչ արքային,
 Մատնիչ քո հօրը թափած սուրբ արեան,
 Մատնիչ երկնային սիրոյ, մարդկային,
 Մատնիչ կը գոչէ քեզ գետըն Ախուրեան:

Հայրենի վրտակ, հայրենի ծաղիկ,
 Հայրենի ներկուած կարմրիկ հողեր,
 Հայրենի երկնից շողալիր աստղիկ,
 Հայրենի վարդը, հայրենի ցօղեր

Մատնիչ կը կոչեն ըզքեզ, Մագիստրոս,
 Քո երեսն ի վեր տես քանի՞ կու լան,
 Քանի՞ մանուկներ ցրուած հոն ու հոս
 Մայրեր կը կանչեն, այլ մայրեր չը կան:

Հայաստանն աւեր, սուրբ եկեղեցին
 Անհովիւ ընկած քո սեւ երեսէն,
 Սաղմոս, հոգեշունչ երգեր լռեցին,
 Ժողովուրդն ընկաւ անտէրունջ, անգէն:

Դառն է քո գործած ռնիքը, Գրիգոր,
Աստուծոյ արեամբ կրնամք այն կրնիք
Գերեզման փոքեց հայրենեացըդ խոր,
Օտարին թողած աշխարհըդ բընիկ:

Եւ դու տարագիր հայրենի երկրէն,
Հանգստեան գիրկը նետուեցար սիրով,
Հայրենի հողի սէրը քո սրտէն
Կորչեցիր ի բաց, գայն միշտ մոռնալով:

Արդ, ո՞ւր կը փախչիս վրիժուդ ձեռքերէն,
Վրէժխնդիր է նա, Աստուած ահարկու
Իւր ամենատես լայնշի աչքերէն
Ձը կարծես, երբեք բան չէ փախչելու:

Դառնն ռնիք մի գործեցիր, Գրիգոր,
Ահարկու ձայնով երկինքը վերէն
Քեզ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
Արդ, ո՞ւր կը փախչիս նորա երեսէն:

Հայրերուդ սրտէն արտաքս հանած՝
Այդ միջագետքիդ աւագուտ դաշտեր
Փոխան հայրենի դաշտերուն փառաց
Քո սիրտը, Գրիգոր, ինչո՞ւ չի պաշտեր:

Երգիչ, աւագի՞ն դարձար սիրահար.
Ձը գրաւե՞ն ըզբեզ վարդերն ու սոխակ,
Եւ առաւօտեան ծուխըն ծըխանի
Ինչո՞ւ մոռացար դու այդպէս արագ:

Արդ, ո՞ւր փախչիմ ես, ո՞ր ջուրըն ընկնիմ,
Ի՞նչ սեւ հող քաշեմ ծերուկ նակատիս,
Երկինքը մըռայլ, լուսինը դժխեմ,
Ձրկա՞յ մի անկիւն խղճահար սրտիս:

Հայրենի.սարեր, անկիւն մի տըւէք,
Հրագդան, կաթ մի քո անուշ ջրբէն,
Խաչեր, գմբէթներ, մէկ հեղ փայլեցէք,
Աչիս լոյս տըւէք ու դարձէք նորէն:

Այլ խորին, խորին լըռութեան ներքեւ
Ոչինչ կը շարժի, ոչինչ ձայն կու տայ,
Աստղերն ու լուսին, երկինքն ու արեւ
Մըռայլած՝ կ'աչեն ինձի անըզգայ:

Եւ քունը փախած աչքերէս տըխոր,
Այն ժամին՝ երբ լուս կը դիտեմ երկինք,
Երբ չը կայ մի ձայն, ոչինչ խառն ի խուս
Թէպէտ հակատես կը հոսէ քրտինք,

Այն միայնութեան սոսկալի ժամուն
Ահարկու պատկեր կ'երեւի աչքիս.
Կը բացուին ամպեր եւ հիմ ղարերուն
Դժխեմ ըստուերներ կը մաշեն հոգիս:

Սեպուհ սարերու հսկայ կողէն վեր
Թունալից արքայն իւր շունչը վերջին
Կու տայ, կը թողու քարայրըն աւեր,
Կը թըռչի երկինգ՝ գահակից փրկչին:

Զարագործ Պապը Ներսիսի դիմաց
Վայրահակ գլխով կը հայցէ ի գուր.
Եւ աւագանին հոգւով ամպամած
Կ'աչէ՝ Սահակայ սրտին կոխած սուր:

Ահա նենգ Սահուն, Վահան, Մեհրուժան.
Երեսներ սեւցած՝ կը լափուին բոցէն,
Արեան յորձանուտ ալիքներ խուժան
Կու գան յորդահոս դժոխքի ծոցէն՝

Խեղդել վատերը, Գատիշոյն, Վասակ.
Տիրանենգ Վեստը, Զանգակ ու Պետրոս:
Եւ հակատներուն դժոխքի պրսակ
Մատով կը ցուցնեն ըգֆեգ, Մագիստրոս:

Այնտեղ է Սըմբատ, Աշոտըն այնտեղ,
Մատնութեան զոհեր հազար ու հազար.
Վէրքեր ունին խոց, վէրքեր չունին դեղ,
Մատնութեան վէրքին չըկայ վէրք հաւսար:

Այլ ինձ սոսկալի, այլ ինձ ահարկու,
Ամենէն տըխուր պատկերըն ահա,
Այն ո՞ր սիրտն է քար, ո՞ր աչքերն աղու,
Որ չը մորմոքի, չը լայ նորա վրայ:

Ամպեր, ծածկեցէք բերդըդ սեւադէմ,
Անհետ, Կիզիսդրա, հեռացիր աչքէս:
Այլ ի գուր, լըռին մեհութեան ընդդէմ
Պատկերը կու գայ խըռովել հոգիս:

Դալկադէմ արքայն սեւ սեւ աչերով
Եւ արժուական ծիրանին հագած
Հսկայ ժայռերէն կապուած պարանով
Անդունդներէն վեր կը մնայ կախուած:

Աչքերն երկնքին, ժողված վերջին ուժ,
Կ'արձակէ վերջին վրէժխնդիր բողոք.
—Մի մոռնաք, Ռուբէն, Յոյներն են վատուժ՝
Նքէ Հայերըդ լինին անողոք:

Ո՞ւր եմ կայծակներդ, Աստուած վրէժխնդիր,
Եւ ահա մըռայլ ամպեր կը ճեղգին,
Կը փայլատակեն, եւ գունդ մի ըմտիր
Վըրէժ կ'ուխտեն հետ երկնից կայծակին:

Եւ արքայն դալուկ կ'արձակէ հոգին,
Մանտալ եղբայրներ կը ժպտան վերէն,
Եւ Ռուբէն տըխուր կ'աչէ երկընքին.
Ձեռք մը Կիլիկիան ցոյց կու տայ իրեն:

Եւ բուն չարագոյժ կը ճչայ վերեւ,
Երկնիք կը թափէ դառըն արտասուք.
Աստղերն ու յուսին ամպերու ներքեւ,
Հոգին հայրենեաց ընկրդմած ի սուգ:

Եւ խոր անդունդի բերանն հաւաքուած
Կը մնան գիշակեր թռչուն ու գազան.
Խրոխտ առիւծը, գայլեր բերանբաց,
Անգղեր ու վագրեր, սողուն բազմազան,

Կ'ռնան, կը կանչեն, կը թռչին, վազեն,
Լափելու տենչով կը վառուին բորբոք,
Եւ ճախրասրլաց, որսաւէր բազէն
Կը թռչի որսը լափել անողոք:

Եւ ահա նոյն ձայն դարձեալ երկընքէն,
Կը գոռայ սաստիկ, կ'որոտան ամպեր,
«Դառող Մագիստրոս, երկնիք կ'ուզէ բէն
Վրէժխնդիր Աստուածն է եւ անհամբեր»:

Դառըն ոճիր մի գործեցիր. Գրիգոր,
Ահաւոր ձայնով երկնիքը վերէն
Գեղ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
Արդ, ո՞ւր կը փախչիս նորա երեսէն:

Է

ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՎԻԿ

Իւր իշխանական փառաց գաւի վրայ
Խղհաւար այդպէս մի օր ալ իշխան
Նստեր էր. արեւ վերէն անխնայ
Կ'այրէր, կը լափէր իւր սիրտն անկենդան:

Եւ ահա մէկէն անուշիկ հով մի
Գրգուեց իշխանի խորշումած ճակատ.
Մագիստրոսն ըզգաց՝ թէ այն հայրենի
Հովիկն էր գրգուող իւր գոռոգ ճակատ:

կաթօտցած սիրտը, հոգին վըշտահար
Թըռա՝ թէ բըռնել այն հովիկն անուշ,
Այլ հովիկն անցաւ՝ սըրտէն ճըգած վառ
Մի սուր հառաչանք, վշտալից մի յուշ:

Հարցուց՝ «Ո՛վ ես դու եւ ուստի՝ կու գաս,
Շունչըդ ինձ ծանօթ կը թըւի կարծես»:
—«Հայրենի հովն եմ, անտէր հողերուն
Պահապան հրեշտակ. եւ զիս դու կը զգա՞ս»:

—«Ուստի՞ կը փըչես դու այգալէս սիրուն»:
—«Խամբած ծաղիկներ շոյելով քնքուշ
Սուրբ Արարատայ երկնիւղ գագաթէն
Կը փըչեմ, ինձ հետ քըշելով չար փուշ»:

—«Ինձ ի՞նչ կը բերես դու Այրարատէն»:
—«Պահլաւիկ իշխան, ես քեզ կը բերեմ
Հեծութեան ողբեր, տառապանք դժխեմ,
Անհայր ու անմայր, անտուն ու անտէր»:

Հէգ մանուկներու գերութեան բանտեր,
Որոնք կը մեռնին անհաց ու անցուր,
Հայրենի հողէն դուրս քըշած տըխուր:
Քեզ ամէն սըրտէն պժգանք կը բերեմ,
Քեզ ամէն բերնէն անէծք կը բերեմ»:

Չ

ԿԱՅԾԱԿՆԱՀԱՐԸ

Այն օրն ալ ծագեց, վրէժխնդիրն Աստուած
Կըռած ու կոփած ահարկու կայծակ՝
Ելաւ երկնքի երեսը փռուած
Սեւակ ամպերուն յանձնել իւր կայծակ:

—«Մըռայլէ, երկինք, գոչեց երկնից Տէր,
Ամպեր, առէ՛ք ձեզ շիկավարս շանթեր,
Մագիստրոսն ելաւ թըշուառին լըճող,
Թափեցէ՛ք ամպեր, ձեր շանթեր մըրկող»:

Եւ ահա երկնից սեւ սեւ ամպերուն
Երեսը ներկուած գոյն գոյն փայլերով,
Ամէն տեղ փայլակ, շանթ անագորոյն,
Կը թափին յերկնից արագ փայլերով:

Եւ ոլորապտոյտ բոցը ծըխաշունչ
Վայրագ կը լափէ դալարի դաշտեր,
Միջագետքը լուռ՝ հեծէ անմբռունչ.
—«Ո՞ր մեղքիս համար այս պատիժը, Ֆէր,

Դաշտը խանձեցաւ, վարսագեղ Մայիս
Երեսը մբռտած՝ սեւ ծուխ կը շրնչէ.
Ծըծումբի հոտին, մոխիրին կը նայիս,
Կ'ըսես թէ սա հին այն աշխարհը չէ»:

Եւ երբ իրիկուն եկաւ վերջալոյս,
Այրած, խանձուտած, լըֆեալ մի դիակ
Փանուարի վըրայ, ուսամբարձ, անյոյս,
Տարան ձրգեցին աւագ հոգի տակ:

Լըֆեալ, խմայի մարդիկն այն հոգին
Սեւ մուր ու սեւ թուֆ միշտ թափած կ'երբքան,
Հոգն իսկ դժկամակ կըրել իւր կողին
Ձայն՝ որուն ամէնք, անէծք կը կարդան:

Եւ այդ փոսի վրայ ոչ շողաց արեւ,
Ոչ փայլեց խաչին փրկարար թեւեր,
Ոչ երկինք տըւաւ նորան իւր բարեւ,
Ոչ գայն զրգուեցին հայրենի հովեր:

Մագիստրոսն այսպէս կորաւ, մտնիչնե՛ր:

1891 Մարտ 25-30

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹՈՐՈՍ ՌՕՍԼԻՆ

Ծննդավայրին եւ ծնողներուն մասին ըստոյզ տեղեկութիւններ կը պակսին, բացի անկէ որ իր նախնաց մականունն էր Ռաւսլին: Կը յայտնէ թէ ունէր եղբայրներ, քոյրեր, եւ որդիներ. յանուանէ կը յիշէ իր մէկ եղբայրը միայն՝ Անտոն: Ուսած կրնայ ըլլալ Հոռմկլայի մէջ, գրչութեան եւ մանրանկարչութեան մեծ վարպետներէն Կլաշիյի Յովսէանէն Սարկաւագի (1214-1253) մօտ եւս, ի միջի այլոց: Իր գործունէութեան շրջանը, համաձայն հաստատուն փաստերու, կ'ընդգրկէ 1256-1268 թուականները: Այդ շրջանէն ծանօթ են վեց Աւետարան եւ մէկ Մաշտոց: Կը ներկայացնենք ժամանակագրական կարգով:

1.- 1256, Հոռմկլայ, Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է Կոստանդին Կաթողիկոսի հրամանով. Ձեռ. երբեմն Ձէյթունի, ապա տարուած Հայէպ. Արտ. Արք. Սիւրմէեան, Յուլցակ Ձեռ. Հայէպի, Բ. Հատոր, 1936, էջ 136:

2.- 1260, Հոռմկլայ, Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է Կոստանդին Կաթողիկոսի համար. Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 251:

3.- 1261-2, Հոռմկլայ, Աւետարան, գրած է Աւետիս Քահանայ, նկարազարդած է Ռօսլին, Լեւոն իշխանին համար. Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 2660:

4.- 1262, Հոռմկլայ, Աւետարան, փոքր երկաթաղիւր, գրած եւ նկարազարդած է Կոստանդին Կաթողիկոսի եղբորորդի Թորոս քահանային համար, որ հետազային (1266) կը նուիրէ զայն Արքակաղին Վանքին. Ձեռ. երբեմն Սեբաստիոյ, այժմ Բալթիմորի Walters Arts Gallery-ի. Գ. Վ. Սորուանձեանց, Թորոս Աղբար, Ա. Մաս, 1879, էջ 183:

5.- 1265, Հոռմկլայ, Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է Կեւան իշխանուհիին համար. Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 1956:

6.- 1266, Մաշտոց, Աւետիք քահանան գրած է Սիւրի մէջ, եւ Թորոս նկարազար-

դած է ի Հոռմկլայ, Վարդան Եպիսկոպոսի համար. Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 2027:

7.- 1267-8, Հոռմկլայ, Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է, Կոստանդին Կաթողիկոսի յանձնարարութեամբ, Լեւոն Բ. ի որդի Պր. Հեթումին համար. Ձեռ. երբեմն Մալաթիոյ, եւ այժմ Ս. Յակոբեանց, Թիւ 3627. Թորոս Աղբար, Ա. Մաս, էջ 324:

Քաղուածքներ իր յիշատակարաններէն:

1.- Ձէյթունի Աւետարանէն:

Ծնորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմութեամբ նորին յանգ ելեալ աւարտեցաւ մատեանս աստուածախառն աստուածունակ երկրպագելի եւ պաշտելի Սր. Աւետարանը, յամի Զ եւ Ե որդիք թուարեութեանս Հայոց, ընդ հովանեաւ աստուածաբնակ սաճարացս յանուն միածնի որդւոյն Աստուծոյ Սր. Փրկիչ Կոչեցելոյ, եւ մաւր նորին Սրբոյ Աստուածածնին, եւ Լուսաւորչին մերոյ Սրբոյն Գրիգորի, եւ Սր. Հայրապետին Նիկողայոսի, եւ աստուածընդալ սուրբ եւ յաղթող Նշանին Վանքոյ, եւ այլ եւս բողոքահաւաք սրբոց, որք պաշտին յաշխարհամուտ աթոռս, եւ աւանականութեամբ ոոցա յանառիկ դշեակս Հոռմկլայ... հրամանաւ եւ ծախիւք աստուածապատիւ տեառն Կոստանդին Կաթողիկոսի Հայոց...:

Սա եւ ի վերայ ամենայն առաքինաւք մարուց իւրոց յաւել եւ զայն եւս լինել դրօշաւէր եւ աստուածաւէր, որով եւ րոտաւ նայր գիրս սուրբս զՀին եւ Նոր Կտակարանաց, եւ յովով անաւթս ոսկւոյ եւ արծաթոյ, եւ պատուական հանդերձեղէն զարդուց, եւ նուիրէր եկեղեցւոյ սրբոյ ընդ ամենայն տղիս, ում գիրադք եւ պիտոյ ինչ լինէր:

Որ եւ ի կատարեալ սիրոյն զոր ունէր առ Աստուած, եւ առ ի նմանէ պարգեւեալ կտակարանք, ոչ էր նմա փոյթ ի լաւաց զրչաց, կամ ի հմուտ արհեստագիտաց միայն ստանալ զայնոսիկ. վասն այնորիկ ի-

մոյ անարժանութեան, փշուռ եւ արմար
դրէի թորոսի, մականունն Ռաւսլին կոչե-
ցելոյ ըստ նախնեաց, հրամայէր զգործի
դրչութեան ի կիր արկանել յաստուածային
այս մատեն, որ եւ զարգարեալ ոսկով
գտով, եւ պատուական նիւթաւ ներքոյ եւ
արտաքոյ, ըստ առատապարկեւ կամաց իւ-
րոց, զոր ունէր առ սոսա, մանաւանդ թէ
առ ամենայն ոգ. . . :

Յերեսս անդեալ եւ բազմամեղ եւ թար-
մատար դրիչս, աղաչեմ յիշել ի նոյն եւ զիմ
նուաստութիւն. այլ եւ խոշորութեան սո-
րայ եւ թէ սխալանք ինչ գիպեցի հայցեմ
շնորհել թողութիւն: Յիշել դարձեալ եւ
դերախտաւոր ծնաւորսն իմ, եւ զեղբայրն իմ
Անտոն, եւս առաւել եւ որ ըստ հոգոյ եւ
մարմնոյ եղբարք եւ քոք, հարք եւ ուսու-
ցիչք: Այլ եւ զկուսակրան քահանայն Վար-
դան՝ փակակալ աստուածընկալ տաճարա-
ցոս, եւ կաղմաւղ սորա. եւ զամենայն աշ-
խատանքսն ի սա առհասարակ ջրտ բանից եւ
արդեանց, որք աւգնական եղին մեզ. . . :
Սիւրբէան, Բ. Հատոր, էջ 133—134:

2.— Կոստանդին Կաթողիկոսի Աւետարա-
նէն:

Շնորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմու-
թեամբ նորին յանկ եկեալ աւարտեցաւ մատ-
ենն աստուածային, երկրպագելի եւ պաշ-
տելի Սր. Աւետարանս, յամի եօթնհարիւր
եւ իննհորդի թուարեութեանն Հայոց,
յաստուածապահ զդեակս Հռոմկլայ, ընդ հո-
վանեալ Սրբոյ Նշանին Վսնւոյ, եւ օրհոյ
տաճարացն որ յանուն Սր. Փրկչին եւ Սըբ-
րոյ Աստուածածնին, եւ սրբոյն Գրիգորի
Լուսաւորչին, եւ այլ բազմաչաւք սրբոցս
որ պաշտին աստ. . . : Հրամանաւք եւ ծախիւք
արի երջանկի եւ երջնա երանելոյ սրբազան
եւ աստուածապատիւ տեառն Կոստանդեայ
կաթողիկոսին ամենայն Հայոց. . . :

Ուստի եւ իմոյ անարժանութեանն թո-
րոսի, մականունն Ռաւսլին կոչեցելոյ, հրա-
ման տայր զըզործի գրչութեան ի գործ ար-
կանել յաստուածապարդեւ այս մատենն Սր.
Աւետարանի, առատաձեռն ծախիւք, դա-
նազան նիւթաւք, եւ երփն երփն գունաւք
փայելլացուցանել զսա: Որ եւ ես ըստ կարի
իմում լցի զփափաք նորա. . . :

Յիշեալիք եւ զարբազան Կաթողիկոսն

մեր զոէր Կոստանդին, յուսադարդիս այս
ըստացող. . . եւս եւ զերախտադործ տէրն իմ
Թորոս մաքրակրուն քահանայ եւ ճմար-
տակէր այր. . . :

Յերեսս անդեալ եւ ես յոքնամեղ եւ
թարմատար գրիչս, որ չեմ արժանի յիշել
դանուն իմ ի կարգս անուանց, աղաչեմ յի-
շել ողորմութեամբ եւ զիս եւ զծնաւորսն իմ,
զեղբարս եւ զքորս եւ զորդիս, այլ եւ զամե-
նարարի զուսուցիչսն իմ, եւ զամենայն աշ-
խատաւք որոք բանիւ եւ արդեամբք, զի
վանս այդր յուսոյ Սր. Գալուսթիւն մեր
. . . : Տուրքի Ձեռ. Մ. Յակոբեանց, Բ.
Հատոր, 1967, էջ 17—18:

3.— Լեւոն իշխանի Աւետարանէն:

Շնորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմու-
թեամբ նորին յանդ ելեալ աւարտեցաւ մատ-
ենն աստուածային, երկրպագելի եւ պաշ-
տելի Սր. Աւետարանս, յամի եօթնհարիւր
երեքորդի տասնեւմէկհորդի թուարեութեան
Հայոց, ընդ հովանեալ Սր. Եւսա-
ուածարեան տաճարացս, որ յանուն Սր.
Փրկչին եւ Սրբոյ Աստուածածնին, եւ Սըբ-
րոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, եւ այլ
եւս բազմաչաւք սրբոցս որք պաշտին յաշ-
խարհամոտ աթոռս Հռոմկլայ, ի հայրա-
պետութեան տեառն Կոստանդեայ սրբազան
կաթողիկոսի Հայոց, եւ ի բունակալութեան
արդին նեոտոգաց, օրք կոչին դադար, հը-
րամանաւ մեծի եւ բարեպաշտի եւ իշխա-
նաց իշխանին պարոն Լեւոնին, Աստուծոյ
որդւոյ ջրփստապասկ եւ սուրբ արքային
Հեթմոյ. թաղաւորի ամենայն Հայոց. . . :

Ուստի եւ բարի շառաւել եւ Աստուծոյ
որդին իւր ծիրանածինն պարոն Լեւոն Կ. . .
ըստացաւ զղիրս որբք զմատենաւ այս սրբ-
րոյ Աւետարանիս, զարդարեալ ոսկով սրբ-
րով եւ երանգ երանգ գունովք. հրաման
տուեալ իմոյ անարժանութեանն թորոսի,
մականունն Ռաւսլին կոչեցելոյ, առնել
զայն, որ եւ ըստ կարի իմոյ յանդ հանի Աս-
տուծոյ զհրաման նորա. . . :

Յերեսս անդեալ յոքնամեղ ծառայո
Ռաւսլին աղաչեմ յիշել զիս եւ զծնաւորսն
իմ, եւ Ած. զձեղ յիշեցէ յիւր յարքայու-
թիւնն եւ ի փառս ամէն:

4.— Թորոս Քահանայի Աւետարանէն:

Շնորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմու-

Թեամբ նորին յանգ ելեալ աւարտեցաւ մատենան աստուածախաւս աստուածունակ երկրպագելի եւ պաշտելի Սբ. Աւետարանս, յեւթնհարիւր եւ մեծասաներորդի տմի թիւ ւարերութեանս Հայոց, յաշխարհամուտ աթոռս Հռոմկայ, ընդ հովանեաւ աստուածարեակ տաճարացս, որ յանուն Սբ. Փրկչին եւ Սրբոյ Աստուածածնին եւ Սբ. Լուսաւորչին մերոյ, եւ այլ եւս բազմահաւաք սրբոց...:

Ուստի եւ եղբարորդին իւր Թորոս քահանայ . . . եռափափագ սիրով աստեայր մատենան Աստուածաշունչնս ի Հին եւ ի Նոր կտակարանաց, եւ զամենայն դոյս իւր եւ զարարս գողջիր եթէ ջնայր դնել ի յիւայ նոցա եւ այլ եւս զարգուց սրբոյ եկեղեցւոյ, վասն զի յոյժ տաւնաւէր էր այրն եւ պայծառացուցիչ եկեղեցական կարգաց: Նմին իրի ստանալ կրկին անգամ զմատենան Սըրբոյ Աւետարանիս յիմէ՛ք անարժանութենէ Թորոսէ մականունն Ռաւալին կոչեցելոյ, որ եւ ըստ կարի իմում յանգ հանի Աստուծով զհրաման նորա, նոյնպէս զարդարեալ սկզբով սրբով եւ երանգ երանգ գունաւք ներքոյ եւ արտաքոյ ընդելուզեալ քարամբք պատուականաւք, առ ի սիրելի առնել զսա մանկանց սրբոյ եկեղեցւոյ...:

Աղաչեմ յիշել եւ զքաջակրօն քահանայն Թորոս գառացող մատենին, եւ զհայրն իւր Գորգ քահանայ եւ զմայրն իւր ՂԱՂԻ...:

Յերեսս անկեալ բազմամեղ եւ Թարմատար գրիչս աղաչեմ յիշել եւ զիմ անարժանութիւն եւ զծնաւդսն իմ, եւ զամենայն բարի ուսուցիչսն իմ, եւ Աստուած զձեզ յիւշեցէ յիւրում արքայութեանն եւ ի փառս, ամէն... Թորոս Աղբար, Ա. Մաս, էջ 186-188:

5.— Կեռան իշխանուհիի Աւետարանէն: Ենորհիւ Աստուծոյ սկսեալ եւ ողորմութեամբ նորին յանգ ելեալ աւարտեցաւ մատենան աստուածախաւս աստուածունակ երկրպագելի եւ պաշտելի Սբ. Աւետարանս, յամի եւթն Հարիւրերորդի չորեքտասաներորդի թուականութեան Հայոց, յաստուածապահ զղեակն Հոռոմկայ, ընդ հովանեաւ սուրբ տաճարացս, Սբ. Փրկչին, եւ Սբ. Աստուածածնին, եւ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, եւ բազմահաւաք սրբոց որ պաշտին աստ...:

Արդ գրեցաւ սա հրամանաւ եւ ծախիւք մեծապի եւ յորեպաշտուհի տիկնոջն Տիկին Կեռանի, որ է ի շտաւիղէ սուրբ Հայրապետացն Հայոց: Արդարեւ ողջախոհ եւ հրկեղած յիստութոյ, եւ դուստր պարոն Կոստանդնայ տեառն Լամբրունին, ածեալ ի տիկնութիւն չքեղաչուք պարոնին Պարոն ձոֆրէ տեառն Քարին Սարուանդոյի, որ եւ յետ փոխելոյ նորա յաստեացս, ժա նրա տէր յայրութեան՝ պարապեալ աղաւթից եւ պահոց: Բազում առաքինութիւնս եւ վարս պարիկնութեան յինքն Հաւաքիւ, լեալ կրանաւոր եւ մայր պարիկնութիւնի. եւ ըստ փոփոխման քաղաքալարութեան իւրոյ եւ զանունն փոխելով Աննա դնա կոչլին...:

Ուստի եւ զնիւթ Սբ. Աւետարանիս ի ձեռնն աստուածաշունչոյ եւ քաջակրօն քահանային Թորոսի եղբարորդւոյ սուրբ կաթողիկոսին Հայոց, հրամայէր զրել իմոյ անարժանութեանս Թորոսի՝ մականունն Ռաւալին կոչեցելոյ: Որ եւ ըստ ներողութեան Աստուծոյ եւ ըստ քաղցրութեան նոցա յանգ ելեալ աւարտեցաւ սա ըստ կարի իմոյ, զանազան նիւթաւք, ընտրելագոյն սկզբով, եւ երանգ երանգ գունով...:

Յերեսս անգեալ անարժան գրիչս, որ չեմ արժանի գրել զանունն իմ ի կարգ անուանց, աղաչեմ զի եւ զիս արժանի Համբիցիք ողորմութեան, եւ յիշեալիք զիս եւ զծնաւդսն իմ, եւ զեղբարս եւ զքորս եւ զորւորս եւ զուսուցիչսն իմ, եւս եւ զչքնագեղ գրիչն Կիրակոս, եւ զամենայն երախտաւորսն իմ ի սուրբ աղաթս ձեռ, եւ խոշորութեանն, եւ թէ սխալանք ինչ զիպիցի, աղաչեմ շնորհել թողութիւն. . . . 2եռ. Ս. Թ. 1956, թղ. 342-344:

6.— Վարդան Եպիսկոպոսի Մաշտոցէն: Ենորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմութեամբ նորին յանգ ելեալ աւարտեցաւ (մատենան)՝ աստուածաբն յամի եւթնհարիւր եւ հինգետասներորդի թուարեութեան Հայոց, ի հռչակաւոր եւ թագաւորեալ քաղաքին Սիւ կոչեցեալ յաշխարհին Կիրիկեղոց, ընդ հովանեաւ աստուածաբնակ տաճարին որ յանուն Սրբոյ Աստուածածնին, ի Հայրապետութեան տեառն Կոստանդու, որ եւ զարգացան վարուցն իւրոյ տաճրութեան անհամեմատ ունէր զպատուութիւն...:

Հրամանաւ եւ ծախիւք աստուածապատիւ եպիսկոպոսին տէր Վարդանա... ի վայելումն անձին իւրոյ եւ ի յիշատակ հոգւոյ... եւ յայսու ժամանակի սպասուորէր հայրապետական Սր. Աթոռոյն, որ յաստուածապահ զղեակն Հոռոմկլայ՝ որ եւ Լաժ վայելչացուցանել զսա ոսկւով եւ զանագան նիւթով բազմաեղ գրչին Քորոսի, զրեւայ ձեռամբ Աւետիք քահանայի...:

7.- Պարոն Հեթումի Աւետարանէն:

Ենորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմութեամբ նորին յանգ երիւյ աւարտեցաւ մատենան աստուածային երկրպագելի եւ համբուրելի Սր. Աւետարան, յամի ԶԺ եւ ի երորդի թուարեութեանն Հայկազեան տոմարի, աստուածապահ զղեակս Հոռոմկլայ, ընդ Հովանեաւ սուրբ տաճարապետիս Սր. Փրկչին մերոյ եւ Սր. Աստուածածնին եւ Սր. Լուսաւորչին մերոյ, Հրամանաւ եւ ծախիւք երջանիկ հայրապետին Հայոց տեառն Կոստանդեայ, որ զաստուածահաճոյ վարուց իւրոց եւ բարի անուան համեմատ ունէր զպատմութիւն: Որ եւ ի կեանս իւր ի ձեռն քաջակրան քահանայի Քորոսի եղբարորդւոյ իւրոյ եւ զրել զսա իմոյ անարժանութեանս Քորոսի՝ մակաւնուն Ռաւլին կոչեցելոյ: Եւ նուիրեաց զսա կտակ հոգւոյ իւրոյ, եւ ծնողացն, եւ գեղեցիկ մանկանն Հեթում, որդւոյ Լեւոնի, որդւոյ Հեթում Թադւորի: Եւ ինքն կատարեալ զկեանս իւր հանգեաւ ի Քրիստոս, կայեալ զաթոռ հայրապետութեան ամս 10 եւ Ե:...

Ի սոյն աւուրս եղիւ զրաւ զրչութեան սորա զանագան նիւթաւք եւ երանգ երանգ գունաւք, առ ի սիրայի յինի որդոց սրբոյ եկեղեցոյ:

Վանորոյ ապաշեմ զձեզ, ոյ որդիք լուսոյ մաւր Սիոնի, որք վայելէք սոփաւ, յիշենձիք աղաւթիւք ի Տէր, զարժանաւորսն ամենայն բարեաց յիշատակի, ուրիշ հայրապետն զուէր Կոստանդին ստացող սորա, եւ զժառանգող սորին զծիրանածին մանուկրն Հեթում, եւ զհայր իւր Լեւոն Թադաւառանդ, եւ զմայր իւր բարեպաշտուհի նուիրեալ ի Թադուհի Հայոց, Կիոսն կոչեցեալ, բարեպաշտանեայն Հեթում եւ բախտագործ Հայոց եւ ինձ անարժանիս, որդաւք եւ զստեղաւք իւրովք եւ ամենայն

զարմիւք...: Բազմամեղ զրիւս աղաշիմ յիշել զանորմանութիւն իմ, եւ զծնաւդս եւ զորդիս եւ զուսուցիչս եւ զամենայն երախտագործս իմ, եւ զկաղմաւղ սորա...: Թորոս Արար, Ա. Մաս, էջ 325-327:

11

Յիշատակարաններով վկայուած այս Լաժ ձեռագիրներէն զսա կոն ուրիշնիւր ալ, յիշատակարանները ամբողջովին կամ մի-ծալորն մասամբ կորսուած, որոնք կը համարուին Թ. Ռոսլինի արտագրութիւններ: Ատոնցմէ կը յիշենք այստեղ.

1.- 1266, Հոռոմկլայ, Աւետարան գրուած փոքր երկաթապրով եւ նկարազարդուած, Հեթում Ա. Թադւորին Հրամանով. Զեռ. Երեւանի, Թ. 5458, "Sadly mutilated". Տես Տր. Der Nersessian, Arm. Manuscripts in the Freer Gallery of Art, Washington, 1963: p. 31-32. «Մի յետին գրիչ կտրել է լուսանցքի զարդերը եւ կպցրել յետին դարերի աւետարանի լուսանցքներին»... Գ. Արք. Յովսէփեան, Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ, Պրակ Բ, Նիւ Եորք, 1943, էջ 41:

Կարձէ դիտել որ այս ձեռագրին յիշատակարանին սկզբնական տողերը, որ կը մնան, ճշգիւ կը ներկայացնեն Թ. Ռոսլինի սովորական բացատրութիւնները... «Ենորհիւ Տեառն սկսեալ եւ ողորմութեամբ նորին յանգ երիւյ աւարտեցաւ մատենան այս աստուածախաւս, աստուածունակ, երկրպագելի եւ պաշտելի Սր. Աւետարան, յամի եւթնարիւր եւ հինգետասներորդի թուարեութեանն Հայկազեան տոմարի, յաստուածապահ զղեակս եւ յաշխարհամուտ ասթոս Հոռոմկլայ, ընդ Հովանեաւ Սր. Փրկչին եւ Սր. Աստուածածնին եւ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, ի հայրապետութեան աստուածապատիւ տեառն Կոստանդեայ կաթողիկոսի, որ եւ զարագան վարուցն իւրոյ անհամեմատ ունէր զմաքրութիւն: Հրամանաւ եւ ծախիւք աստուածաւէր եւ բարեպաշտ Թադւորին»:

2.- 1268? Աւետարան, փոքր երկաթապրով, գրուած եւ նկարազարդուած արժանաւոր Պարոն Վասակի համար. Զեռ. Ուս. շինկտնի, Freer Gallery of Art, Թիւ 32, 18: Տես Տր. Der Nersessian, էջ 26:

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆԻ

ԵՒ ԳԵՈՐԳԵԱՆ ԾԵՄԱՐԱՆԻ

(Դ ԴԱՐԻՑ ԽԻՆԶԵԻ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ)

Այս ազգօգուտ գործունեութեան լուրը զովաբար անձրեւի պէս տեղաց կրթութեան ծառաւի Հայ հոգիների վրայ, որոնք շտապեցին դէպի էջմիածին՝ մաս առնելու աշխատանքից կամ կրթուելու, իրենց հերթին կրթութիւնը տարածելու համար խաւար մնացած տեղերում։ Ս. Անանիայի Առաքապետը հասաւ մեծ անունի ու բարձրութեան եւ պալատոնապէս ճանաչուեց որպէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսարանի գործող Վարդապետարանը։ Այնտեղ պատրաստուեցին բազմաթիւ գործիչներ։ Սերունդ պատրաստողներից մէկն էր Մելքիսեդեկ Վժանցին, որ Լիմ Անապատից գալիս է Ս. էջմիածին։ Նա իր ժամանակի ամէնից պիտուն մարդն էր մեր պալատներում։ Նրա գալուստը հաւասարապէս ուրախալի էր մեծին եւ փոքրին։ Վժանցին իր ուսուցչական գործունեութիւնը ծաւալում է Երեւանում եւ էջմիածնում։ Եւ լինէր յորժամ Մելքիսեդեկ Վարդապետը կաննէր ի դաս եւ ի քարոյ իրրիւ՝ զորձանս ուղիւից եւ հեղեղաց ընթանայր բանն ի բերանոյ նորա, յորոյ ի մաստութեանն ամենեւեան ապուշ եղեալ՝ հիանային եւ բաղձային»⁽²¹⁾։

Մելքիսեդեկ Վարդապետ Վժանցու դասախոսութիւնները ոգեւորութիւն եւ հիացում են առաջ բերում իր ունկնդիրներին շարքերում, սակայն արդիւնքը համեմատաբար մեծ չէր, որովհետեւ նիւթը աշակերտների գլխից վեր էր մնում շատ անդամ, նրանք չունէին անհրաժեշտ նախապատրաստական պատրաստութիւնը եւ նեղ էր նրանց մտահորիզոնը յատկապէս «արտաքին դիտութիւնների մարզում։ Դասախոսութիւնները համարեալ մնում էին անմարսելի եւ անհասկանալի։ Այդ այդպէս էր մանաւանդ իմաստասիրութեան վերաբերելով դասախոսութիւնների հարցում։ Դասաւորքերն էլ անմատոյց էին եւ անհասկանալի։ Աշակերտների ձեռքն էին տրւում Ի Դարի խրթին յուշարան գլորոցի արտադրութեանց ազնոտուած պատճենները։ Հակառակ այդ դժուարութիւններին, աշակերտները շարունակում էին աշխատել. «Այլ դայս արտաքին զրեանս յայն սակս յիշեմ եւ շնորհակալ լինիմ նմա, զի զայսպիսի ալլալաւիդ, եւ ալլատեսակ, եւ ալլանուն, եւ անընտել բանս, առանց վարժողի եւ թարց ուրուք ուսուցանողի՝ իւրովի եղիտ զամենայն ի սկզբանէ մինչև չեւ զկատարածն»⁽²²⁾։

Դարբիսեղու ակնարկած այս «ալլանուն եւ անընտել» բացատրու-

(21) Դարբիսեղի, «Պատմութիւն», էջ 308։

(22) Դարբիսեղի, Յոյձը, էջ 307։

թիւները վերաբերում են յունաբան խրթնախօս դասագրքերին, որոնք իրենց թարգմանող մարդկանց համար շատ անգամ անհասկանալի էին մնացել, էլ ո՛ւր մնաց տասը դար յետոյ ապրող եւ գիտութեանց համն ու հոտը ի սպառ մոռացած սերունդներին, որոնք իրենց անունը հայրեւ դրում էին եւ տարրական զաղափտին իսկ չունէին պղատոնականութեան կամ նոր-սղատոնականութեան մասին:

Այնուամենայնիւ Մելքիսեդէկ Վժանցին չի յուսահատուում եւ մեծ նուիրումով շարունակում է իր դասախօսութիւնները Ս. Անանիայի Անապատում: Նա ուզի ի բոլին աշխատում է իր պարզամիտ ունկնդիրներին ծանոթացնել Դաւթի Սահմանաց Գրքին, Պորփիրի Վերլուծութիւններին, Արիստոտելի Ստորոգութեան, Պերարմենիանին, Ալիսարհացն եւ այլն:

Մելքիսեդէկի դասախօսութիւնները այնքան բարդ էին թուում իր աշակերտներին, որ նրանք հետազայում էլ առանց քաշուելու խոստովանում էին, իրենց համար այն ժամանակ դժուարիմաց թուացող այդ նիւթերի պարզութեան ի տես, իրենց չափազանց խակ եղած լինելը: Ակինեան գրում է. «Հաւանական է կարծել, թէ ինչպէս Մեծ Անապատի եւ Լիմ Անապատի մէջ, նոյնպէս հոս ամենահետաքրքրական երեւեցաւ դասախօսութիւնները նիւթը: Կը զրէ գոնէ Ոսկան թէ իրեն համար անմարսելի էին անոնք»(23):

Վժանցու դասախօսութիւնները այս ձեւով շարունակուում են մինչեւ այն ժամանակ, երբ Լեհաստանից վերադառնում են Պաշտուր Կեսարացին եւ իրեն ընկերացող երիտասարդ արեղաները, որոնք զնայել էին պայքարելու լատինացման դէմ եւ լատինական հոգեւորականութեան բովանդակ կրթուած հրետանու դէմ ցոյց էին տուել միայն յարգեայ նիգալներ: Հայրենիք դառնալով, նրանք երդուել էին զինուել հակառակորդի բոլոր զէնքերով եւ զերազանցել նրան իր իսկ զէնքերի պատրաստութեան եւ գործածութեան ասպարէզում: Իսկ այդ անելու համար, նրանք շատ լաւ հասկանում էին, թէ պէտք էր յաղթահարել այսպէս ասած արտաքին գիտութիւններին:

Ս. Գրքի պարզ ընթերցումից բացի ուրիշ բան չհասկացող Հայ պատուիրակները Լեհաստանում իրենց առած դասը երրեք չմոռացան եւ յանդեցին Հիշդ եղբորակացութեան. «Իմացեալ թէ զայն, զոր գիտեն, ոչ է գիտութիւն, այլ պարտ է նոցա զարտաքին գիրսն կարդալ», ասում է Դաւրիթեցին եւ աւելցնում նրանց հաստատ որոշումը. «Գնամք յէջմիածին առ Մելիքսէթ Վարդապետն, զայլ ամենայն ինչ թողեալ՝ արտաքին գիրքն կարդամք ի նըմանէ: Եւ յորժամ հասին յէջմիածին առ ժամայն սկսան ի նոյն գործն ձեռն արկանել, եւ ոմանք եւս յեղբարց ի միաբանիցն իջմիածնի: Ընդ նոսին յարեցան ի դաս առնուլ. եւ յորժամ միաբանեալ եղբայրքն եկին առ Մելիքսէթ Վարդապետն, եւ սկսան դաս առնուլ, նախ՝ զբերականութիւնն դաս առին, զկնի նորա զսահմանքն սկսան, եւ ապա զՊորփիրն, զՍտորոգութիւն, զՊերարմենիանն, զԱլիսարհացն, զգովելին. զկնի սոցա ամենեցուն զամենայն աղգաց տօմարն»(24):

Էջմիածնի միաբաններից Վժանցուն աշակերտել են Սիմէոն Զուգալեցին եւ Ոսկան Երեւանցին: Սիմէոնը Փլիկպոս Աղբակեցի կաթողիկոսի ժամանակ հանդիսանում է էջմիածնի Վարդապետարանի սիւնը, իսկ Ոսկանը տպագրութեան գործում մատուցանում է լաւագոյն ծառայութիւն, հրատա-

(23) Ակիմեան, «Մովսէս Կաթողիկոս», էջ 202:

(24) Դաւրիթեցի, Յայճը, էջ 398:

բաղկելով Աստուածաշունչը եւ ուրիշ գրքեր: Վժանցու համարը այնքան մեծ էր, որ հետաւոր Լեհաստանից, Ղրիմից գալիս էին իրեն լսելու:

Վժանցին գնահատեց ամօթապարտ մնացած արեղանների նախանձառյուզութիւնը եւ իր կարելին արեց զգացուած բոցը փակելու: Պատմութիւնը ցոյց տուեց, որ երկու կողմից միացեալ այս ջանքը ի դուր չկորաւ: Հետագայում մրցութեան ասպարէզ դուրս եկած Հայ Հոգեւորականները իրենք կառող էին կարմրացնել հակառակորդին:

Այդ անելու համար հարկ էր պատրաստուել: Պատրաստուելու համար նրանք դիմեցին Մովսէս կաթողիկոսին. «Արեղայք եւ ընկերակիցք Ոսկանի, որք էին իջմիածին, յարեան ի վերայ կաթողիկոսին Մովսէսի ասելով, իսմ մեզ եւս հրաման տուր, զի գնացեալ յերեւան զդաս առցուք ի Մելիքաէթէն եւ կամ գնա բեր ի տեղիս, զի աստ ի մէջ իջմիածնի դաս ասացէ՞ս»⁽²⁵⁾:

Ուսումնասէր Մովսէս կաթողիկոսի յաղթանակն էր դա: Պատուած չլր տղիտութեան քողը եւ ճանապարհը բաց էր գէպի լուսաւոր բարձունքները, եւ զա գանդուածների պահանջով եւ ո՛չ թէ վերեւի պարտադրանքով: Ի՛նչ խօսք, որ մեծադոյն խնդութեամբ նա բաւարարում է սւսումնասէր պատանիներին:

Բացի Ս. Անանիայի Անասպտից, նոյն շրջանում Յովհաննափանքումն էլ դործում էր մի ուրիշ գպրոց, որը նոյնպէս որոշ առումով նկատուած էր Մովսէս կաթողիկոսի վարդապետարան, բայց նուազ բարձրութեան վրայ էր գտնուում Ս. Անանիայից: Ժամանակակիցները Վժանցու վարած Վարդապետարանը կոչում են «Համալսարան Կաթողիկոսարանի»:

Մովսէս կաթողիկոս անշքացած իջմիածինը նւթապէս նորոգելուց բացի, այնտեղ հիմք է դնում Հոգեւորականներ պատրաստելու յատուկ բարձրագոյն մի դպրոցի, որտեղ, չնորհիւ Վժանցու դասախօսութիւնների գարգանում են հոնս եւ դիտութիւնս արտաքին գրոց եւ արուեստ քերականութեան», որոնք ըստ Դարբիթեցու հրահանգի բարձեալ եւ անհետ լեալ էին»⁽²⁶⁾:

1632 թուականին վախճանում է Մելքիսեդէկ Վժանցին եւ իր վախճանումով վերջ են գտնում այնքան հետաքրքրութիւն եւ աշխոյժ առաջացրած «արտաքին գիտութիւններ»ի դասերը:

Վժանցու աշակերտներից ամէնից յաջողն ու ամէնից նշանաւորը հանդիսացաւ Սիմէոն Զուլպայեցին, որը 1640 թուին, Փիլիպոս կաթողիկոսի օրով (1633–1655) վերադառնում է իջմիածին եւ ստանձնում նրա Վարդապետարանի տեսչութիւնը եւ արտաքին ուսմանց դասաւանդման պարտականութիւնները:

Ղուկաս Կարնեցին էլ այս դպրոցի սաներիցն է: Նա թողել է մի ձեռագիր, որի մէջ ամփոփել է աւանդուող արտաքին գիտութիւնների նիւթերը: Նոյն տեղում յիշատակում է նաեւ Յովհաննափանքի դպրոցը, խօսում նրա կազմակերպութեան մասին եւ խաչատուր Կեսարացուն եւ Փիլիպոս Աղլապեցուն յիշատակում է որպէս բազկակից եղբայրների՝ «բաղմամուտ արտաքին գիտութիւնների»: Թէեւ Դարբիթեցին խօսում է Յովհաննափանքի դպրոցի մասին, եւ ինչպէս տուեալներն էլ այդ են հաստատում, որ այն Կաթողիկոսարանի վարդապետարան կարող ենք համարել, սակայն խաչատուր Կեսարացին միշտ վարել է Յովհաննափանքի դպրանոցը, իսկ Փիլիպոս Աղլապեցին՝ իջմիածնի դպրոցը:

(25) Ալիմեմ, «Ոսկան Եպիսկոպոս», էջ 284:

(26) Դարբիթեցի, նշանը:

Մովսէս կաթողիկոսին յաջողուեց վերջ առ իջմամբնի սղառի գրութեան եւ Հանդիսացաւ իջմամբնի վերանորոգիչը, այնպէս որ Յաշատուր կեռարացի Վարդապետը իբրտունջ ունի առեալու։ Վերկին լուսաւորիչ եղեւ Հայկազուն յետիս, նորոգելով զսուրբ իջմամբնն եւ զեղծեալ կարգս մեր, որ ի թուլութենէ յառաջացան(27)։

Կաթողիկոս լինելով եւ իր ձեռքի տակ ունենալով բաւական թուով գիտուն վարդապետներ, Մովսէս Տաթեւացին ընդարձակեց եւ բարձրացրեց Յովհաննավանքի դպրոցը, այն պարճնելով Կաթողիկոսարանի Վարդապետարան։ Այդ մասին Դաւրիթեցու մօտ կարդում ենք. «Այլ եւ Հոգելից սուրբ վարդապետս տէր Մովսէս կարգեաց դպրատուն ի մեծափառ սուրբ ուխտն Յօհաննավանք, ուր ժողովեաց մանկունս յուլիս, եւ զամենեցուն զմախնն եւ զպետս Հոգայր, եւ մանկունքն անդրադ եւ անխափան ուսանէին զեկեղեցական ուսումն, եւ զգիրս աստուածաշունչս, եւ զմատառերականս, որք եղին ամենեքեան արք գիտանիք եւ օգտակարք աշխարհի, վարդապետք, եպիսկոպոսք, եւ արեղայք, եւ երիցունք, եւ ամենայն վանօրայք, որք ամայացեալք ի խաւարի կային, եղեն լցեալք միաբանօք, արեղայիւք, եւ կրօնաւորօք, եւ զեղօրայք՝ վարժ երիցամբք(28)։

Յովհաննավանքի Վարդապետարանի, ինչպէս Ս. Անանիայի Անապատի Վարդապետարանի բացմամբ ու գործունէութեամբ Սիւնեաց Մեծ Անապատի աւանդութիւններն ու ձգտումները դառնում են արեւական եւ զեկեղեցական, ինչպէս Մովսէս Տաթեւացու զահակութեամբ այդ դպրոցի ոգին Հանդիսանում է Հայ եկեղեցու շարժիչ ուժը։ Չնայած Տաթեւացու վարչութիւնը կարճատեւ է լինում (ընդամենը չորս տարի), սակայն մեծ է լինում նրա արդիւնքը եւ մնայուն, որովհետեւ յանձինս իր աշակերտ եւ յաջորդ զահակաների՝ գտնւում են նայն գործին ու նպատակներին յարած ու գնահատող մարդիկ։

Յովհաննավանքի իջմամբնի Վարդապետարանը Հանդիսանում է Ժէ Դարի Հայ իրականութեան մէջ գոյութիւն ունեցող Հայ դպրոցների մայրը եւ օրինակը, որտեղ հաւաքուած բազմաթիւ մանուկները կրթւում եւ մարդրւում են եկեղեցական գիտելիքների մէջ։ Նրա բոլոր ծախսերը Հոգում էր կաթողիկոսը իր անձնականից՝ կաթողիկոսարանի հաշուին(29)։

Նոյն դպրոցի մասին ժամանակակից յիշատակագիր Ղուկաս Գառնեցի 1631 թուին հետեւեալն է տաւում. «Եւ արդ, եղեւ սկիզբն եւ կառարումն այսմ գծագրութեանս ի յերկիրս Այրարատեան, ի յոտս Արազածու ի սահմանս գիւղաքաղաքին Կարբու՝ ի Հրաշարնակ մենաստանս Ս. Կարապետի, բնդ Հովանեաւ բարձրաբերձ երկնահանգէս սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, որ մակագրեալ յարջրօլէին Յովանավանք, որ է այժմ գաղոց, եւ ժողովեալ կան յուլով Համբակատիւ մանկունք ի յուսումն եւ ի վերծանութիւն աստուածաշունչ գրոց՝ Հրամանաւ եւ ծախիւք տեսուն Մովսէսի կաթողիկոսի ընդհանուր հայկապեան սեռի կրկին լուսաւորչի...»(30)։

Փիլիպոս կաթողիկոս Յովհաննավանքի այս դպրոցը փոխադրեց իջմամբնին, այնտեղ վանահայր եւ դպրոցի տեսուչ թողնելով Զաքարիա Վա-

(27) Այսպիսեանք Ա., ևոյմը, էջ 448։

(28) Դաւրիթեցի, ևոյմը, էջ 307։

(29) Դաւրիթեցի, ևոյմը, էջ 307։

(30) Մատենադարան էմիսիոնի, հմբ. 2872։

դարչապատգուն, որը բարեխղճորէն պահպանում է վանքի գպրոցական աւանդութիւնները, այս անգամ ո՛չ թէ որպէս Կաթողիկոսարանի պաշտօնական Վարդապետարանի, այլ որպէս բազմաթիւ գործող գպրոցներից մէկի։ Այդ գպրոցի աշակերտներից մէկն է Զարարիա սարկուսազ պատմիչը, որն իր ուսուցչի գործունէութեան մասին գրում է․ «Հաստատեաց եւ գպրատունս եւ զնուստութիւնն իմ կարգեաց ուսուցիչ մանկանց»⁽³¹⁾։

Այսօրանեան անդրադառնալով Զաքարիայի այս տողերին, գտնում է թէ Յովհաննավանքի այս նոր գպրոցը զուտ ժողովրդական էր եւ կապ չուներ հոգեւորականներ պատրաստելու գործին հետ։ Այս կարծիքը մասամբ միայն ճիշդ է։ Վանական գպրոցները միշտ էլ առաջնահերթ նպատակ են ունեցել կրօնաւորներ պատրաստել, որակային Մովսէս Տաթևացիի գպրոցի դուռը բացում է անխորի բոլոր Հայերի առաջ, հոգեւոր ասպարէզի ընտրութիւնը թողնելով աշակերտի կամքին։ Սա աւելի չուտ ուսման ընդհանրացում է նշանակում։ Լուսամիտ Հայրապետի նպատակն էր լուսաւորել իր աղբր, դրա հետ զուգընթաց պատրաստել հասարակական գործիչներ՝ հոգեւորական եւ աշխարհիկ կեանքի ու գործունէութեան համար։

Այսպէս, էջմիածնի գպրոցից դուրս եկած աշակերտների ձեռքով սկսում է վերանորոգչական մեծ մի աշխատանք․ «Եփնեցան եկեղեցիք ի գեղաստանս, զարդարեցան՝ վանօրայք պարկեշտակրօնիւք եւ առաքինացան միայնակեցք եւ զի՞ է քեզ, գրեթէ ամենեւիմբք առաքելանման էր շնորհաց տարածումն»⁽³²⁾։

Գ Լ Ո Ւ Խ Է

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆԸ ՓԻԼԻՊՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕՐՈՎ

(1633 – 1655)

Նախքան Փիլիպոս Աղբաղեցու գպրոցական գործունէութեան մասին խօսուելը, աւելորդ չի լինի մի քանի խօսք ասել նրա անձի եւ հեղինակութեան մասին, որովհետեւ գործը լիովին ճանաչելու, արժեւորելու եւ գատելու համար հարկ է յաւաստէս ճանաչել այն մէջտեղ բերող տեճն ու պայմանները։

Փիլիպոս Աղբաղ գուառի Երնկան գիւղից էր։ Տասնչորս տարեկան հասակում գնում է Սիւնեաց Մեծ Անապատը, բայց փոքր տարիք ունենալուն պատճառով չի ընդունւում աշակերտութեան մէջ։ Ութը ամիս նա վանքից դուրս է մնում, բայց չի կտրւում նրա շրջապատից։ Այդ ժամանակ Մովսէս վարդապետն է գալիս արտասահմանից եւ Սարգիս եպիսկոպոսի յանձնարարութեամբ նրան ընդունում է իր մօտ՝ աշակերտութեան (մօնթ)։ Մեծանշանով, հետեւում է Անապատի ուսման ընթացքին․ աւարտում է այն, «Օրհնեցին զնա արեղայ կուսակրօն քահանայ, եւ նա ի տունէ եւ ի գիւղերի հետեւէր ճգնողական վարուց եւ գործոց առաքինութեան, եւ յրնթերցումն եւ յուս-

(31) Զաքարիա Սարկուսազ, «Պատմութիւն», Գ. ԺԶ։

(32) Մատենադարան, Ձեռագիր քիւ 2308։

սուսն առտուածային գրոց։ Զորոյ յաւաղդիմութիւնն տեսնելով վարդապետին Մովսէսի՝ իրով հասնութեամբն եւ վկայութեամբ ամենայն եղբայրաց, ետ նմա իշխանութիւն վարդապետական, եւ յետ ամաց ինչ գգաւազան վարդապետական, եւ ի Ռէթ թուին որհնեաց զնա Լսիկոպոս(1)։

Փիլիպոսը իր ժամանակի ուսեալ Հոգեւորականներից է եղել։ «Էլուսաւորէր զամենայն մարդիկ իրրեւ դարեգակն», որով եւ ստանում է ողջ Հայութեան յարգանքը։ Խնամքով կրթուած նորարաց Վարդապետարանի իտէալներով եւ իր մեծամասնակ ուսուցչի օրինակով, Փիլիպոս Աղբակեցի ջանաց լուս ամենայնի արժանաւոր կերպով ի սպաս զնեջ իր բոլոր ընդունածը իր ուրեմի ազգի բարօրութեան համար։ Եւ պէտք է ասել, որ նա հասաւ իր նպատակին։

Ժամանակակից մի յիշատակագիր (1651) հետեւեալ զնահատականն է տալիս Փիլիպոս Աղբակեցու կաթողիկոսական եւ դպրոցական գործունէութեան. «Նստուելոյ յաթիւ հայրապետութեան զհայրն մեր, զտէր Փիլիպոս վարդապետն ի թուին Ռէթ ամին, յոր եւ սկիզբն կաթողիկոսութեան իւրոյ. դորացաւ եւս հանդէսի կրօնիւք եւ ամենամայրուչ բաղաքաւարութեամբք, եւ ելից աշխարհս ողիղ կարգօք եւ կրօնաւորօք, եւ ընդարձակեաց դպրոցո եւ դասատունն եւ ժողովեալ յորով մանկունս, տայ յընթերցումն աստուածային բանից, յորոց ժամանեալ յարրունս ուսման եւ հասակին պարզեւէ արժանաւորացն իշխանութիւնս եւ շնորհս, եւ միմակս որք արձակեցան ի քաղաւ տեղիս եւ տակաւին եւս դիտեն արձակել(2)։ Այս վկայութեան մէջ շեշտուած է, որ Փիլիպոս կաթողիկոսի ժամանակաշրջանում ընդարձակուած են դպրոցները եւ կրթուած Հոգեւորականները բազմանում են, ինչ որ հաստատուած պատմական մի իրողութիւն է։

Փիլիպոս կաթողիկոս Աղբակեցի, ինչպէս վկայում է Դաւրիթեցին, «յիս ամաց ինչ», ենթադրաբար 1640 թուին, Յովհաննաւանքում գործող կաթողիկոսարանի Վարդապետարանի վերջնականապէս փոխադրում է Էջմիածին։

Այդ մասին շատ յապակ է Դաւրիթեցու ցուցմունքը. «Եւ դպարտունն զոր ի Յոհաննաւանք հաստատեցին. սա եւս կարի հաստատեալ, եւ ուսմամբ եւ աւազելնութեամբ վարժեալ հասոյց ի կատարելութիւն. եւ յետ ամաց ինչ փոխեաց ի Յոհաննաւանքի եւ երբ ի սուրբ Էջմիածինն, եւ անդ հարեաց դպրոցն, որ եւ ամենեքեան ուսան եւ եղեն արք պիտանիք, վարդապետք եւ եպիսկոպոսք, եւ քահանայք։ Եւ ի վաղնջուց խափանեալ վանօրայք յցան աւրեղալիւք, եւ դիւղք, եւ քաղաքք երիցամբք, եւ դեռ եւս օր յաւուր անէ նորին սահմանադրութեամբ(3)։

Աղբակեցու ժամանակ Վարդապետարանը տեղաւորում է Մովսէս Տաթևացու կառուցած շինութիւններից մէկում, վանքի արեւելեան թեւում։ Աղբակեցին այն աստիճան ազատամիտ եւ աւսման սիրող էր, որ թալ տուեց Պոդոս Պիրովալի լուսին միսիոնարին իր Վարդապետարանի մէջ գասաւանդելու։ Ոսկան Վրդ. Երեւանցին հետեւել է այս դպրոցի դասընթացներին(4)։

Եւր Վարդապետարանի սիւնն է հանդիսանում Սիմէոն Վարդապետ

(1) Դաւրիթեցի Ա., «Պատմութիւն» վաղարշապատ, 1806, էջ 315։

(2) Մաշտոցի Ամուսն Մատեմադարան, Զեւագիր Թիւ 1502, էջ 528ա։

(3) Դաւրիթեցի, Յոյմբ, էջ 325։

(4) Զամչեան, «Պատմութիւն», Հատ. Գ, էջ 622, 638, 640։

Ջուղայեցիներն)։ Նա ընդգծելով ներքին դատարանի էլիմիացումը, նորից ժամանակ վարելով տառապանքալիս պաշտոններ էլ, Երևանցիք շատ հառաճելով նրա վարքին և քառաբուրքալիս, խնդրում են կաթողիկոսից նրան իրենց տառապանքը նշանակել։ Հայրապետը ընդառաջում է նրանց խնդրանքին։ «Ընդ խնդրոց նոցա արար այնպէս, առաքեաց ի վանն նոցա, որ է գաւառին Գառնայ, անուամբ Ս. Ամենափրկչի, որ ժականուամբ Հաւուց Թառն»(6)։

Չափշտան էլ վկայում է Վարդապետարանի էլիմիացումի փոխադրուելու մասին։ «Երայ ֆիլիպոս կաթողիկոս և ղարաաուն մեծ յէմիաճին, ուր ժողովեալ զմանկունա ետ ժարգել զնոսա յուսումն, կարգեալ նոցա գաաաաաա ղվիմէն վարդապետ Ջուղայեցի, գաշակերա Մելքիսէթ վարդապետի, որ և յետ ուսուցանելոյ նոցա զարուեստ քերականութեան էլ անտի և չրջեալ յայլ ևւ այլ տեղիս՝ հուսկ յետոյ զնայ յեւզոկիա ևւ անդ մեռաւ յամի 1627»(7)։

Սիմէոն Ջուղայեցու ուսումնական գործի մաս է կազմել նաեւ գաւառաբերի պատրաստութիւնը։ Այսպէս, Հաւուց Թառնում նա գրել է «Արտաքին գրոց» իբր ներածութիւն այդ անուան տակ առանդուամբ առարկաների և «Տրամարանութիւն»։ Տպագրում է նաեւ Պրոկդի վրացերէնից թարգմանուած իմաստասիրական մէկ երկը։ Սիմէոն Ջուղայեցու գրական վաստակի մասին լուրջ ուսումնասիրութիւն ունի Վ. Չալոյեանը (Պատմա-Բանասիրական Հանդէս, 1958, էջ 136-141)։

Այսպիսով, Հարանդ Անապատի և Ամրտալուի վանքի դպրոցներում կրթուած մեծ ուսուցիչը՝ Մելքիսեդեկ Վեմեցին, հանդիսանում է գլխաւոր ուսերից մէկը էլիմիացումի նոր Վարդապետարանի ստեղծման գործում, այդ երկու բարձր դպրոցների լաւագոյն աւանդութիւններն ու ձգտումները խտացնելով այս նորի մէջ։ Այս մեծ ճիշդ տուեց իր մեծ արդիւնքը։ Մեր յիշած լաւաւոր անուններից բացի, այս դպրոցին ենք պարտական նաեւ Ջուղայի դպրոցի ծաղկումը, որի հիմը դրեցին Խաչատուր Կեռարացին, Ոսկան Երեւանցին, իրենց մօտիկ այլ գործակիցների հետ միասին էլիմիացումի դպրոցը իր այս մեծ յաղորդութիւնը պարտական է այն իրողութեան, որ շարժումը գալիս էր Հայութեան ամէնից հարագատ ևւ գիտակից երկու շրջաններից՝ Միւնիքից ևւ Վասպուրականից։

Դիտելի է մի հանդամանք ևւս։ Դա այն է, որ Փիլիպոս կաթողիկոսի ժամանակ ոչ միայն դպրոցների թիւն է շատանում, այլ նաեւ աշակերտների գիտութեան սահմաններն են ընդարձակուում։ Դպրոցի շրջանաւարտները ժամանակի ամէնից գիտուն մարդիկը լինելով, իբրեւ հոգեւորական գործելիս հասկանում ևւ զնահատում էին ուսման տեղն ու դերը։ Կաթողիկոսն էլ գիտէր մարդկանց տեղաւորել իրենց ամէնից աւելի յարմար տեղին ու պաշտօնին, որով լաւագոյն կերպով գրաւորում էին նրանց ուսերն ու գիտելիքները։ Դաւիթ Բաղդելեցին Փիլիպոս կաթողիկոսի պատրաստած աշակերտներին թուարկելուց յետոյ, արդար Հիացմամբ ևւ հպարտութեամբ բացազանջում է. «Այլ ևւ զթիւ վարդապետաց ժամանակի սորա ո՞ կարէ ընդ գրով արականել, զի ձեռնադրեաց սա աւելի քան զչորս հարիւր եպիսկոպոս ևւ վարդապետ, որոնց ամենեցուն վերակացու ևւ գլուխ Յակոբ վարդապետ Ջուղայեցի»(8)։

(5) Ամառեան Ա., «Հայոց Անճանաչանքի Բառարան», Հատ. Դ, էջ 516։

(6) Տաշեան, «Մար ծուցակ», էջ 365։ Դարթեցի, Տոյնը, էջ 405։

(7) Չալոյեան, Տոյնը, էջ 619-620։

(8) Ազանեան, «Երեւան Հայոց Պատմութեան», Գիրք Ժ, Թիֆլիս, 1912, էջ 51։

Փիլիպոս կաթողիկոսի գլխավորած գործունեությունը ժամանակահատված ընդհատում է Փիլիպոսի երեսնական թուականներին, երբ Հայաստանի տիրանալի թատր հանդիսացաւ Սուլթան Մուրադ Զորքորդի եւ Շահ Սելիմի մղած գլխավորած կռիւներին: Իրանը վերջացան ի նպատակագրութիւններին եւ Արեւելեան Հայաստանը աւելի քան 80 տարի եւս մնաց նրանց անձրացկից տիրապետութեան տակ. տիրապետութիւն՝ որը որքան էլ դժգոհեալ եւ անարդարացի, դռնէ դռն էր անգղական արեւի ծաղրակից անարարներէից եւ հնարաւորութիւն էր առաջին մի կերպ շարունակել ոկուսալ՝ Վաթիկան գործը:

Մայր Աթոռի արտաքին բարեգործութեան Վաթիկանի, Վաթիկանի վերելք է ապրում ներքին կրօնա-քաղաքական կեանքը եւ գոտնում է հզօր մի գործունէ մեր ժողովրդի վերագործածը նախադասարարական հաջողութեամբ: Հետեւեցին Մայր Աթոռի այս շրջանի գանազան վարդապետարաններին աշխատանքին եւ նշեցինք նրանց բարեկարգ գերբ մեր ժողովրդի կ'անգում: Այս գլխաւորներէից գուրտ եկած գործիչները տարածուեցին թեմերում եւ Մայր Աթոռի օրինակով կրթական կեանքը ու գործունէութիւն կազմակերպեցին ամենուրեք: Մայր Աթոռում եւս ստեղծուեց կլիռ ու հեղինակութիւն ունեցող մի միաբանութիւն: Դաւիթ Բաղդիւնցիին ցնծութեամբ աւանում է այդ ուրախալի երեսօթը. «Այդ մերով տեսանմէք ի Ս. Էջմիածին անթիւ վարդապետը եւ արեւոյս խորագանադպետը, կրօնաւոր աւելի քան 500» (9): Ընթերցողին գուցէ չափազանցութիւն թուի այս զատկաւոր թիւը, սակայն, այնուամենայնիւ ճիշդ է այն, եւ այս ժամանակ գրադէտ միաբանների թիւը շատ մեծ էր Էջմիածնում: Իրանը պարսպում էին ընթերցանութեամբ, գաւազան գիտութիւնների ուսումնասիրութեամբ, հազարագլուխ եւ շատ գործածական պրքերի արտադրութեամբ: Արեւի յիշատակել, որ 1646 թուականին Առաքել անուով մի արեւոյս արտադրել է մի քերականութիւն, Սահմանաց Գիրք, Գործիւր, Տոմար, Մեկնութիւն Սաղմոսաց, Տրամաբանութիւն եւ այլն: Թուարկուած պրքերը ցոյց են առաջ ազատապաշտ նկատումներով կատարուած ծրագրային աշխատանք, գործող գլխորդում դասադրքեր ունեւնալու յայտնի ցանկութեամբ: Յետոյ, եթէ մի Առաքել արեւոյս արտադրել է այդքան գիրք, ինչ են արել հազար նրա ընկերները բոլորը միասին վերցըրած: Ափսոս որ դրանց մեծ մասը ամենակուլ ժամանակը ոչնչացրել է անհետ եւ մեծ էր այսօր չենք կարող արդար գնահատականը տալ կատարուած աշխատանքի եւ աշխատողների մասին: Մատենադարանի թիւ 981 ձաւոցի յիշատակարանում գրուած է (1653), որ այս ժամանակ զանազան տեղերից հաւաքուած էին ճշտ նմին եւ զգրեանց բազմութիւնս զանազան մասանից առ ի յրումն հոգեւոր եւ մարմնաւոր ախորժակաց հասարակաց» (10):

Այդ բոլոր ձեռագրերի վրայ առանձին հոգի էր տանում ինքը՝ ուսումնասէր Փիլիպոս հայրապետը: Կաթողիկոսի իսկ յորդորանքով գրուած է մեր յիշատակած թիւ 981 գեղեցիկ ծաւոցը, նրա հետ նաեւ բազմաթիւ ժառագորգներ, ծիսական-կրօնական գրքեր, որոնք առանձին ջանքերով, մանրազրկեալ ճշգրտութեամբ եւ նկարազարդ պատրաստում էին Մայր Աթոռում: Այդ գրքերից բախտաւոր փրկուածները այսօր կազմում են Երեսանի Մեսրոպ Մաշադցի Անուան Մատենադարանի Հայ գրչութեան լուսագոյն նմուշներից մեծանք:

(9) Ազոնեան, ճոյնը, էջ 52:

(10) Մատենադարան, Ձեռագիրք թիւ 981, էջ 500բ:

Փիլիպոս կաթողիկոսի ժամանակ Վարդապետարանը հասցրեց մասնակաւոր դործիչների մի հոյակապ սերունդ։ Դաւիթ Բաղիշեցին, մեծ հայրապետի ձեռնասուններից մէկը, այդ փաղանգի մասին գրում է. «Եին յաւուրս սորա անուանի վարդապետք. նախ Յակոբ վարդապետ Զուղայեցի, որ յետոյ կաթողիկոս. Զաքարիա Վաղարշապատցի, խաչատուր Աղուլեցի, Եսայի Երնջակա, միւս խաչատուր Ասպահանցի, Գրիգոր Կեսարացի, Կարապետ Մոկացի օծեալ ձեռամբ սորա. Յովհաննէս Ուսանցի, Բարսեղ առաջնորդ Ամդոյ, Գաւրուցի խաչատուր վարդապետ Բուժիկ Յովհաննէսի աշակերտի Բարսղի, որ շինեաց զԱմրդօլու Ս. Յովհաննէսն այս խաչատուր եւ Յովհաննէս Բաղիշեցի եւ Մեսրոպ վարդապետ քաջ քարաուղարն եւ լրեալ շնորհօքն հոգւոյն սրբոյ Բաղիշեցի, որ թուին ՌՁԵ (1636) օծեալ եղև եւս պիսկոպոս եւ նոյն աւուր ընկալեալ զաւագան վարդապետութեան ձեռամբ այս Փիլիպոսի սրբազան կաթողիկոսի եւ շնորհեալ առաջնորդ մայրաքաղաքին Բաղիշու... այլ եւ զթիւ վարդապետաց ժամանակի սորա ո՞ր կարէ ընդ զրով արկանել. զի ձեռնագրեաց աւելի քան զչորս հարիւր եպիսկոպոս եւ վարդապետ որոց ամենեցուն վերակացու եւ զլուխ Յակոբ վարդապետ Զուղայեցին էր»(11) :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆԸ ՅԱԿՈԲ Դ ԶՈՒՂԱՅԵՑՈՒ ՕՐՈՎ

(1655 – 1680)

Մատենադարանի թիւ 981 ձաւոցի յիշատակարանի հեղինակը հիացմունքով է ողջունում Յակոբ կաթողիկոսի դահակալութիւնը. «...Յաջորդէ զաթոռ Լուսաւորին» բարեփառ եւ երջանիկ հայրապետն Յակոբոս, յամի հազարերորդի հարիւրերորդի եւ չորրորդի թուականութեան հայկական սեռի»(1) :

Ըստ պատմական տեղեկութիւնների, իր նախնիքը Շիրակից են, սակայն ինքը ծնունդ է շին Զուղա :

Յակոբ Դ Զուղայեցին (1655–1680) իրաւամբ համարում է Հայ Եկեղեցու իր դարի բաղձարդին հոգեւորականը : Ուսումը ստացել է Նոր Զուղայի եւ Էջմիածնի դպրոցներում, խաչատուր Կեսարացու եւ Փիլիպոս կաթողիկոսի շնչի ներքոյ : Զաքարիա պատմիչը հաղորդում է, որ Զուղայեցին խաչատուր Կեսարացուց «ուսաւ զամենայն վարս առաքինութեան եւ զամենայն դիտութիւնս աստուածային զրոյց եւ եղև կուսակրօն քահանայ» :

Դաւիթ Բաղիշեցին էլ թուարկելով Փիլիպոս կաթողիկոսի ժամանակի նշանաւոր եւ դիտուն վարդապետներին, նրանց զլիաւորն է համարում Յակոբ Զուղայեցուն. «Եին յաւուրս սորա (Փիլիպոս կաթողիկոսի) անուանի վարդապետք, նախ Յակոբ վարդապետ Զուղայեցի, որ յետոյ եղև կաթողիկոս» : Յիշելուց յետոյ թէ Փիլիպոս կաթողիկոսը աւելի քան 400 հոգեւորա-

(11) Աղաճեան, մոյմը, էջ 51 :

(1) Մատենադարանի Զեազիր քիւ 981. տե՛ս Յակոբ Արարատ, 1888, էջ 428 :

կան աշակերտներ է հասցրել, աւելացնում է. «Որոց տմենեցուն վերակացու եւ գլուխ Յակոբ վարդապետ Զուղայեցին էր»(2) :

Համաձայն այս նշուած աղբիւրի, Յակոբ Զուղայեցին իր ուսուցչի վերջին տարիներին եղել է էլմիածնի Վարդապետարանի գլխաւոր դաստախօսն ու վարչիւր, կաթողիկոսի աջ բաղկեր նրա վարչական եւ դպրոցական գործունէութիւնների մէջ :

Յակոբ Դ Զուղայեցին աւելի մեծ հոսանքով առաջ է մղում հայրապետանոցի Վարդապետարանը իր կաթողիկոսութեան ժամանակ եւ այն հասցնում շտապում մի բարձրութեան : Հարստանում, ճոխանում է նաեւ վանքն ու հայրապետական Աթոռը : Մի յիշատակագիր այսպէս է նկարագրում այդ. «Սովաւ եւ ի ձեռն ոտրին յաւելուն եւ սղաւաք յոլովք եւ անօթք բաղմաթիւք մեծի տաճարիս, ընդ որս եւ մատենից գումարութիւնք ի մի ոչ տակաւք եւ նոցին խոկացողք եւ ի նոյնս պարագողք յոգնակածառք»(3) :

Զուղայեցու օրով Ս. էլմիածնի փառքն էր հանդիսանում Ստեփանոս վարդապետ Լեւոնցին, որը ծնունդ էր Լվով քաղաքում, Ժիշ Դարի առաջին տասնամեակում, մեծահարուստ ընտանիքում : Լինելով բարեպաշտ ծնողներին զաւակ, նա մանկուց վայելեց եկեղեցու բարերար ազդեցութեան բարիքները եւ մեծացաւ այդ մթնոլորտում : Նա սովորեց Լվովի բարձրագոյն դպրոցում, հմտանալով լատին լեզուի մէջ : Յատկապէս հետեւել է փիլիսոփայական գիտութիւններին եւ նկարչութեան, Լեհահայերի ձուլման, Նիւկոլ Թորոսովիչի պատճառած տակնուվրայութիւնների հետեւանքով սուր կարիք զգացողեց Հայագիտութեան մէջ զարգացած եւ լատին կրօնաւորների հետ մրցելու, նրանց դէմ Հայ եկեղեցին ու նրա հօտը պաշտպանելու կարող տեղացի անձնակազմութիւնների : Այդ կարիքը բաւարարելու մտքով Ստեփանոսը գալիս է էլմիածին : Լինելով ի ծնէ ուշիմ եւ ընդունակ, յաջողութեամբ տիրապետում է հայերէն լեզուին, մաքուր եւ կանոնաւոր գրաբարին, ստակայն այլեւս չի վերադառնում Լեհաստան, այլ մնում է էլմիածին եւ Փիլիսոփայոս կաթողիկոսից վարդապետ ձեռնադրուելով նուիրւում է կրթական գործին : Որպէս Մայր Աթոռի միաբան եւ գիտուն մարդ, նա շուտով տիրանում է մեծ համբաւի, որը օր աւուր մեծանում է : Այդ բանում պակաս զեր չեն խաղում նաեւ նրա վարչական կարողութիւնը եւ զբաղմունքաւորութեան գործերը : Նրա Թարգմանութիւններից են. «Յովսէփոսի պատմագրութիւն», «Ճիւղոց պատճառաց Արիստոտելի կամ ոմանց թուի Պրոկղի», «Գիրք քնադական Արիստոտելի եւ լուծմունք նորին», «Բանք իմաստասիրականք եւ աստուածաբանականք Համառատարար իբր ռահմանօրէն արտադրեալք եւ հաւաքեալք ըստ այբուբենից» : Սրանք զուտ փիլիսոփայական աշխատութիւններ էին, իսկ նրա կրօնական-աստուածաբանական Թարգմանութիւններից յայտնի են «Գիրք սրբոյն Դիոնիսիոսի Արիստակազացւոյ յաղագս երկնայնոց քահանայապետութեանց», «Հայեղի վարուց որ կոչի Ֆրանկաց հարանց վարք», «Համառատ հաւաքումն յաղագս հոգւոյ բանականի», (Թովմա Աղուխնայի), «Համառատ հաւաքումն յաղագս Հրեշտակաց», «Բուրաստան աղօթից» : «Գիրք Յեսուայ սրգւոյ Սիրաքայ» աստուածաշնչական գրքի Թարգմանութիւնը այս շարքում յատկանշական տեղ է բռնում : Նոյնը կարելի է ասել Դուրանի Թարգմանութեան մասին, որը վերնադրուած է «Գիրք օրինաց Հազարացւոց կամ Իսմայելացւոց որ կոչի Դուրան, այսինքն, հաւաքումն պատուիրանաց,

(2) Աղանձաւ, «Գերան...», Գիթ Ժ, էջ 51 :

(3) Մատնադարան, Զեաւգիր քիւ 981. տե՛ս նաեւ Արարատ, 1888, էջ 429 :

Թարգմանեցաւ ի լատինացոց բարբառէ ի լեզու Հայոց աշխատասիրութեամբ իմաստասէր Ստեփանոս Լեւադեան:

Այս թարգմարդին փոխադրող գործիչը, որ Ժի Դարի Հայոց գրականութեան առաջնակարգ զարդն է կազմում, ազդեցութիւն ու յիշատակ է թողել նաեւ իրեն նկարիչ: Վախճանուել է 80 տարեկան հասակում, 1689 թուին եւ թաղուած է Ս. Հռիփսիմէի վանքի գերեզմանատանը(4):

Ստեփանոս Լեւադու յիշատակած թարգմանութիւնների գիտական արժէքը մանրամասն վերլուծութեան է ենթարկում փոխադրագրութեան գոլտոր Վազգէն Զալյոյեանը(5):

Ստեփանոս Լեւադին իր թարգմանութիւնները կատարել է էջմիածնի գաղոցի ուսման ժակարդակը բարձրացնելու համար եւ այդ գրքերից ոմանք օգտագործել է որպէս դասաւերջ: Իր օրով էջմիածնում հաւաքուած գրասէր եւ գիտնական վարդապետների մասին ուշադրութեան արժանի տուեալներ է հաղորդում ինքը՝ Ստեփանոս Լեւադին, իր «Դիոնիսիոս Արիստակացու» ուշխատութեան 1662-ին լատիներէնից կատարած թարգմանութեան յիշատակարանում, որտեղ ասում է, որ թարգմանութիւնը կատարել է «ի խնդրոյ բարեմիտ եղբարցն, որք ի Սուրբ Աթոռս էջմիածին, ի հրահանգս իմաստասիրութեան կրթէին զանձինս իւրեանց: Քանզի զայսու ժամանակուս բաղումք էին երեւելիք վարդապետք քաջարանք, բանաստեղծք, աստուածային գրոց լաւ՝ դիտունք եւ հմուտք, յորոց մի էր Առաքել վարդապետն, քաջ բարունի եւ վիպասան, որ զժամանակագրութիւնս հայրապետաց եւ թագաւորոց գեղեցկայարմար բանիւք գրուածաց եւ իւր յիշատակն անշնչելի եթող»(6):

Լեւադու ակնարկած Առաքել վարդապետը Դաւրիթեցին է: Նա ծնունդ է ժ.Զ Դարի վերջում, Ժաւրիդ քաղաքում: Ուսումնս ստացել է Ս. էջմիածնում, Փիլիպոս կաթողիկոսի հովանու տակ, ձեռնադրուել է վարդապետ: Վարել է զանազան վարչական պաշտօններ: Յակոբ կաթողիկոսի ժամանակ եղել է Վարդապետարանի աւուուցիչ: Նշանաւոր է իր գրած «Պատմութիւն»ը:

Ստեփանոս Լեւադին սիրուած ուսուցիչ է եղել: Աշակերտները աւելիք չեն փախցնում նրա գովքը երգելու: Նա դասախօսութիւններին նպաստելու համար կազմակերպում է վանական-գաղոցական ինամուած եւ շատ հաճախ դրադարան, որի ղեկավար է նշանակում իր ընդունակ աշակերտներից ներսէս սարկաւազին: Մի յիշատակարանում ներսէսը դրում է. «Եւ, ամենամեղ եւ շնչինս ներսէս ծառայ ձեր եւ աշակերտ սրբոյ թարգմանչի քաջ հռետորի եւ անյաղթ փոխադրողի, թելադրողի հրահանգիս Ստեփանոսի իյովացուց եւ բանիւրուն վարդապետին...»: Մի ուրիշ տեղում՝ «Զուսուցիչն իմ եւ զվարժիչն զՍտեփանոս իյովցի քաջ հռետոր եւ թարգմանչի բարունին, որ էր ալր լի շնորհօք եւ հանճարով եւ սրբեալ հոգեով սրբով, զի հաշակապ ըստ աստուածաբանութեան պարփեւօք զամենայն եղբարս կատարելագործէր փոխադրական կրթութեամբ եւ թէպէտ հուսկ յետին դիս: Վասնորոյ հայցեմք ի Տեառնէ Քրիստոսէ մերմէ զի յորժամ նստի յաթոռ փառոց հաստուցէ զվարձս սարին միոյն հաղարապատիկ բիւր եւ բիւրապատիկ եւ գիշատակն իւր անխրամատելի պահեսցէ»(7):

(4) Ընդ, «Հայոց Պատմութիւն», Հատ. Գ, Սրբւան, 1946, էջ 420:

(5) Պատմա-Բանասիրական Հանդէս, 1958, Թիւ 1, էջ 141-140:

(6) Մատենադարան, Ձեռագիր Բիւ 5171, Բերք 368բ-369ա:

(7) Մատենադարանի Ձեռագիր Բիւ 110, էջ 465բ, 466բ:

Այսօր 57 ձեռագիր մատենաներ կան Մատենադարանում պահպանվող, որոնք բոլորն էլ յիշատակուած ժամանակաշրջանում են արտադրուել Ս. Էջմիածնում: Բեղուն է եղել Լեւոնցու եւ նրա աշակերտների դործունէութիւնը, որոնք գրչին են պատկանում յիշատակուած ձեռագրերից շատերը:

Այդ ժամանակ Ս. Էջմիածինն ունեցել է իր դրատունը, սրբ արդէն Հանդիսացել է մի կարգաւորուած հաստատութիւն եւ ունեցել է իր յատուկ դրժապահը՝ Լեւոնցու աշակերտներից մէկը՝ Ներսէս սարկաւադը, որը 1662 թուականին ընդօրինակուած մի ձեռագրի յիշատակարանում իր մասին թուղել է Հետեւեալը. «Այլ եւ դիս տարբորշեալս ի սոցունց զգրքապահ եւ զծրօց մատենիս գնեռսն յիշել մաղթեմ ընդ սոցին...»(8):

Կան տուեալներ, որոնք հաստատում են թէ Ստեփանոս Լեւոնցին մի սոսկական ուսուցիչ չէր Վարդապետարանում, այլ նրա հոգին ու ղեկավար փերասեսուչը, մինչեւ իր փախճանումը:

Յակոբ կաթողիկոսի օրով Էջմիածին Վարդապետարանը հասել էր ցանկալի բարձրութեան: Վայելում էր կաթողիկոսի լայն հովանաւորութիւնը եւ բազմաթիւ կարող ուսուցիչների անխոնջ ու բարուած աշխատունքի պրտուղները: Ժամանակի դիտութիւնը կեդրոնացել էր Էջմիածին Վարդապետարանում եւ աւանդում ձեռնհասօրէն: Միւս՝ նոյն տիպի հայկական զբարոցները արդէն մնում էին ստուերում: Մովսէս Տաթեւացոյց սկսած մինչեւ Միմէոն Ջուղայեցին, Էջմիածին Վարդապետարանը անընդհատ փերել է ապրում: Ժամանակակից գրողներն ու պատմաբանները բառ չեն գտնում դովելու համար յատկապէս Միմէոն Ջուղայեցուն: Վարդապետարանում կարեւոր դեր են կատարել նաեւ Ներսէս սարկաւադը՝ որպէս զրժապահ եւ դասախօս, եւ պատմաբան Առաքել Դաւրիժեցին՝ որպէս դասախօս: Դաւրիժեցին իր պատմութիւնը գրեց իր ուսուցչի յորդորով եւ ցուցմունքներով: Պատմութիւնը սկսում է 1602 թուականից եւ հասնում է մինչեւ Փիլիպոս կաթողիկոսի մահը: Յակոբ Դ կաթողիկոսը խնդրում է նրան շարունակել իր բազմօգուտ աշխատանքը՝ Պատմութիւնը, որին ընդառաւում է ծերունի պատմագիրը եւ գիրքը հասցնում մինչեւ 1662 թուականը: Առաքել Դաւրիժեցին փախճանուել է Էջմիածնում, խոր ծերութեան մէջ եւ թաղուել միաբանական դերագմանոցում: Նրա դամբարանը այսօր էլ յատուկ ուշադրութեան առարկայ է:

Նոյն շրջանի ուսերից է նաեւ Ջաքարիա պատմիչը, որի գործունէութեան մեծ մասը անց է կացել Յովհաննափնքում, որպէս վանահայր եւ ուսուցիչ: Թողել է եռահատոր մի «Պատմութիւն», որ հասնում է մինչեւ Նահապետ Ուսանյեցի կաթողիկոսի օրերը: Այդ գիրքը լոյս է տեսել Էջմիածնում 1872-ին:

Յիշելի է նաեւ Ջաքարիա Վաղարշապատցին, որին Ջարրանալեան եւ Ալիշան մի պատմական աշխատութիւն են փերադրում: Մենք Երեւանի Մատենադարանում այդ աշխատութեան հետքերը չգտանք: Հանդիպեցինք Վաղարշապատցու անունով մի քանի յիշատակարանների միայն, բայց ոչ՝ երեք կաթողիկոսների պատմութիւնը ընդգրկող ամբողջական մի աշխատութեան:

Մեզ ծանօթ Դաւիթ Բաղիւնցին գրում է. «Թուին ՌժԴ (1655) նստաւ կաթողիկոս Յակոբ Ջուղայեցին, այր սուրբ եւ ընտրեալ յար եւ նման մեծին Մովսէսի եւ Փիլիպոսի, եւ ի ժամանակս սորա էին վարդապետք եւ միաբանք ի Սուրբ Էջմիածին. Յովհաննէս վարդապետ, Սահակ վարդապետ Աթոռա-

(8) Նոյմը, էջ 467բ:

կալ, Միջայլ, Մովսէս, միւս Մովսէս, Դարբէլ, Երեմիա, Առաքել վարդապետ պատմադիր, Ստեփանոս, Աւետիս. սոքա ամենեքեան սիւնը եկեղեցւոյ, եւ անթոյճ հոգւոյն սրբոյ անյաղթ փիլիսոփայ, այլ եւ Ղազար վարդապետ, Սարգիս վարդապետ ի Թէոդոսոպոլիս եւ Ստեփանոս վարդապետն մեր սիրելի ի Ձմիւռն քաղաք. եւ որչափ քաղաքաց առաջնորդք այժմ, աշակերտք են Յակոբ կաթողիկոսին»⁽⁹⁾։

Այստ Եովհաննիսեանը Բաղիշեցու հաղորդած այս տեղեկութեան առիթով անում է հետաքրքիր եզրակացութիւններ. «Այս վկայութիւնները կարելոր են որչափ Բաղիշեցին այն հեղինակն է հենց, որ արժանահատ տեղեկութիւններ է հաղորդում ԺԵ-ԺԸ Դարերի Հայ վանական զարոցների եւ նրանց նշանաւոր դասապետների մասին... Վանական լուսաւորութեան մի շարժում էր այս, որ սկիզբ առնելով Մովսէս Տաթևացու Զանգերով, դարդացման բարձրակէտին հասաւ Զուլայեցու օրօք եւ հանդամանօրէն նկարագրուած է Լեւոնու գրուստած Դարիժեցու գրքում»⁽¹⁰⁾։

ԺԻ Դարի լուսաւորութեան այս Զանգերի նպատակն էր հակադդել դասակրթման ու բարոյակրթման այն ընթացքին, որ ծաւալուած էր վանական միջավայրում ԺԵ-ԺԶ Դարերում։ Մովսէս Տաթևացին եւ նրա անմիջական յաջորդները, խոհմութիւնը ունեցան իրենց տեսիլքովը վերանորոգել վանական կեանքը եւ ստեղծել արժանաւոր եկեղեցականների խումբեր, որոնք աւտիկ կարողանային ապահովել վանական հաստատութիւնների վերականգնումը։ Այդ խմբից առանձն էր Ոսկան Երեւանցին, Վանանդեցիները եւ այլն, ուշխուսեցին եւ սովորեցին եւրոպական կեդրոններում եւ իրենց կատարած սպառնական գործով մեծապէս սատարեցին այժմայն էլ միայն էլ միաժամին զարոյցի բարձրացման, այլ մանաւանդ ընդհանուր Հայ մշակոյթի վերելքին։

ԺԵ Դարի տեսիլք ունեցող Հայ հոգեւորականութիւնը, ակառժ Մովսէս Տաթևացուց, կենեց տուեց վանական հաստատութիւններին, նպատակ եւ բովանդակութիւն ներշնչեց նրանց եւ այդպիսով մեծ ծաւալութիւն մատուցեց ոչ միայն իր ժամանակի Հայ ժողովրդին, այլ ընդհանրապէս հետագայ սերունդներին էլ։

Յակոբ Դ Զուլայեցու վախճանումից յետոյ սկսում է այեկոծ մի շրջան։ Եղբայր Անթապի (1681-1691) եւ Նահապետ Ուռհայեցի (1691-1706) կաթողիկոսների օրով էլ միաժամին Վարդապետարանը զգալի վայրէջք է ապրում։ Դա տիրող քաղաքական պայմանների եւ եկեղեցու ներքին կեանքում գոյութիւն ունեցող պայքարների ու երկպառակութիւնների արդիւնք էր։ Զաքարիա սարկաւազը այդ մասին գրում է. «Զկարգ եւ զկանոն առաջին կաթողիկոսին քայքայեցաւ ի Սուրբ Աթոռն եւ ամենայն վանօրէից»։

Բացի մանկավարժական-ուսումնա-դաստիարակչական եւ թարգմանական կամ ինքնուրոյն գրականութեան ստեղծումից, էլ միաժամին Վարդապետարանի այս շրջանի շաղկերտները Հայ ժողովուրդին մատուցեցին եւս մի մեծ ծառայութիւն։ Դա կաթողիկէ եւ բողոքական թափանցման դէմ թումբ կանգնելու իմաստուն եւ ձեռնհաս կեցուածքն էր, որի մասնագր կիրիկեան Երեմիայ յետոյ համարեալ ջնջուել էր, բայց այս շրջանին բորբոքուած էր մեծ թափով յատկապէս Օսմանեան կայսրութեան հողերում, մասամբ էլ Գարուկաստանում։

(Շար. 5)

ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԻՐԵԱՆ

(9) Ազանմա, 803, էջ 52։

(10) Եովհաննիսեան Ա., «Երուսաղէմի Հայ Ազատագրական Մարի Գաղմութեան», Հատ. Բ, Երեւան, 1950, էջ 104։

ԳԴԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՈԱՆԻՔԻՄ ՄԱՍԾՆԱԴԱՐԱՆԻ ԹԻՆ Թ: Լաքակազմ
պրճածալ, Յկարազարգ, 406 էշ, Ներևամ, 1969:

Մերօրեայ պարբերական մամուլին ամե-
նէն կարելոր է արժէքաւոր հրատարակու-
թիւնն է Մատենադարանի Բանքերը, ըլլա՛յ
Հայաստանի կամ ըլլայ արտասահմանի մէջ:
Ոմրադրուած Լեւոն Ուայիկեանի ղլխաւս-
րութեամբ, ունի գլխաւոր խոչոր պակա-
սութիւն մը, որն է շատ դանդաղ եւ յա-
տադեալ հրատարակութիւնը: Բանքերի վեր-
ջին թիւ 8-ը հրատարակուեցաւ 1968ին:

Այս համարը կը բացուի Սեն Արեւշատ-
եանի յօդուածով՝ «Դաւիթ Անյաղթի Ժա-
ռանգութիւնը Նոր Լուսարանութեամբ»: Ա-
րեւշատեան, հակառակ Յակոբ Մանանդ-
եանի եւ Ա. Բաւսէի կը պնդէ որ Արեւոտ-
անի ՎՄեկնութիւն Ստորոգութեանցն եւ
«Մեկնութիւն Ի Վերլուծական» արդարեւ
կը պատկանին Դաւիթ Անյաղթի զբնին:
Լուրջ եւ բնութիւն աշխատութիւն մըն է Արեւ-
շատեանի այս քննական յօդուածը: 1967ին
հրատարակեց ՎՄեկնութիւն Վերլուծականն»
ոուսերէն Թարգմանութեամբ:

Երկրորդ ուսումնասիրութիւնը երիտա-
սարգ եւ եռանդուն Արտաշէս Մարտիրոս-
եանի զրէնն է, «Ուիկարի Սլաւոնական Ուրմ-
բազրութեան Սկզբնաղբերը»: Մարտիրոս-
եան Սլաւոնական Թարգմանութիւնը շատ
մօտ կը գտնէ Հայկական բնագրին: 1969ին,
Երեւան, Հրատարակեց բնութիւն եւ մանրա-
պատում աշխատութիւն մը՝ «Պատ. եւ Ուր-
բատք Ուիկարայ Իմաստնոյ (Հայկական
Ոմրադրութիւն)», 364 էջերէ բաղկացած,
շատ արժէքաւոր:

Յաջորդ աշխատութիւնը, Մարտիրոս
Մինասեանէ, «Մեկնէի Դիտողութիւնները
Փարպեցու Թղթի եւ Նղիշի երրորդ Գլխի
Վերաբերեալ», սրբագրութեանց չարք մըն
է գրչագրական սխալներու մասին:

Ոոսրով Թորոսեան կը ստորագրէ «Սե-
բէոս Պատմիչը եւ Նրա Յրկը»: Հնդկական
կարծես աւելի ճիշդ կը թափէ նախապէս այս
Ֆիւթով գրազած Գէորդ Արքաբեանը ուստ
հանեալու, քան թէ Սեբէոսի եւ անոր երկին

մասին նոր բան ըսելու: Անտարակոյս իր
աշխատութեան խորագիրը նախնադրելի պի-
տի ըլլար կարգալ «Սեբէոսի Պատմութիւնը
եւ Գ. Արքաբեանն»: Թորոսեան Ոոսրով հե-
ղինակի մասին կը գրէ. «Քաղամարիւ Ոոս-
րովներէից մեր մատենագրութեան մէջ եր-
կուսն են յայտնի որպէս Թարգմանիչ, եր-
կուսն էլ Ե Դարի անձինք. «Թարգմանիչ»
մակդիրն էլ իր հերթին մատնացոյց է անում
նրանց ապրած ժամանակը» (էջ 73): Սակայն
հոս փեթակ մը իրար անցուցած կ'ըլլանք:
Նախ Դազար Փարպեցիի «Ոոսրով» չի յի-
շեր, այլ կը յիշէ Հասէի Ոոսրովիցն: Թորոս-
եանի յիշած երկրորդ Ոոսրովը կը յիշուի
Յայսմաւուրքի մէջ (ԺՁ Դարէն): Ուրկէ՞
անուում է Յայսմաւուրքի վկայութիւնը:
Ըստ կարծեաց, ասոնք նոյնն են: Դարձեալ
կայ Ոոսրովի Թարգմանիչ Ը դար (Գարե-
գին Վ. Յովսէփեան, Վազարշապատ, 1899):
Ուրեմն «մեր մատենագրութեան մէջ եր-
կուս» չեն Ոոսրով (իկները) «որպէս Թարգ-
մանիչ»: Մին՝ Ե Դարէն, միւսը Գարեգին
Վրդ. Յովսէփեանի՞նք՝ Ը Դարէն: Փարպե-
ցին «Ոոսրով» Թարգմանիչ չունի, ունի իրա-
նովիլ: Գալով Բագդէցիի զուգակին «Պատ-
մութիւն Ոոսրովու» մասին տրուած քա-
ցատրութեան, ատիկա համոզիչ չէ: Բաղի-
չեցիի նման մեր մատենագրութեան քաջ
ծանօթ գրող մը «անծանօթ» պատմութեան
սկիզբը զործածուած առաջին իսկ անունը
պիտի չգործածէր անխորազիր պատմու-
թեան մը համար: Յետոյ, ինչո՞ւ ոչ «Յալա-
րուէղն Ոոսրովեան» եւ միայն պատմութիւն
«Ոոսրովու»: Սակայն ինչ որ շատ աւելի
կարելոր է, Սեբէոսի վերագրուած Պատ-
մութիւնը առանց անունան հասեր է Վարդան
Բաղիչեցիի եւ Դազար Ջահեցիի, ինչպէս
նաեւ առաջին անգամ հրատարակողներուն:
Թորոսեանի Հաւատարմները չեն բաւեր
հաստատելու որ «Սեբէոսի» անուամբ յիշ-
ուած ներկայ պատմութիւնը իրապէս աչգ
պատմիչին գործն է: Իսկ տուեալները ու-
րոնք ան կը կարծէ ներկայացնել, բոլոր-
ովն դուրի են համոզիչ ըլլալէ:

Նիկողոս Թամարկան կը գրէ յօդուած
մը՝ «Հիմնական Ուղերի Միակցութիւնը»:
Իսկ Գ. Մ. Մուրադեան՝ «ԺԲ Դարի Վերջի
Վրաստանի եւ Հայաստանի Որոշ Իրադար-
պիւն»:

ձուլվածների ժամանակագրությունն Հարցի
Ծուրջ», ուստեղն:

Արտաշէս Մաթեոսեան ունի չափերան
նկարագրող ուսումնասիրութիւն մը. «Ե՞րբ
և՛ Որտե՞ղ է Գրուել Մշոյ Տօնական-Ճա-
ռքնորդը», այժմ Երեւանի Մատենադարանի
թիւ 7729, որ մեղի հասած ամենամեծ ձե-
ռագիրն է: Ըստ Մաթեոսեանի, գրուած է
1202ին, Ան կ'աւելցնէ. «Գրիչը Վարդանն է,
... Կարենոյ գաւառից: Սրա օգնութիւն է իր եղ-
բայրը Յարակոյ... գլխադարձի մէջ կար-
գում ենք Ստեփանոս անունը» (էջ 137):
Ջեռագրիս Ս. Ղազար (Վենետիկ) գտնուած
մասին մէջ ալ կը յիշատակագրուին «Ջա-
ռաջնորդը սուրբ ուխտիս (գրութեան տե-
ղը) զՅովհաննէս պատուական ծեր եւ զՍար-
գիս եւ զԱստուածատուր, որ ի գիրս աւ-
ժանդակեաց»: Մաթեոսեան, յենուելով պե-
րուիչեալ յիշատակութեանց վրայ, գրու-
թեան վայրը Եկեղեցաց գաւառի Աւագ վան-
քը կը նկատէ, որովհետեւ այդ անունները
կը գտնէ այդ վանքին գործունէութեան մէջ:
Սակայն հարց է թէ որքա՞ն իրաւացի են այս
նոյնացումները:

Արդարեւ, 1200ին Աւագ վանք Աւետա-
բան մը կը գրէր Վարդան «յետնեալ եւ ան-
պիտան» կրօնաւոր: 1201ին ալ կը յիշուի
«զընտրեալ քահանայն Վարդան» եւ ուրիշ
ձեռագրի մը մէջ ալ իրր մին «Վարդապետն
մեր... զՎարդան»: Սակայն 1200ին դժուար
թէ Վարդան (Կարենցի) Աւագ վանք թէ՛ Ա-
ւետարանը գրէր եւ թէ զրազած ըլլալ Մշոյ
Տօնականին գրութեամբ, որ իրմէ երեք
տարի առած է 1202ին լմնալու համար:

Մշոյ Տօնականին «գլխադարձի» մէջ
ծաղկուած Ստեփանոս անունը անշուշտ Տօ-
նականին ծաղկողին անունն է: 1201 թուա-
կանին Ստեփանոս կրօնաւոր գրիչ Աւագ
վանք կը գրէ Աւետարան մը: Սակայն հոս
մենք որեւէ ապացոյց չունինք որ այս գրիչը
նոյնը ըլլայ ծաղկող Ստեփանոսին հետ՝ որ
Մշոյ Տօնականը ծաղկած ըլլայ:

Մշոյ Տօնականին «Ջառաջնորդը սուրբ
ուխտիս զՅովհաննէս պատուական ծեր եւ
զՍարգիս եւ զԱստուածատուր» Մաթեոսե-
ան կ'ուզէ նոյնացնել 1201ին Ղազար գրչի
գրուած Աւետարանին յիշատակարանին (Ա-
ւագ վանք) մէջ յիշուած «Յովհաննէս ծեր»ին
հետ: Անտարակոյս այս «Յովհաննէս ծեր»ը

նոյնը չէ Յովհաննէս գրչի հետ որ 1201ին
Ղազարի (վարդապետ) համար գրեց Աւե-
տարան մը անդ եւ զարձեալ 1207ին՝ ուր կը
յիշէ նոյն Ղազար վարդապետը: Ասող ման-
քի առաջնորդներուն շարքին չի յիշուիր
«Յովհաննէս ծեր» իրր առաջնորդ: Գալով
Մշոյ Տօնականին «առաջնորդներուն» շար-
քին մէջ յիշուած «գլխադարձի», դայն կա-
րելի է չնշանակող Տէր Սարգիս Արքեպիսկոպո-
սին հետ, որ իր Յովհաննէս (Պարոն) իշխան
որդոյն հետ նահատակուեցաւ: Տէր Սար-
գիս եղբայրն էր Ամբակումի եւ եղբորորդի
Տէր Աւետեացի Երցիկալի Արքեպիսկոպոսի՝
որ 1200ին մեռած էր արդէն եւ թաղուած
Աւագ վանք: Տէր Սարգիս Ասող վանքի ա-
ռաջնորդ չէր, այլ Եկեղեցաց նահանգին: Ու-
րեմն պարզ է որ պարզապէս «գլխադարձ»
յիշուածը Մշոյ Տօնականին մէջ՝ չէր կրնար
մեծաւաճաբաւ Տէր Սարգիս Արքեպիսկոպոսը
ըլլալ:

Մշոյ Տօնականը «առաջնորդներու» շար-
քին կը յիշէ նաեւ Աստուածատուր մը: Աստ-
ուածատուր մը կը յիշուի 1201էն քսնէ մին-
չիւ 1224: Սակայն Աստուածատուր միշտ կը
յիշուի իր Ղազար վարդապետ եղբոր հետ,
երբէք առանձին յիշուած չենք գտներ: Ու-
րեմն ոչ մէկ դոյդն պատճառ ունինք Մշոյ
Տօնականին Աստուածատուրը նոյնացնելու
Ղազար վարդապետի եղբոր հետ: Աւագ վանք
բայմաթիւս իմարաններ ունեցող մեծ վանք
մըն էր եւ Վարդանի, Յովհաննէսի, Սարգիսի,
Աստուածատուրի նման սովորական անուն-
ներու հոն հանդիպելնիս լուրջ պատճառ մը
չէ որ կարծենք թէ Մշոյ Տօնականին մէջ
յիշուած նման անունները կրնանք նոյնացը-
նել Աւագ վանքիներուն հետ: Անտարակոյս
յաւելուածական տուեալներու պէտք ու-
նինք նոյնացումները հաստատելու համար:
Կրնայ խորութիւն ըլլալ նաեւ Մաթեոսեա-
նի ապացոյց նկատած զրութեան նմանու-
թիւնն ալ: Մէկ խօսքով, հաստատուն տը-
եալներու կարեք կայ Մշոյ Տօնականին զըր-
չութեան վայրը Աւագ վանք նկատելու հա-
մար:

Հոս միջանկեալ ճշգում մը: Մաթեոսե-
ան յստաջ յերկում Գարեգին Լեւոնեանի
սա վկայութիւնը՝ «13րդ Դարի առաջին խո-
տարիներին գրուել ու պատկերագրուել

են երկու նշանաւոր գրքեր... Դրանցից առաջինը Գեմաթի Աւագ վանքում 1201 թւին գրուած Աւետարանն է...» (էջ 152-3), կեպրակացիք որ Լեւոնեանի յիշած այդ Աւետարանը նախապէս Փարիզի՝ Մարկոսեանի հասարածոյին 1201ին Աւագ վանք գրուած Աւետարանն է, որ այժմ բերուած է Երեւան եւ Մատենադարանի թիւ 10359) կը կըրէ: Ասիկա չփոթութեան արդիւնք է: Լեւոնեանի յիշած 1201ին Աւագ վանք գրուած Աւետարանը նախապէս արեւելադէտ Մարթինի կը պատկանէր, որ յետոյ անցաւ Նիւ եորք՝ Յակոբ Գոգգեանի հաւաքածոյին: Ժիշդ չէ նաեւ Մաթեոսեանի վկայութիւնը թէ 1201էն յետք ձեռագիրը՝ 1227 թուականին է որոտականում» (էջ 157): Մանօթ ենք 1207էն եւ 1224էն Հոն գրուած ձեռագիրներու: Գալով Կոզմա «Հոնատոր» գրչի, անկէ ծանօթ են շատ աւելի ձեռագիրներէր քան ինչ: Մաթեոսեան կը յիշէ:

Հակառակ իր մեծ ցանկութեան, Մաթեոսեան կարծէ ունի հաստատելու Մշտյ Տօնականին Եկեղեցաց զաւատի Աւագ վանքը գրուած ըլլալուն իր վարկածը:

Յաջորդ յոգեւորքի՝ «1249 թ. Աւետարանի Արժամեաց Կազմը (1255 թ.)», ոտորագրած է Ա. Ե. Ա. Կակովիկին եւ ուսուերէն է: Լեւոն Պաշկեանի ուսումնասիրութիւնն է «Արժամեաց Որբերեանների Բուրբեղեան ծիւղը»: Պաշկեան կը յաջորդի մինչեւ ԺԶ Դար հասցնել Օրբեղեաններու այս ճիւղը:

Իմօա Կորիմագեան կը ստորագրէ նկարապարզ (մէկը գունաւոր) փոքր յօդուած մը՝ «ԺԴ-ԺԵ Դարերու Զրիմի Հայ Մանրաւ նկարչական Արուեստի Որոշ Առանձնայատկութիւններ» խորագրով: Յօդուածը չարգարացներ խորագրին ցանկութիւնը: Ամփոփ կը ներկայացնէ Երեւանի Մատենադարանի թիւ 2040 (1359), 7337, 7750 եւ 7598 (ԺԴ Դար) ձեռագիրները: Կորիմագեան հարկ եղածին չափ նկար չի տար մեզ, ապաւոյցներուն համար որ «Զրիմի հարաւառութեան ասիւր-ասորեանց արուեստը՝ միջնադարեան Հայ արուեստի աւանդների քննարկը չարուանկութիւնն» է (էջ 211): Հետաքրքրական է իմանալ թէ Կորիմագեանի համար որո՞նք են «միջնադարեան Հայ արուեստի աւանդները»:

Ռուսերէն է Ե. Ռ. Դաշկելիչի «Հայկական Ինքնավարութիւնը Լիպովում 17րդ Դարի 60-80ական թուականներին» յօդուածը:

Հետաքրքրական է Յակոբ Փափագեանի «Հայերի Դերը Թուրքիայի Մետաքազորածութեան Մէջ եւ 1729 թ. Թաւրիզում Կընքուած Համաձայնագիրը»: Էջ 248, Թարգմանաբար եւ բնագրով կը հրատարակէ «Թաւրիզի Փաշայի եւ Մի խումբ Թուրք Վաճառականների Միջեւ 1729 թ. Թաւրիզում Կընքուած Համաձայնագիրը»: Այս վաւերաթուղթը գտնուել է Երեւանի Մատենադարանի կաթողիկոսական դիւանին վաւերագրութեանց մէջ: Փափագեան կը կարծէ որ «Թուրք վաճառականների հետ կընքուած այս համաձայնագիրը բնագրի պահպանումը իմօրոյնի կաթողիկոսական դիւանում յաւաքած է նաեւ, որ Թուրքական իշխանութիւնները ցանկացել են մաքառելի նոր կարգի մտին տեղեկացնել նաեւ Հայ վաճառականութեան» (էջ 247): Ասիկա ճիշդ չենք գրուներ, մանաւանդ որ Փափագեան ինքն իսկ կը հաստատէ որ «զարեք շարունակ է Հայ վաճառականները» առաջնորդող դեր ունէին իրանական մետաքսի արտահանման գործում» (անդ): Վաւերագրութեան համաձայն, «Թաւրիզում վաճառականների հետ համաձայնութիւն է կայացել» եւ սոյն վաւերաթուղթն ալ ստորագրուել է: Սակայն եթէ այդպէս է, շատ զարմանալի է որ Թաւրիզի մէջ մետաքսի վաճառականներու հետ համաձայնագրին տակ ոչ մէկ Հայ վաճառականի անուն կայ, մինչ կակնկալուէր որ Հայ վաճառականներ ալ ստորագրած ըլլային: Ստորագրողները բոլորն ալ ոչ-Հայ մահմադարականներ են: Շահեկան է որ ստորագրողներուն մէջ կան ոմանք, «Անարաքի», «Ջուրուգի», «Արարիկիդի» որոնք ինքրորինքին կը կոչեն «սէիդ»՝ որ արաբերէն տիտղոս մըն է (պարոն, աղա): Կը յիշուէ «մարտատուն լիադոր» (Թաւրիզի) մը: Հաւանական է որ այս մահմադարական անուններ 17 ստորագրողները «Թուրք վաճառականներ» չէին, այլ Պարսիկ եւ Թուրք մաքառելի որսորդներ, որոնք համաձայնութեան եկած էին վաճառականներու հետ եւ սլոյմանագրութեան տակ ստորագրել էին, եւ այդպէս ալ կը հակացուէ համաձայնագրին երկրորդ մասէն՝ ուր կըրտուի «Մենք մեր

յոժտր կամքով վերոյիշեալներին (սլաւոնաւ, կահնէրի) կը հասկնայ իրաւամբ Փափաղ-
եան) Հետ պայմանաւորուել ենք: Վերոյիշ-
եալներին մէնք ստորագծեցինք, որով կը
հասկցուի «Թափրիդուժ վաճառականներին»,
որոնց մէջ անտարակոյս խոշոր թիւով Հա-
յեր ալ կային, եթէ նոյնիո՞վ չընդունինք որ
բոլորն ալ Հայեր էին: Համաձայնագիրը ու-
րեմն տրուած էր Հայ վաճառականներուն՝
Թուրք եւ Պարսիկ պաշտօնատարներէ (մաք-
սային) ստորագրուած, եւ ո՛չ թէ «Թուրք
վաճառականների հետ կնքուած», ինչպէս
որ կը կարծէ Փափաղեան: Նման համաձայ-
նագիր մը Թափրիդի եւ Թուրքիոյ պաշտո-
նատարներու կողմէ կնքուած նաեւ Հայ
վաճառականներու հետ՝ Հաւանեղան եւ կա-
րելի էր, որովհետեւ Թափրիդ Թուրքիոյ
մեղքը կը պնդուէր այն ատեն եւ նաւոր նոր
սկսած էր Թուրքերէն պահանջել իր հողա-
մասերը:

Բնագրերու բաժնին մէջ Նորայր Նպս-
Պողոթեան (երուսաղէմ) կը հրատարակէ
«Ժամանակագրութիւն» (ԺԱՎԼ Դարեր):
Ասիկա քաղաածք մըն է երուսաղէմի թիւ
3701էն: Սխալաշատ է: Օրինակ, հրատա-
րակուած է ՌՄԻԱ «Ղազար» (Ղազին), ԶԺԴ
«Աւարայ» (Ապաղայ), ԶԻԲ «Կեցեկ» (Կեցե-
կոյ), ԶՈ «Քաղաքուն» (Քաղաթուն), ԶՈԳ
«Բալաթուն» (Բալաթուն), ԶՈԷ «Հալաթուն»
տէն» (Քաղաթուն), ԶՂԳ «Մէժնէրէն»
(Մէժնէրէն), ԶՂԵ «Գիւտուն» (Նաչիտուն կամ
Հաչիտուն) եւ այլն: Ասոնք ակնբախ սխալներ
են որ կրնան թիւ 3701ի գրէն կամ հրատա-
րակութեան համար տրտապօրոյն սխալները
ըլլալ:

Յաջորդ քննարկը Տէր Բաղդասար Գառ-
պարեան Եռլեցիի «Մարգարայ Աշխարհա-
յոյցն» է, արտագրուած Հայերէն ձեռագրաց
անձնական հաւաքածոյի մէջ ձեռագրէն:
Մանրանկարական արուեստի տեսակետով
այ, պէտք է հոս մերիշել, Տէր Բաղդասար
մեծարժէք գործ մը թողուցած է այս շահեւ,
կան պարունակութեամբ ձեռագրով: Դրը-
ւած է 1821-1824ին:

Ձուղագրիպութեամբ մը յաջորդ քննարկն
այ «Ստորագրութիւն ձանապարհորգու-
թեանց», գրուած Աւետիս Կարբեցի Մարտի-

եանէ, կը սկսի 15 Յունիս 1832ին եւ կը տե-
ւէ մինչեւ 1834 Դեկտեմբեր 12:

Հայի Ամայեան կը հրատարակէ «Արա-
րիկե-Պարսկերէն-Հայերէն Բառարան» մը,
Մատենադարանի թիւ 7151 (ԺԴ կամ ԺԵ
Դարէն) ձեռագրին համաձայն:

Մատենադատութեան բաժնին մէջ Յ. ձ.
Սիրունի կը ներկայացնէ «Նասիբի Զեռա-
գիր», գրուած եւ մանրանկարուած 1737
Յուլիսէն 1746 Յունիստ. տաղարան մը՝ ու-
րուն հանդիպէր է Սիրունի Ռուսէն Փրոֆ.
Դոկա. Գէորգէ Փոթրայի քով: Հեղինակը
կ'աւելցնէ որ ձեռագրին մէջ «կան էջեր, ու-
րոնք օե ֆոնի վրայ սպիտակ տառերով գրը-
ւած են: Այս եղական պարագայն, որ հաւա-
նարար միակն է աւելի քան զոյգ տասնեակ
հազար ձեռագրիներու մէջ, որոնք մեղի հա-
ւած են... (բոտ) մասնագէտներու... Նասիբ
նախ գրած է մոմով եւ յետոյ սեւ ներկած է
էջը. մոմը թափուելէ յետոյ մնացած են ըս-
պիտակ տառեր» (էջ 414): Նման գրուած
ձեռագրիները հաղագրաբար՝ այո՛ւ, օտկան
եզակեան ո՛չ: Հաւաքածան մէջ կայ Աղօթա-
գիրք մը, 1757ին Պէկոյի (Կ. Պոլսի) Մել-
քոնի որդի Յարութիւնէ գրուած, որ ունի
նման էջեր: Բնական է հակառակ «մասնա-
գէտներու» կարծիքին, թույլի վրայ մոմով
գրել կարելի չէ. կարելի է նկարել լաթի վը-
րայ՝ ինչպէս որ շատ վաղուց կատարուած է
ե լաւ ծանօթ է: Այս ձե թույլի վրայ գրը-
ւած էջերուն պարագային, նախ դրերուն
արտաքին ձեւը բարակ դնուած է եւ յետոյ
գրիներու միջեւ Լգած յոտակը սեւցուած:

Օննիկ Եպանեան կը դրէ «Տոմարի Դրա-
տան Զեռագրիներուն» մասին: Ասոնցմէ 117ր
աշխ մալուտցի Անուան Մատենադարանը
կը պահուին, 64ր Հինցած ըլլալուն համար
այրուած Մելիք-Քաղաքեանի (Վանահայր)
կողմէ:

Մեղուաբան Սուրէն Քոչանջեան մեկի
կու տայ «Համառօտ Յուցակ Հայերէն Զեռ-
ագրաց Գեղալ Հայաքաղաքի», կը տրուին
115 ձեռագրաց նկարագրութիւնները եւ յի-
շտաակարանները: Ասոնց 57 հատը 1811էն
վերջի ձեռագրիներն են:

Գոհունակութեամբ կը փակենք այս հա-
տորը:

¹ Անշուշտ այդ պատճառաւ իմ անցած կարգի-
կառկածն ցիւռնք:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ «ՍԻՈՆ»Ի

1866 - 1968

Ն Ո Ր Շ Ր Զ Ա Ն

1927 - 1969

1966

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Լ. Գ. Մինասևան. Ձեռագիր մի տաղարան Բ. Թվութանցու եւ Մ. Նազաշի Տաղերով - 16:

— Նոր-ձուլայամ 1641 Թուին Տպագրւած շարքերդատետքը - 357:

Կարապետ Գաբրիէան. Բանասիրական մանրուկ - 24:

Զօհրապ Սրկ. Շամբեան. Հայ երաժիշտ վարդապետներ - 31, 208:

Բ. Քիւրտեան. Ոսկանի Աստուածաշունչին Փայտափորագրեալ Պատկերները - 105:

— Հայերէն Յիշատակարաններով ձեռնարկեալ Անթոնի - 245:

— Փայտափորագրութեան արուեստը Հայոց մէջ - 415, 462, 581:

Ն. Եպս. Ծովական. Ոսկանեան Աստուածաշունչը Ս. Գրոց Կանանի հայեցակէտէն - 70:

— Ղազար Փարպեցի - Նորագիտ հաստատ - 200:

— Հայերէն հնագոյն ձեռագիրներ - 302:

Շահէ Եպիսկոպոս. Ոսկանեան Աստուածաշունչի կանոնը - 72, 205, 413:

Դանիէլ Վրդ. Շամբեան. Ս. Գրոց կանոնական եւ երկրորդական գիրքերը - 83:

— Հին եւ Նոր Կտակարաններու Աշխարհարար Թարգմանութեանց մէջ տարբերութիւններ - 304:

Ա. Գ. (Հրատ.). Յիշատակարաններ - 147:

Արամ Երեմեան. Մի անյայտ Տաղարան - 255, 307, 359, 421, 468, 520:

Միհրդատ Թրեաթեան. Յիշատակարան

նի մը հայատառ պարսկերէն շտամաւորը - 356:

Բարգէն Վրդ. Թօփճեան. Պղնձէ մագաղաթներու գիւտը - 527:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Շ Ա Կ Ա Ն

Մառի Աթմաճեան. Փարոսները - 8:

— Օ, Կեանքն արդէն... - 246:

— Գրիգոր Նարեկացիին - 460:

Յովսէփ Թրդրեան. Հայրենապաշտ Քերթոյ Շիրազին - 9:

Արսէն Երկաթ. Տպագրիչ Աւետարանի - 88:

— Ներշնչում - 518:

Արարհամ Ալիբեան. Գեղօն ու տաղ ի պատիւ Հայ Մատենադարանի - 121:

Մ. Մանուկեան. Քառեակներ - 198:

— Բանաստեղծութիւններ - 412:

— Կու գաս յառաջ զուն ինծի - 516:

Հմայեակ Գրանեան. Սրբաշուք երկինք - 199:

— «Ի մէջ Տառարիս...» - 301:

— Եթէ... - 410:

— Երուսաղէմ... - 519:

Եղիշապ. Երեւանի - 300:

Եղիշէ Արթուր. Գրեթեան. «Հայր Մեր»ը - 354:

Գ Ի Ր Ք Ե Ր ՈՒ Ն Հ Ե Ց

Արայ Գալայճեան. «Գիրք Լինելութեան» (Վ. Պէշուճեան) - 432:

Գ Բ Ա Ն Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Բ. Քիւրտեան. «Յուցակ ձեռագրաց Մաշ-

տոցի տնուան Մատենադարանի» — 325:
 — «Արաքսկան աղբիւրները Հայաստանի
 եւ հարեւան երկիրների մասին» — 329:
 — «Հարբ հմուտ» — 330:
 — «Մկրտիչ Նաղաշ» — 364:
 — «Կանոնագիրք Հայոց» — 365:
 — «Մասնայ ազգագրութիւնը» — 367:
 — «Կիլիկեան մանրանկարչութիւնը»
 — 350:
 Եղբարդ. «Օրեր եւ դեմքեր» — 362:

ԳՐԱԿԱՆ

Արայ Գալայճեան. Տիգրան Կամարական
 — 10:
 Տիգրան Կամարական. Հայկական ղե-
 ղեցիւրիւններ — 14:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

Ար.էն Արդ. Այվազեան. Մակար Եկմալ-
 Լան — 319:

ԼԵԶԱԿԱՆԱԿԱՆ

Յովհաննէս Պապեան. Բեհեզգերուզ եւ
 Մալուխ ու Հեքամոս բառերը Ս. Գրոց մէջ
 — 346:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ա. Գ. Աստուածաշունչը եւ Ոսկան Երե-
 ւանցի — 53:
 — Ուրախտիթ հանգրտան մը — 181:
 — Կարգապահութիւն — 233:
 — Սուրբ Յարութեան Տաճարի նորոգու-
 քիւնները — 389:
 — Մեր դպրեմանքները — 441:
 — Հայ մշակոյթը — 493:
 Ե. Հ. Բ. Ը. Միութեան վարչապետական
 — 287:
 Շ. Քրիստոնէական եկեղեցիները եւ «Հա-
 մաշխարհայութիւնը» — 343:

ԿՐՕՆԱԿԱՆՔ

Աերովրէ Արքեպիս. Մանուկեան. Մակա-
 րայեցուց Գիրքերը — 58:
 Գրիգոր Ա. Սարաֆեան. Աստուածաշու-
 չի աշխարհաբար քարգմանութեան համար
 երեք տեսակետներ — 65:
 Տիգրան Բրիտանիան — 236:

Ներսէս Վրդ. Բաղուճեան. Յախտեա-
 կան Մատենան — 78:
 Ար.էն Արդ. Այվազեան. Յարութեան
 յաղթանակը — 190:
 — Տիգրան Մայրը — 400:
 Բարդէն Վրդ. Թովմեան. Ս. Ներսէս Ա.
 Պարթեւ Հայրապետ — 192, 241:
 — Ս. Մարիամ Աստուածածին — 397:
 — Խաչկերտ — 445:
 — Ինչու չարը — 504:
 Դանիէլ Վրդ. Շամկեան. Յովհաննէս
 Յայրուրեանի գիրքը — 348:
 — Հատուտ — 456:
 — Սուրբ Գեղարդ — 499:
 Մաքս Իշխան (Թրգմ. Մ. Ա. Օ.) Եկե-
 ղեցիներու միութեան խնդիրն վրայ տեսու-
 քիւններ — 402, 449, 513:
 Կանոն վերացման Սրբոյ հաշիւն — 448:
 Մ. Արեւելեան. Լ. Գ. Յակոբեան. «Յիսուս
 Որդի» — 508:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ն. Եպս. Մովսէսեան. Ս. Սարգիս Վանք
 Ուրայ — 548:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Վ. Յարութեան. Աղեփառող Թաման-
 եան — 261:

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

Արամ Երեմեան. Անտիպ մի տաղ — 34:
 — Հայ առաջին վաստակաւոր տպագրիչ-
 աներ (ԺԶ-ԺԷ դար) — 116:
 Արայ Գալայճեան. Ոսկան Երեւանցի.
 Հայ տպագրութեան մեծ երախտաւորը — 89:
 Բարդէն Վրդ. Թովմեան. Աստուածա-
 շունչի Հայերէն առաջին տպագրութիւնը
 — 112:
 — Արարական տիրապետութեան վերջին
 շրջանը Հայաստանի մէջ եւ Բագրատունեաց
 հարստութեան հիմնադրութիւնը — 311:
 Լ. Գ. Միսնասեան. Ոսկան Երեւանցի եւ
 նրա տպագրական գործը — 132:
 Գառնիկ Գեորգեան. Թրքական տիրապե-
 տութիւնը հայոց վրայ ԺԶ-ԺԹ դարերուն
 եւ 26-րդը — 212:
 — Խաչատուր Առնշինի (Կամ Զեքարեայի)

և Ալպոյանների սխալները ամոր մասին
- 269:

Մինաս Վարդապետ և Չմբուշի հայոց
լուսաւորութեան գործը - 425:

Սիսաներ Չմբուշի ժժ դարաւ վաճառ-
հայր-առաջնորդներու մասին - 480:

ժե դարաւ Չմբուշի մէկ խորհրդաւոր
գաղտնիքը - 540:

Վահրամ Կէօքճեան. Հայ Ամերիկացիին
- 273:

Ն. Կաս. Մովսէս. Անթէպցի Յովնանէս
Կաթողիկոսի յիշատակարանները - 474:

Սիմայակեան արժանագրութիւն մը -
538:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Յունուար - 44:

Ապրիլ - 223:

Մայիս - 280:

Յունիս - 331:

Յուլիս - 383:

Օգոստոս - 437:

Սեպտեմբեր - 490:

Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր - 562:

Տ Ե Ր ՈՒ Ն Ի

Հանգիստ Գրիգոր Ա. Սարափեանի - 49:

Հանգիստ Միաբան Գրիգոր Սանտեսանի
- 386:

Հանգիստ Հայկանուշ Մայրապետ Երամ-
եանի - 491:

Հանգիստ Սարգիս Հագարապետեանի
- 491:

Հանգիստ Եղիպտահայ Գաղալիի Առաջ-
նորդ Գերշ. Տ. Մամարէ Արքեպս. Սիրու-
եանի - 554:

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ *

Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր ծննդ-
եան Պատգամը Բեթգեհէմի Ո. Այրէն - 1:

Սեւմա Լակերուֆ. (Թրգմ. Ա. Գ.). «Կաշ-
սեր տնայիլ»ը - 4:

Շնորհաւորական ճառակ Ամենայն Հայոց
Հայրապետ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա.
Վեհափառէն - 40:

Շնորհաւորական ճառակ Մեծի Տանն Կի-
լիկոյ Հայրապետ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Խորէն
Ա. Վեհափառէն - 41:

Շնորհաւորական ճառակ Հ. Բ. Ը. Միա-

քեան Նախագահ Տիար Ալեքս Մանուկեանէն
- 41:

Շնորհաւորական հեռագիր Ն. Ս. Պօղոս
Զ. Պապէն - 42:

Շնորհաւորական ճառակ Համայն Անգլիոյ
Արքեպիսկոպոս Միքայէլ Ռեմգիէն - 42:

Շնորհ. ուղարկւած հեռագիրներ - 43:

Ս. Յակոբի երեկոյ - 48:

Կաղանդի հանդէս - 48:

Մեր հիւրերը - 48:

Յանկ 1966-ի «Սիոն»ի մալիարտուներու
- 50:

Ոսկան Երեւանցի. Թրգմ. Արշէն Արդ.
Այգադեան. Ինքնակենսագրութիւն - 127:

Ոսկան Երեւանցի. Տաղ Ոսկանայ վարդա-
պետի ռաւցեալ - 138:

Ոսկան Երեւանցի (Թրգմ.). «Գիրք Ազո-
րից. Մտածութիւնք Մաղթողականք» եստ-
ւած - 139:

Յոյճանէն Դուկասեան. «Ոսկան Երե-
ւանցի» վէպ. (Հատուած) - 141:

Ուտանաւոր Բարեպաշտի Թագաւորին
Հեթմոյ - 174:

Յարեյիմեան հանդիսութիւն Աստու-
ծաշունչի Հայերէն տպագրութեան երրորդ
դարադարձին առիթով - 177:

Անկիլիան Եկեղեցւոյ Պետ Գերշ. Տ. Ռեմ-
գի Արքեպս.ի այցելութիւնը - 184:

Շահ Բէշ. Սէմէրճեան. Հանգուցեալ
Փրօփ. Գրիգոր Ա. Սարափեանի կեանքն ու
գործունէութիւնը - 217:

Ս. Զատիկի ուխտաւորութիւն - 225:

Ռօպինի մուկուած երեկոյք - 226:

Ապրիլեան Յունուար - 226:

Հ. Բ. Ը. Միութիւն - Համալսարանական
կրթաբաշակի յայտարարութիւն - 227:

Հրաւիրագիր Ընդհանուր ժողովի
- 489:

Զեկոյց Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնա-
կութեան. 1966-1967 Տարեշրջանի համալը-
սարանի կրթաբաշակներ - 229:

Յանկ խմբագրութեան եւ Գ. Կիւլպէնկե-
ան Մատենադարանին մուկուած գիրքե-
րու - 231, 335, 387, 439, 572:

Գրական երեկոյ - 283:

Կանգալ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վե-
հափառ Հայրապետէն, Հ. Բ. Ը. Միութեան
60-ամեակին առիթով - 285:

Արայ Գալալճեան. Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը - 292:

Կարծիքներ եւ գնահատականներ Լ. Բ. Ը. Միութեան մասին - 298:

Արտասանական երեկոյ - 332:

Քառանկյան եւ Սարկաւազական ձեռնարկութիւն - 333:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա Վեհափառ Հայրապետի կոնգրէլը՝ Եկեղեցիներու միութեան հարցին առնչութեամբ - 337:

Ներսէս Վրդ. Բապտիստ. Տեղեկագիր ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի - 368:

Կիրեղ Վրդ. Գարիկեան. Տեղեկագիր Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարանի - 371:

Անահիտ Ոսկերիչեան. Տեղեկագիր Իգլաշիւն-Կիւլպէնկեան վարժարանի - 378:

Սահակ Գալալճեան. Տեղեկագիր Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի - 382:

Ամսվերջի հանդէս ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի - 384:

Տարեկան Հանդիսութիւնք Ս. Թարգմանչաց երկրորդական վարժարանի - 385:

Կ. Վ. Գ. Սուրբ Յարութեան Տանարի վերաշինութիւնը - 392:

Եթովպիայի Ն. Կ. Մեծութիւն Հայրէ Սեւաքի շնորհաւորութիւնը Երուսաղէմ - 497:

«Հայ հեռատիպ գրքի մատենագիտութիւն» - 558:

Հեռագիրներ - 560:

Բարեպաշտական նուէրներ - 566:

Յանկ Ուրբեան 1966 Տարեշրջանի - 568:

Սրբոց Յակոբեանց Տպարանին լոյս տեսած գիրքեր - 574:

1967

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Յ. Բերտեան. Փայտափորագրութեան Աղուեստը Հայոց մէջ - 45, 146:

— Զաւարիա Հոստոսի վկայութիւնները Հայաստանի եւ Աղուեստի մասին - 250:

Ա. Գ. (Կաղոզ). Յուցակ եւ յիշատակարաններ Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի հայ հեռատիպ գիրքերու (1512-1800) - 52, 156, 253, 331, 446, 557:

Արամ Երեմեան. Մի անյայտ տաղաբան - 62:

— ԺԶ դարի մի խաչքար - 153:

— ԺԵ դարի մի ձեռագիր աւետարան - 328:

— Էջեր Նոր-Ջուղայի անգիր բանասիրութիւնից - 433:

Ն. Եղս. Մովսէս. Ստեփանոս Երկայն - 247:

— Գրիգոր Վկայաւեր եւ Բարգմանութիւն վարուց սրբոց - 430:

— Ղազար Ղրիմեցի - 544:

Լ. Գ. Միստեան. Մի քանի տաղ Յովնանին թղկուրանցուց - 436, 547:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

Ս. Ներսէս Շնորհալի. Թրգմ. Դ. Վ. Շա-

մրեան. Յիսուս Որդի - 18:

Ա. Սեմա. Հայրենաբաղձութիւն - 123:

Մ. Մանուկեան. Երագին - 124:

— Իմ սիրտը խաչուած է հիմա - 124:

ԳՐԱՆՈՍՏԱԿԱՆ

Յ. Բերտեան. «Դուրսի դրամական շրջանառութիւնը դրամագիտութեան տրեւելներով» - 183:

— «Յովսէփ Սեբաստացի, Բանաստեղծութիւններ» - 183:

— «Աղուանական արձանագրութիւնների վերծանութիւնը» - 278:

— «Աղուանից աշխարհի գրականութեան հարցերի շուրջը» - 278:

— «Հայոց Գիրք» - 281:

— «Երաւոյ Նուիրութեան» - 357:

— «Քաղաքները եւ արհեստները Հայաստանում 9-13 դարերին» - 358:

— «Հայկական ժամանակ» - 361:

ԳՐԱԿԱՆ

Արայ Գալալճեան. Պետրոս Դուրեան. Փորձ մը բնագրային վերականգնումի - 396, 488:

ԽՐԱԿՐԱԿԱՆՔ

- Ա. Գ. Գառառւմ տարի - 4:
 — Տարեփակ - 481:
 Ե. Վերաբացուող վերքեր - 97:
 — Երուսաղէմը երէկ եւ այսօր - 289:
 ԽՄԲ. Հշուում ԲթօՓ. Լ. Խաչիկեանի հե-
 տագրիմ առթիւ - 193:
 Ծ. Մեր ժառանգաւորները - 385:

ԿՐՈՆԱԿԱՆՔ

- Զաւէն Եպիսկոպոս. Աճճագոհութիւն
 — 8:
 Բարգէն Վրդ. Թօփճեան. Մեծ գիտոր
 — 11:
 — Աղօթքը - 107:
 — Բարկութիւնը - 208:
 — Քրիստոսի անծանօթ խօսքերը - 392:
 — Հալածանքը - 485:
 Վարդան Քհնյ. Տիւղէրեան. Կուրե՛ս
 հոգեւորական ըլլալ - 111:
 — Զղջում եւ խռատականութիւն - 210:
 — Սիրոյ խորհուրդը - 297:
 Դանիէլ Վրդ. Շամբեան. Ս. Գրիգոր Լու-
 տարիչ - 203:

ԿՐՕՂԱ - ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Regis Jolivet Թրգճ. Ն. Վրդ. Բապուն-
 եան. Քրիստոնէութիւն եւ Հելլենիզմ - 114,
 213:

ՄԱՏԵՆԱԿՐԱԿԱՆ

- Յովհան Մայրադոճեցի. Հրատ. Ն. Եպո.
 ԾովակաՆ. Վերլուծութիւն կաթնղիկէ Ե-
 կիզեցւոյ եւ որ ի մտ յօրինեալ կարգաց
 — 70:

ՆՕԻՔ ԵՒ ՆԻՇՔ

- «Սիոն». «Արարատ» օրաթերթի յօդու-
 ծիմ առթիւ - 186:

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

- Թէոդէկ. Հրատ. Ա. Գ. Գողգոթա քրքա-
 հայ հոգեւորականութեան - 21, 130, 226,
 301, 514:
 Յովսէփ Վրդ. Սահտայճեան. Հայացի
 հմեկստութիւն հեթանոսութեան ժամանա-
 կաց - 34, 235, 310, 420, 534:

- Ն. Եպո. ԾովակաՆ. Յիշատակարան Ներ-
 ստ Եպիսկոպոսի - 125:
 — Սահանիհի առաջնորդները - 221:
 Գառնիկ Գէորգեան. Թանգիմարք ու Զըն-
 փուշցիները - 324:
 Նազարէթ Պ. Մարտիրոսեան. Նշխարք
 Տարօնոյ - 524:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԱԿԱՆ

- Ներսէ՛ Վրդ. Բապունճեան. Եօթանամից
 քարգմանութեան ներշնչականութեան հար-
 ցը - 13:

Ս. ՏԱԿՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Յունաւար-Փետրուար - 92:
 Մարտ-Ապրիլ - 189:
 Մայիս-Յունիս - 285:
 Յուլիւս-Օգոստոս - 382:
 Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր - 477:
 Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր - 569:

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ

- Սարգիս Դպիր Յովհաննիսեան. Վիպագ-
 րութիւն Կոստանդնուպոլիս Մայրաքաղա-
 քին - 76, 171, 205, 344, 459:

ՏԵՂԵԱԿԻՐՆԵՐ

- Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէլեան. Տեղեկագիր
 Հարաւային Ամերիկայի մուկրակութեան
 — 363:
 — Տարեկան տեղեկագիր Ս. Թարգման-
 չաց երկրդ. Վրժի. - 367:
 Տիկ. Անահիտ Ոսկերիչեան. Տեղեկագիր
 Հ. Բ. Ը. Միութեան Խզպաշեան-Կիւլայէնկ-
 եան վարժարանի - 375:
 Ղևոնդ Արդ. Սամուրեան. Տեղեկագիր
 Երուսաղէմի Կիւլայէնկեան Մատենադարա-
 նի - 378:
 Կարապետ Ա. Քհնյ. Անդրէասեան. Տե-
 ղեկագիր մեր ժառանգաւորներու եւ միա-
 քաններու մասին - 389:

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

- Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Ծննդեան
 պատգամը - 1:
 Շնորհատրական գիրքեր - 86:
 Հեռագիրներ - 90:

Հառդագրութիւն - 106:
 Զեկոյց Գ. Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան
 - 187, 282, 295:
 Հ. Բ. Ը. Մ. - Հրաւիրագիր - 476:
 Տարեկան հանդիսութիւն Բ. Թարգման-
 չաց երկրորդական վարժարանի - 380:
 Ուրար կրելու արտօմութիւն - 469:
 Բարեպաշտական նուէրներ - 570:

Ցանկ 1967-ի «Սլոնի» նուիրատուներու
 - 95, 191:
 Ցանկ նիւթերու 1967 Տարեշրջանի - 573:
 Սրբոց Յակոբեանց տպարանէն լոյս տե-
 սած գիրքեր - 571:
 Ցանկ «Սիմոն» խմբագրութեան եւ Գ.
 Կիւլպէնկեան մատենադարանի նուիրուած
 գիրքերու (յաւելում) - 577:

1968

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Բ Ա Վ Ա Ն

Ն. Եյս. Մովսէս. Գրիգոր Մարդանե-
 ցի (ԺԱ դար) - 70:

— վարդան Բարեդդի (Ղրմեցի) - 170:
 — Օտարագրի հայերէնագէտներ (ԺԱ-ԺԳ
 դար) - 446:

Ա. Գ. (Կազմող). Ցուցակ եւ յիշատա-
 կարաններ երուսաղէմի Կիւլպէնկեան մա-
 տենադարանի հայ հնատիպ գիրքերու (1512
 - 1800) - 73, 176, 264, 384, 481:

Յ. Քիւրտեան. Միջնադարեան Բանի մը
 ամսիպ տաղեր - 248:

— Հայկական դիպակներ - 448:
 Գրիգոր Մազուտեան. Նորայայտ հայե-
 բուն ձեռագիր մատեան մը յ'Ամերիկա
 - 252:

Լ. Գ. Միհասեան. Մադրասի երկրորդ
 «Ազգաբար» - 255:

Արամ Երեմեան. Էջեր միջնադարեան հայ
 գրականութիւնից - 370:

— Փշրանքներ Աշուղական գրականութիւ-
 նից - 465:

Michael E. Stone. Early Armenian prin-
 tings, in the National and University library,
 Jerusalem - 473:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Վ Ա Վ Ա Ն

W. Wordsworth. (Թրգմ. Մ. Մանուկ-
 եան.) Տաղ - 206:

Մ. Մանուկեան. Յետահայեացք - 366:
 Գէորդ Արակտեան. Այնապար - 425:
 Արսէն Երկաթ. Անդանաք - 434:

Գ Բ Ա Ն Ո Ս Ա Վ Ա Ն

Յ. Քիւրտեան. «Ցուցակ ձեռագրաց Մը-
 շոյ Ս. Առաքելոց-Թարգմանչաց Վանքի եւ

շրջակայից» - 173:

— «Բաճրեք Մատենադարանի» Թ. 4, 5,
 6, - 373:

— Գուրգէն Տէր Վարդանեան. «Բեմը եւ Հա-
 տտի Յովիթ» - 494:

Գ Բ Ա Վ Ա Ն

Արայ Գալայճեան. Պետրոս Դուրեան.
 Փորձ մը բնագրային վերականգնումի - 10,
 124:

Ա. Գ. (Հրատ.) Նումսկանի Պետրոս
 Դուրեանի - 212, 340:

Նազարէթ Գ. Մարտիրոսեան. (Հւթ.)
 Նշխարք Տարօնոյ - 354, 435:

Խ Մ Բ Ա Վ Բ Ա Վ Ա Ն Գ

Ա. Գ. Արտասանանի հայ գրականութիւ-
 նը - 4:

— Յանքեան Ապրիլը - 108:

— Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը
 եւ կրթական գործը - 201:

— Ամանի Ս. Թաղեոս Եկեղեցին - 401:

Ե. Հոգեւոր Հումմէր - 305:

Կ Բ Ո Ն Ա Վ Ա Ն Գ

Զաւէն Մ. Վրդ. Արդումեան. Պարապ-
 մունք Կիրդի Նախկապոստոյտի Ազեմա-
 դրացոյ - 7, 121, 319:

— Եկեղեցիներու Միութեան վարժու-
 մը - 325:

Բարդէն Վրդ. Թովհեան. Աստուծոյ գո-
 յութիւնը - 204:

— Վերախախտմ - 323:

— Ներդաշնակութիւնը - 423:

Քիւրթից. Հայ Եկեղեցւոյ մասնակցու-
 թիւնը Եկեղեցիներու Համաշխարհային

խորհուրդի Դ. Համագումարին - 331:

Մեհրոպ Մ. Վրդ. Գրիգորեան. Կիրակի Աղեքսանդրացոյ Պարապմունքն գրոց քարգմանութեան հեղինակն ու ժառանգակը - 420:

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ն. Եպս. Մովսէս. Աղրակունեաց Վանք - 87:

— Ա. Բալբաճորի Անապատը. Բ. Խոր վիրապ - 260:

— Ա. Կամբաճոր. Բ. Կիրակի Անապատ - 382:

— Դրագարի - 468:

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ն. Եպս. Մովսէս. Աղուան գրողներ - 244:

— Հայ մատենագրութեան յայտնի կոթմաները - 364:

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

Թէոդիկ. (Հրատ. Ա. Գ.) Գողգոթայ թրքահայ Հոգեւորականութեան - 34, 144, 226:

Նազարէթ Պ. Մարտիրոսեան. Նիշարէ Տարօնայ - 46, 239:

Յովսէփ Վրդ. Սանտալճեան. Հայացի երանասուրբին հեթանոսութեան ժառանգակը - 58, 155:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԱԿԱՆ

Ե. Հեթանոսաց Առաքեալը - 335, 413:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Յանուար-Փետրուար - 93:

Մարտ-Ապրիլ - 197:

Մայիս-Յունիս - 293:

Յուլիս-Օգոստոս - 398:

Սեպտ.-Դեկտ. - 499:

ՏԵՂԵԿԱԳՐՆԵՐ

Արշէն Արդ. Այլաղեան. Տարեկան Տեղեկագիր ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի - 279:

Կիւրեղ ի. Վրդ. Դարբիեան. Տարեկան տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի - 282:

— Տեղեկագիր Ս. Յարութեան Տանարի

նորագութեան - 411:

Մահակ Գալաթեան. Տարեկան տեղեկագիր Նորասաղեմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի - 290:

ՏԵՐՈՒՆԻ

Հ. Համագոսայ Ոսկեան - 196:

ԱՅԼՆԻԱՅԻՔ

Շահէ Եպիսկոպոս. Պատգամ Բեքդեհեմի Ս. ծննդեան Այբէն - 1:

Ջեկայց Գ. Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան - Հայկական ձեռնարկներ - 88:

List of publications in the Calouste Gulbenkian Foundation Armenian Library - 91:

Յանի «Սիոնի» խմբագրութեան եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին նուիրած գիրքերու (Տաւելում) - 97, 297:

Հատկակ Եւ Շնորհաւորութիւն Ն. Ս. Ս. Ս. Վրդ. Էն Ա. Վեի Կոստ Հալապիտի - 105:

Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռի Գերլորդի հոգեւոր խորհուրդէն - 106:

Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռի դիւանէն - 107:

Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպ. Տէրտէրեանի այցելութիւնը Ամերիկա եւ Հռոմ - 111:

Հ. Բ. Ը. Միութիւն - Համալսարանական կրթաբաշակի յայտարարութիւն - 191:

Գ. Կիւլպէնկեան հիմնարկութիւն - 1968-1969 Տարեշրջանի Համալսարանական կրթաբաշակներ - 193:

Ջեկայց Գ. Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան - 195:

«Վարդանանք» - 199:

Ապրիլեան Յուշատօն - 199:

Տարեկան Համադիտութիւնք Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի - 292:

Ձեռնագրութիւններ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ - 310:

Փառասեղ օծում Ամմանի Ս. Թաղէս Եւ կիղեցիին - 404:

Մեր բանկագին հիւրերը - 408:

Վարդան Մ. Վրդ. Դէմիրճեան. Անձնիք Նուիրեալ - 495:

Բարեպաշտական նուէրներ - 502:

Յանկ ներքերու 1968 Տարեշրջանի - 508:

1969

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆՔԱՆ

Մազաքիա Արքեպ. Օրմանեան. Տեղիք
Աստուածաբանութեան - 215, 322, 418:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Գ. Բաժպուճեան. Սարգիս Դպիր Յով-
հաննէսեան եւ իր անտիպ տապանագիրն ու
նորայայտ «Քրիստոնէական»ը - 38:

Յ. Քիւրտեան. Նորագիտ. Հայրեններու
շարքեր - 50:

— Մանթուքիւններ Ապրակունեաց վան-
քին մասին - 122:

Ա. Գ. (Կազմող). Ցուցակ եւ յիշատակա-
րաններ Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատե-
նադարանի հայ հմտիպ գիրքերու (1512
-1800) - 64, 164, 245, 370, 476:

Ազան Արզ. Պալիզեան. (Կազմող). Ընդ-
հանուր քովանդակութիւն «Սինն»ի (Հին եւ
Նոր լրջաններ. 1866-1877, 1927-1968) - 154
235, 358, 462, 574:

Արամ Երեմեան. Էջեր հայ աշուղական
գրականութիւնից - 232:

Աւետիս Գ. Սանճեան. Ժե-ժՁ դարու կա-
րետր տաղարամ մը Լոս Անճելոսի Գալի-
ֆորնիոյ Համալսարանի գրադարանին մէջ
- 341:

Լ. Գ. Մինասեան. Ցանկ Նոր-Ջուզայի
եւ այլ սուրբանքներից լոյս տեսած գրքերի
- 348:

— Ցուցակ Շիրազի Հայոց եկեղեցիի Ձե-
ռագիրների - 451:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԱԿԱՆ

Արսէն Երկաթ. Ո՛վ քաղցր իմ որդեակ
- 37:

Մ. Մանուկեան. Ցնծերգ - 121:

Oscar Wilde (Քրդ. Մ. Մանուկեան.).
Գեղօմ Ռիտինկի Բանտին - 226, 337, 434,
554:

ԳՐԱՆՈՍՍԱԿԱՆ

Յ. Քիւրտեան. "The Council of Chalcedon
and the Armenian Church" - 57:

— "Introduction a la litterature Armenienne
chretienne" - 62:

— «Դիւան Ատրպատականի Հայոց Պատ-
մութեան» - 62:

— "The last years of Georgian monarchy"
- 184:

— "The Annotated list of Armenian New
Testament Manuscripts" - 187:

— «Հայկական Մանրանկարչութիւն»
- 265:

— «Հայկական Մանրանկարչութիւն»
- 350:

— «Աստուածաշունչ Մատեանը» - 458:

— «Յուշամատեան Քղի, Խուփս գիւղի»
- 459:

— «Միջնադարեան Հայաստանի Բառա-
բանագրական յուշարձաններ» - 459:

Լ. Գ. Մինասեան. «Պարսկաստանի Հա-
յերը» - 274:

Ե. Շնորհք Պատրիարքի «Ձեռագիրներու
գողութեան գայթակղութիւնը» հաւաքածո-
յին առթիւ - 301:

ԳՐԱԿԱՆ

Նազարէթ Պ. Մարտիրոսեան. (Հ.բ.ց.).
Նշխարք Տարօնոյ - 14:

Մ. Մանուկեան. «Աստուած» քէ «Աստ-
գիւր» - 30:

Ա. Գ. (Հրատ.). Անտիպ Բարգմանա-
քիւնների Նահապետ Ռուսինեանի - 439,
559:

ՁԵԿՈՑՑ - ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռ Ս. Էջ-
միածնի դիւանէն - 2:

Հ. Բ. Ը. Միութեան 55-րդ Ընդհանուր
Ժողովը - 85:

Ձեկնոյց Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան
- Հայկական ձեռնարկներ - 89:

— Կրթաթոշակի յայտարարութիւն - 191:

Լոս Անճելոսի Գալիֆորնիոյ Համալսարա-
նի փոխ-նախագահիմ յայտարարութիւնը
հայկական ամբիոմի պաշտօնապէս հաւ-
տատման մասին - 390:

Պաշտօնական հաղորդագրութիւն Սպիւ-
կոպոսաց ժողովի մասին - 404:

Հ. Բ. Ը. Միութիւն - Հրաւիրագիր Ընդ-
հանուր ժողովի - 493:

Հաղորդագրութիւն Ատրպատականի Հա-
յոց Առաջնորդարանէն — 588:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ա. Գ. Տիւրք Երեւոյթ — 6:

Ե. Ազատ Եկեղեցիի ախտաւարակ եւ
աղիտաւոր շարժումին վերբողումը Հիւ-
սիսային Ամերիկայի Հայ Եկեղեցականու-
թեան մէջ — 102:

— Վերստին յանելուած — 201:

ՊՄԲ. Հեշմիւթիմի. Սիւլ եւ մերժիլի
— 501:

ԳՐՈՆԱԿԱՆՔ

Բարդէն Վրդ. Թովհեան. Քրիստոսի Զո-
հագործումը — 12:

— Քրիստոնէական սէր — 119:

— Քրիստոնեային արժանիքը — 416:

— Քրիստոսի լուծը — 529:

Ազան Արդ. Պալիոգեան. Համբարձում
— 213:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ն. Եպս. Ծովական. Ականց Անապատ կամ
Ակներոյ Վանք — 54:

— Մեծֆար — 263:

— Քաղցրահայեաց Ս. Աստուածածնի
վանք — 264:

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ն. Եպս. Ծովական. Գէորգ Սկեւազիի
գանձերը — 124:

ՅԱՆՆԱԿԱՆՔ

Յանկ «Սիւն»ի խմբագրութեան եւ Դ.
Կիւլպէնկեան Մատենադարանին նուիրուած
գիրքերու — 97, 197, 297, 397, 497, 597:

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

Յ. Քիւրտեան. (Յառաջարան). Յակոբ
կաթողիկոս Զուլայեցիի նորագիտ խիստ
կարեւոր վաւերացութիւնը — 126:

Արայ Գալայեան (Հրատ.). Ազգային
կանոնադրութիւն — 134:

Գ. Բաժպուլեան. Նիւթեր Սեբաստիայ
պատմութեան — 230:

— Նիւթեր Սեբաստիայ պատմութեան

համար. 1592-ին Սեբաստիոյ մէջ գրչագր-
ուած Աւետարան մը եւ իր կարեւոր յիշա-
տակարանները — 567:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԱԿԱՆ

Ե. Հեքաճոսաց Առաքեալը — 9, 114, 207,
317, 409, 513:

Ն. Ե. Հռութ — 335:

— Յուդիթ — 414:

— Աւետարան ըստ Յովհաննոս — 518:

Վարդան ՔՀեյ. Տիւլիէրեան. Ո՞վ պիտի
թարգմանէ Նոր Կտակարանը — 520:

ՇՆՈՐՀԱՆՈՐԱԳՐԵՐ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ
Հայրապետէն — 1:

Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր Ծննդեան Պատ-
գամը Բեթղեհէմի Ս. Այրէն — 3:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Խորէն Ա. Վեհափառ Կա-
թողիկոսէն — 80:

Քենթըրպրիի Արքեպիսկոպոսէն — 81:

Հռոմի Պապական Արեւելեան հաստատու-
թեանէն — 82:

Հեռագիրներ — 83:

Զատկական շնորհաւորութիւն Տ. Տ. Վազ-
գէն Ա. Վեհափառ Հայրապետէն — 101:

Զատկական հեռագիրներ — 189:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Յունաւար-Փետրուար — 92:

Մարտ-Ապրիլ — 193:

Մայիս-Յունիս — 292:

Յուլիս-Օգոստոս — 394:

Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր — 494:

Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր — 591:

ՏԵՂԵԿԱԳՐՆԵՐ

Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան. Տարեկան
Տեղեկագիր Ս. Թ. Երկրդ. Վարժարանի —
275:

Անահիտ Ոսկերիչեան. Տարեկան Տեղե-
կագիր Վ. Իզպաշեան Վարժարանի — 286:

Սահակ Գալայեան. Տարեկան Տեղեկա-
գիր Կիւլպէնկեան Մատենադարանի — 289:

Արշէն Վրդ. Այվազեան. Տեղեկագիր Ժա-
ռանգաւոր մօր սաներու մասին — 490:

Տ Ե Ր Ո Ւ Ն Ի

Ներսէս Պալիօգեան - 91:
Տֆթ. Վահան Գալպեան - 91:
Արծ. Տ. Կարապետ Խաչակիր Աւագ Փա-
հանայ Անդրէասեան - 590:

Ա Յ Լ Ե Ւ Ա Յ Լ Ք

Հեռագիրներ Գարտինալ Պէայի վախճան-
ման առթիւ - 84:

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խոր-
հուրդի Ընդհ. Քարտուղար Տֆթ. Պէյէֆի
այցելութիւնը - 112:

Հանդիսութիւնք Թարգմանչաց Վարժա-
բանի - 290:

Պաշտամունք Վերջին Ընթրեաց մատրան
մէջ - 291:

Հելէն եւ Էտուրրտ Մարտիկեան Թանգա-
րան եւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան
գանձերու ցուցահանդէս - 308:

Կոնդակ՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վե-
հափառ Հայրապետի՝ Գալուստ Կիւլպէնկ-

(Շար. 11 եւ վերջ)

եանի ծննդեան հարիւրամեակին առիթով -
401:

Բարեպաշտական նուէրներ - 589:

Կոմիտասի ծննդեան հարիւրամեակ - 589:

«Սիրոն» - Յանկ Ռիթերու 1969 Տարե-
շրջանի - 593:

Յ Ո Ր Ե Լ Ե Ա Ն Ն Ե Ր

Գէորգ Գէօղակեան. Հայ Երաժշտութեան
Հումբրոսը - 531:

Նայիրի Զարեան. Կոմիտաս - 534:

Ռ. Աթաշեան. Կոմիտաս - 535:

Վահագն Կարենց. Կոմիտաս - 540:

Յովհաննէս Շիրազ. Հայոց Երգի Աստ-
ուածը - 542:

Պարոյր Սեւակ. Կոմիտասն այսօր - 545:

Համօ Սահեան. Թռռան պատկառամբով -
548:

Յովհաննէս Թումանեան. Թէպէտեւ քախ-
տը - 550:

Եղուարդ Զորաչեան. Միաւորող ռգի -
552:

Կզմ. ԱՂԱՆ ԱՐՂ. ՊԱԼԻՈՋԵԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Գ. ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԻՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

349

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏՕՄԱՐ ԿԱՐՃԱՌՕՏ,
ՄԽԻԹԱՐ ՎՐԳ. ՄԵՐԱՍՏԱՆԻ. ՏՕՄԱՐ ԿԱՐՃԱՌՕՏ: Վենետիկ, տպ. Յովհաննէս Փիացեան,
1786. 32 էջ:

Այսինքն. Համառոտութիւն Նոյ Տօմարին Հոմայեցոց, որոյ հասարակարար
վարի ազգո Հայոց

Շարահարգեցեալ զիւրին ոճի. ի յողոտ պարզամտաց:

Ի Միթրալ Վարդապետէ սերտաւորաց Սրբայ հայր կոչեցելոյ:

Տպագրեալ յամի տետան 1786:

Ի Վենետիկ. ի տպարանի Յովհաննէս Փիացեան:

Հրատմաւ. ժեմաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուցի:

ԴԱՆՕԹ.

Տպակից է և կազմուած Վարդապետին հետ (Տես յաջորդ. թիւ 350-ի միաբաղդու-
թիւնը):

Կիւլպիկեան Մատենադարան

226.2

1786

350

ՍԱՂՄՈՍ. Վենետիկ, տպ. Յովհաննէս Փիացեան, 1786. 367 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ ԴԱԹԻ ՄԱՐԿԱՐԻՆ

Տպեալ յամի տետան. 1786. տպարանի. 25: Եւ ի Թուականութեան հայոց. ոմի:

Ի հայրապետութեան տետան Ղուկասու. Հայոց կաթողիկոսի.

Ի Վենետիկ. ի տպարանի Յովհաննէս Փիացեան:

Հրատմաւ. Մեմաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուգի:

ԽՆՆՈՐՔ.

Սոյմ գրքիմ տպակից է Մխիթար Վրդ. Սեբաստացիի «Տօմար Կարճատառ» (ՑԽՍ
Ոսկորոյ՝ քիւ 340-ի ճկարագրութիւմը) :

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

223-2

1780

351

ԺԱՄԱԳԻՐԲ ԱՏԵՆԻ: Կ. Պոլիս, տպ. Յովհաննէս եւ Պօղոս, 1788. 47Կ+2 չԸ. = 480 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԳԻՐԲ ՍԱՀՄՈՈԱՅՆ ԴԱԻԹԻ: Այսինքն՝ Հարիւր յիսուն Աէլուիցն:

Որ է յՈՒՔ Կանոն բաժանեալ ի Թարգմանչացն մերոց ըստ աւուր ձայնիցն եկեղեց-
ւոյն մերոյ ժամակարգութեանցն: Որ յամենայն աւուր պաշտօն ի տուր եկեղեցիս Հայաս-
տանեայց:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԺԱՄԱԳԻՐԲ ԱՏԵՆԻ:

Յորում Պարոնականն Երեւ Գիրք եկեղեցւոյն մերոյ ժամակարգութեանցն:

Նախ՝ Գիրք Սաղոսացն Դաւթի Հարիւր յիսուն աէլուիցն. յՈՒՔ Կանոն բաժան-
եալ յօթնական Գուրգայոյ, Զի ութերորդէն յալլոց են:

Երկրորդ՝ Գիրքն ժամագիրք. Յորում են Կարգաւորութիւնք Հասարակաց Աշոթից
Հայաստանեայց Սուրբ եկեղեցւոյն:

Արարեալ մեծին Սահակայ Պարթևի՝ Հայոց Հայրապետի. եւ Մեծօրոյն Վարդա-
րետի, եւ Գրեալոյ, եւ Յօաննէս մանդակունոյ:

Իսկ Երրորդ Գիրք՝ Տօնացոյց Հայոց. Որ ցուցանէ զպատշաճ երգեցմունիս եւ զըն-
թերցումս Տօնից Տէրութեանցն եւ սրբոցն եւ պահոց. Ըստ արարողութեան Հայաստան-
եայց տուր եկեղեցւոյ. Արարեալ Նոյնոյ իսահակայ մեծի՝ Հայոց Հայրապետի:

Եւ ապա Համառօտ Խրատ արարողութեանց տուր եկեղեցւոյն Հայոց ժամակար-
գութեանցն թէ ո՛րն յո՛ր դասէ առիլ պետի եւ այլ:

Իսկ՝ Վերտին տպեցեալ եղև ի կոստանդնուպօլիս քաղաքի ընկիցեալ բոլոր ող-
գիս կամեղողութեամբ. եւ Հրամանաւ Նորին Ազգասէր Պատրիարքի Տեսնն Զաքարիայ
Աստուածարան կոչեցելոյ զերիմաստ վարդապետի՝ եւ Արք եպիսկոպոսի. ի վառս մանկա-
ցելոյն յիսուսի:

Ի Տպարանի Յօաննէսի եւ Պօղոսի:

Առաջնորդեալ՝ Ամենակարող Տէր:

ՅՈՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Տպեցման Սրբոյ Գրգոյն:

Փառք...

Մեք ընկիցեալս ի մեծն պօլիս Լուսաւորւածիս պղծաւ Հայոց հաւագեցեալ ի Պատ-
րիարքարանիս տուր Աստուածանի Մայր եկեղեցոյ. ի բոլորիցս Եկեղեցեայ. որոցն՝ Ա-
ւագերիցունք. Աթոռակալք. եւ առ Հասարակ Գահանայք. Նաեւ սրբոց եկեղեցեայ մութէ-
վէլիքս, եկեղեցապանք՝ իշխանապետք եւ իշխանքս. եւ բոլոր Զպիսֆից առ Հասարակ ժո-
ղովուրդք. յասեան Նոյն տուր եկեղեցւոյ ժողովելով մեր, եւ առաջիկ անց դասեցեալ եւ
պիսկոպոսաց եւ վարդապետաց, սմենեքեանս հաւանութեամբ միմեանց մեծաւ ըղձանօք
ինչերս արարաք ի ներկայ եղեալ Ազգասէր կոչեցեալ Սրբազան Պատրիարքէ, վասն վերստին
տպեցուցման Հին ասոցուցիս եւ ատենաժամագրքիս եւ ի գործ ամման. որպէս նախնիքն
մեր՝ զիշատակս Սրբազան Հայրապետացն ի հաստատութեան պահելով, Հետեւեալ են ըն-

Թոցիցն եւ արարողութեան նոցին, ք հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ: Ուստի՝ խորհալ եւ մեր՝ համահաւանութեամբ թուրիցս վճռահատեալ՝ եթէ զի յոյժ բարեւոյն է մեզ, յրա-
թացս նախենաց մերոց զնալ՝ եւ ոչ խոտորելով ի շարաց նոցին:...

Եւ արդ՝ բարեխառութեամբ քալ եւ յաղթող վկային իւրոյ Սրբոյ Մինասայ ա-
րարչութեան զինեալորն: Վերադառնալ արդամբ աւարտեցաւ զիրէջ եւս՝ ի Հայրապետութեան
Տեառն Ղուկասեան Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Եւ ի Պատրիարքութեան սրբոյն Երուսաղէմի Տեառն Յովակիմայ Երջանկապարզ
Վարդապետի: Ի կոտանդեռապոլիս Քաղաքի:

Հրամանաւ նորին արժանաւարանք Աղլապէք Սրբազան Պատրիարքի՝ Տեառն Զա-
քարիայ Առտուածարան կոչեցելոյ գերիմատա Վարդապետի եւ արք Եպիսկոպոսի:

Ի Տօլարների յունանիսի, եւ պողոտի. հանդուցեալ մահտեի աստուածատուքան: Ի
Թուազանիս Հայոց, ռմլն. Օգոստոս Ե, Աւարտ:

Այլ արդ՝ անկեալ առաջի համայնից վարկողաց ուրախող. Եկեղեցւոյ՝ աղերսեմք
յիշել զՏոմարոյ սուրբ Գրգորս վերայդեալ զտիրացու յունանիսն, եւ զտիրացու պողոտե-
սք բազում ջանիք եւ բազում աշխատութեամբ ժողովելով ի վայելչատես պարտիկաց ի
անուշահոտ ծաղկանց կերպ առ կերպ զմեւ նոցին առեցեալ դրամբ իրբեւ զվայելուչ բու-
րաստան՝ ոչ սակաւ աշխատութեամբ զաւարտումն արաքաք: Ուրեմն՝ կրկին խնդրեմք յիշել
յաղաքի մեր. Յուսկ յետոյ՝ յիշելիք զաշխատաւորն արաքանիս զշարքաբարոյ եւ զցրուող
զրդոսս զվերայդեալ յունանիսի որդի զտիրացու յարութիւն, եւ զաղանանան պետրոսն:
Այլ եւ՝ զգրեմեալն մշակաց արաքանիս ի բաւլայ գեղջէն նպուցի հանդուցեալ քաղաքի
որդի վարդանն. եւ ի նոյն նաւանդէ ի գեղջէն ներխուցի տիրասուրբ որդի զտիրացու զա-
քան, որք են բազմաշխատեց արդապետանն մերոյ: Որ եւ ինքն տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս
սր պարգեւելն է ամենայն բարեաց՝ ի միտանդամ զալատեանն՝ զյիշողոր եւ զյիշատակող-
սրդ՝ յիշեցէ: եւ իւր լուսեղէն սուրբ անսութեան արժանացուցէ, Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

223-2

1786

352

ԻԼԵԱ ԵՊՍ. ՄԻՆԵԱԴԻՍ. ՎԵՄ ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԵԱՆ. Ս. ԲԵՐԵԱԿՈՒՐԻ, ԽՈՎ. ԳՐԻԳՈՐ ԽԱԼ-
ԶԱՐԵԱՆԵՅ, 1786, 170 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԹ ՈՐ ԿՈՅԻ ՎԵՄ ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԵԱՆ:

Շարագրեցեալ Յիւլիայ Մինեագիտէ Եպիսկոպոսէ Ֆալովոյիւցն վեհակի, է խնդրոյ
ուրումն իշխանի:

Եւ Թարգմանեցեալ ի Յունաց լեզուէ ի Հայոց, ի Կոտանդեռապոլիս, յունմեմէ բա-
նասիրէ. յամի տեսան 1787:

Իսկ այժմ տպագրեցեալ ի յօթնբարդութեամբ Հայրապետութեան լուսանկար մօրն
մերոյ սրբոյ Աթոռոյն իմբանիս՝ Տեառն Ղուկասեան սրբաշնորհար Կաթողիկոսի ամենայն
Հայոց:

Հրամանաւ իշխանայեցալ տեսան Յովսեփայ սրբազան արք եպիսկոպոսի եւ առաջ-
նորդի աղգին Հայոց որք են ընդ Տէրութեամբ Խուտաց:

Արդեամբք եւ ծախիւք բարեգալստեմ եւ աղնուտուն՝ Մանիլարիանց Առտուածա-
տրեան աղնիւ պարոն Մարգարին:

Յամի Տեառն 1788: Իսկ ի Թուին Հայոց ռմլն: Ի Մանիկապետրոսեւրդ: Ի տպարանի
Խալկարեանց պարոն Գրիգորի:

Կրկին հրամանաւ կառավարացն բարեկարգութեանց:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան տպեցուցանողի ստիճ:

Փառք...

...յանդ ելեալ աւարեացաւ ասլամն պատմութեան Գրգուկին այսորիկ. որ կոչի Վէմ գայթակցութեան:

Մարթեմ աստանոր ի բարեպաշտն վայելողաց ժողով հայր մերիւ յիշի ի յՄրմեառանց յաղօթն մեր զարեանին յիշեցման եւ զորոզն ոգոցն եւ պայծառութեանց ազգին մեռոյ, զնոր Զուգայեցի զազնուատում Մանիշարեանց բարեպաշտն եւ յաղնահանճար ազնիւ Պարոն Մարգարե, եւ զմեզոցն նորին զԱստուածաւորն, եւ զՄարիամն, որք արգէն ճանաչուցեալք են ի Տէր. եւ զեղբարս նորին զմեծարդոյ ազնիւ Պարոն Մկրտիկն, զկոյրովսկիս ազնիւ Պարոն Փլիկպոսն, եւ զբարեմիտ ազնիւ Պարոն Յուննէն, եւ զկողակիցն իւր զբարեպաշտունի եւ զձարեապարզ Կատարինէ ափկինն, ճանե զնորարարոյ ի աստուծով դուրացեալ զաւակն նորին զանգրանիկ որդին զբարեմիտն եւ զերջանկապարզ Պարոն Յուննէնն՝ որ եւ է հարեւարպետ ի մէջ զօրացն Ռուսաց, զՊարոն Փլիկպոսն, զՊարոն Պեւարոն, զՊարոն Պոզոսն, զՊարոն Անդրէանն, զՊարոն Աղեքանդոսն, եւ զնորածին Կոստանն զինն, եւ զաւագ զուսար նորին զբարեմիտն եւ զբաղցրարարոյ Կատարինէն, զՈյիշարիկն, զԱննայի, զՄարիամն, եւ զՄարգարէն, եւ զ'ի Տէր Գանգուցեալ զաւակս նորին զԱստուածաւորն, զՄարիամն, եւ զԱննայի, եւ զայլ ամենայն արեանաւաւ մեծաւորս նորին, որք են ի կենսն, եւ արք փոխեցեալք են առ աստուած. վասն զի բարեմարտ. եւ խրճեմապարզ ազնուականս ըստ մեծի սիրոյն զոր ունի առ ազգս իւր, եւ ըստ գրասէր բարուց իւրոց՝ որ միտ բազմայ լինի յազգի իւրում՝ այնք բարիք, որք գտանին ի գանդաւառ ազգս, որք բարեացն մէկ եւ այս փորձիկ գրգոյկս՝ արգեմաք եւ ծախից իւրովք հանկուս ի լոյս անել զսա ի վայելումն հայկազուն բանտէր ընթերցողաց: Որ եւ սիրաւորս բազմանայ հետեւի զայլ հաս բան զսա մեծամասն՝ ազգաօգուտ եւ հազնար գրեանս ապկոյցոյնն, Տեառնապարգեւ գայիւք իւրովք, ի յիշատակ ինքեան եւ իւրայնոցն: Որոյ գիտեալորն Տէր կատարեցէ, եւ զփութարէն բազում բարեպաշտութեանցն հաղարարապետիկ հասուցէ առա եւ ի հանգիսէն: Եւ:

Դարձեալ՝ յիշեցիք զհարազատ զաւակն որոյ Աթոռն էլմիանն՝ եւ զծայրագոյն նախնայն մեծին Պոլսոյ զառաքելաւորի եւ յազնիմատ Տէր Ծառահի սրբազան արք. Եպիսկոպոս եւ Աստուածարան Վարդապետն զեղամայք, որ բառ ինչորս մերոյ գաղափարն զրգուկին այսորիկ ուղղեալ ի սխալմանց գրչաց յղեաց առ մեզ ի Կոստանդնուպոլսոյ...:

Կիւլլէնիեան Մասնադարան

281-1 Մի

353

ՂԱԶԱՐ ԶԱԼԿԵԾԻ. ԱՍՏՈՒԱՆԱՂԵՐՍ, Ս. ԲԻԹՐԱԿՈՒՐԻ, ապ. Գրիգոր Սալյաքեանց, 1788, 279 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԱՂՕԹԻՑ ՈՐ ԿՈՑԻ ԱՍՏՈՒԱՆԱՂԵՐՍ,

Արարեալ տեառն Հայարու հոգեւոյս Կաթողիկոսի սրբոյ Աթոռն էլմիանն, եւ վերստին ապաղիւս ի վեցերորդում ամի Հայրապետութեան լուսանկար ծօրն մերոյ սրբոյ Աթոռն էլմիանն՝ Տեառն Ղուկասու սրբազնաւոր Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Հրամանաւ իշխանազնեայ տեառն Յովսեփայ առաքելաւորի պիւք Եպիսկոպոսի եւ առաջնորդի ազգին Հայոց որք են ընդ Տէրութեամբ Ռուսաց:

Յամի Տեառն. 1788. Իսկ ի Քուին հայոց. Զմիչ:

Մարիւք տեառն Յօսանէսի հանալիք եւ օրբակիւս Վարդապետի նոր Զուգայեցոյ:

Ի Սանկտպետրբուրգ: Ի այսարանի Սալյաքեանց պարոն Գրիգորի:

Հրամանաւ կառավարչաց բարեկարգութեանց.

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Տիշատակարան

Փառք...

...Որ քստ իւրում անհամեմատ բարեբարութեան, ետ կարողութիւն անարժան ծառայիս՝ վերադառնալ արեւելոցանէլ իմով արեւմտի եւ ծախիւք զգեղեցիկ եւ օգուտէս գիրքս այս, որ կոչի Աստուածադերձ:

Արդ՝ որք ընթերցուք զսա եւ վայելէք ի բողոքութենէ սորին զնոցեւոր պատուք, առ զայնձ զի միով հայր մերիւ առ տէր յիշման արժանի համարեւելիք զիս զԱլմանեանց մեղատոժակարդ եւ թափուր ամէնից բարութեանց ապիկար Յօաննէս եւեթ անուամբ Վարդապետս եւ սպասաւորս սրբոյ Ամենափրկչի վանիցն Նոր Զուգայու:

Դարձեալ՝ ազերսելով հայեմ յիշեալիք ի մաքրափայլ յաղօթն ձեր զմարմնաւոր ծնօղ հայրն իմ զՂուկասն, եւ զմայրն իմ զՍիմոնեան, եւ եղբարք իմ զՄիլիթիոսեղեկն, եւ զԱւագն, զՀայրապետն, եւ զամուսինս Նոցին զՄարգարիտն, զԵղիսաբեթն, եւ զՍիմոնեան, եւ զՋորջն իմ զՍեդուկիտն, եւ զԵղբորդիքն իմ զՂուկասն, եւ զՀայրապետն, որք արդէն հանգուցեալք են ի տէր: եւ զԿենդանի եղբայրն իմ զմանասի Կարապետն, զԵղբորդիքն իմ զմանասի Գրիգոր Աւագեանն, եւ զԿողտակից Նորին զԹադուհիսն, եւ զուստերս Նոցին զՅօաննէսն, զՄիլիթիսն, եւ զԿարապետն, եւ զԿենակիցն Յօաննիսի զՄարիամն, եւ զամենայն արեւմտաւ մեղատուրս իմ եւ զբարեկամս: Նաեւ զնոցեւոր ծնօղ իմ զհամադուցեալսն ի Բրբրտոս զԵօկոր մաքրափայլ արք Նիկիոսիոսն վերայ յիշեցեալ Զուգայու: եւ որք յիշեալ՝ յիշեալ լինիք ի Բրբրտոսէ յուսոյն մերոյ ի միւստեղամ զայստեանն Նորին: Ամէն:

Կիւլպինկան Մատենադարան

268 Ջ

354

ԱՆԵՏԱՐԱՆ ԺԱՆՈՒ: Ս. Բեթրպուրկ, աղ. Գրիգոր Քաղաքեանց, 1786. 341 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԱՆԵՏԱՐԱՆ ԺԱՆՈՒ

Եւ անք իւրաքանչիւր աւուրց ի բոլոր ասուրնն բոս Նորոյ Տօնացուցին: Նաեւ Տօնացոյց ամենայն շաբաթեան եւ տեղափոխ անից:

Տպագրեալ ի վեցերորդամ ամի Հայրապետութեան լուսանկար ժօրն մերոյ սրբոյ Աթոռայն Էփեմանի՝ Տեառն Դուկասու Սրբազնասուրբ Կաթողիկոսի աննայն Հայոց:

Հրամանաւ իշխանազնեայ Տեառն Յովսէփայ առաքելաշարի արքի Նիկիոսիոսի Սառնանցեալ Արղւթեան, եւ առաջնորդի ազգին Հայոց որք են ընդ Տէրութեամբ Ռուբրոսայ: Արդեամբք եւ ծախիւք Նոր Զուգայեցի Բաշիւմեանց Տէր Հայրապետի որդի բարեպաշտ պարսն Աստուածատուրին:

Յամի Տեառն 1786: Փետրվարի. 5. Իսկ ի Բուսկանութեան Հայոց. ունի:

Ի Սանկտպետրուրդ:

Ի ապարանի Քաղաքեանց Քաղաքի որդի պարսն Գրիգորին:

Հրամանաւ կառավարացն բարեկարգութեանց:

ՈՒՇԱՏԱՆԱՐԱՆ

Յիշատակարան սրբոյ Մատենիս:

Փառք:

...յանք եւեալ աւարտեցաւ գտորմնս. Մատենիս որ քոչնէկեալսն Զաւոյ. Արք. աղաչեմ զբարեպաշտն վայելաւոր սրբոյ Աւետարանի՝ զի միով հայր մերիւ առ Տէր յիշման արժանի համարեւելիք զԶուգայեցի Քաղաքի Միւստեանց իօշայ Միւստեան, եւ զորդի Նորին զՄանգրան. եւ զԿողտակից Մաթթաղին զԱղիզն, եւ զորդիս սոցին զԹարխանն. եւ զԵփեման. եւ զորդիս Թարխանին զՄանուկն, զԵփեմանէն, եւ զՄուրադն. որք արդէն հանգուցեալք են ի Բրբրտոս: եւ զԿենդանի նորդին Թարխանի գտարն Յակոբն, գտարն Ասեփանեան, գտարն Միւստեան, գտարն Յարութիւնն եւ գտարն Դաւիթն: Նաեւ զԿողտակից Թարխանին զՀիփաղայ տիկինն: Դարձեալ՝ յիշեալիք զարժանին յիշման զվերոյ յիշեցեալ Աղաթալի գուտար բարեպաշտուհի Մովսիս տիկինն. որ յիշատակ Բաթի գուտն եւ բարե տղիսն լինելով բազմաց՝ իւրով ծախիւք:

ևս ապելզ գինեատու Աստուհան՝ իբր փեղպանի արձան ի յիշատակ հուրոց ծնողաց խրոց. աշխեն, հորն Աղամալին. եւ մօրն Սալվարին. որում հասուցէ Տէր զվարճա բարեաց՝ առա եւ ի շանդերձելումն. Ապա յիշալիք գինեակիցն վերոյ յիշեցեալ Սոփիայ տիկնայն զժուռ ուկնեանց հանգուցեալ Յօհաննիսի որդի Սարգիսն, որ ի պատանեկութեան տիւղ փոխեցեալ է առ Տէր: Եւ որք յիշեալ՝ յիշեալ լիլիք ի միւսանգամ պաշտեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:...

ԾԱՆՈԹ.

Էջ 259-էն կը սկսի Տօմացոյցը, որ ունի հետեւեալ անուամբերը.

ՏՅՆԱՏՈՅՑ

Կրկնորդ Հասար,

Որ է քանոն եւ հառաւարդի առաջնոյ հասարին:

Յօրինեցեալ լզ խորանօք ի վերոյ լզ գրոցն մերոց աշտարակեանաց: որոց իւրաքանչիւր տարիգոյ խորան ըստ ընթան իւրոյ տարւոյն, զամենայն շարժական եւ անշարժ իւր տեղն՝ կոտեմարեալ տեղաւորէ:

Աշտարակութեամբ Տեառն Սիմէօնի հոգեւոյս Կաթողիկոսի Սրբոյ Աթոռոյն էլ միանի:

Յամի Տեառն 1786. Օգոստոսի 24: Իսկ ի Թուականութեան Հայոց ուլի:

Ի փառս Աստուծոյ՝ եւ ի զուարճութիւն մանկանց եկեղեցւոյ:

Կիւլպէնեան Մատենադարան

225.4

1786

355

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ: Կ. Պոլիս, տպ. Յովհաննէս եւ Պօղոս, 1787, 4 չ. + (12(36) = 40 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ ՍՐԲԱԶԱՆ, ՊԱՏԱՐԱԿ:

Ըստ Արարողութեան Եկեղեցեաց Հայաստանեայց:

Ի Թուականութեան Հայոց ուլի յուլիսի իս:

Ի Տպարանի Յօհաննիսի եւ Պօղոսի:

Ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի:

ՅԻՇԱՆԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Սրբոյ Մատնոյն:

Ենորհի, Ամենաբարոյ երրորդութեան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հօգոյն Սրբոյ, աւագանցաւ սուրբ գիրքս այս՝ որ կուի Խորհրդատեալ, որով ի մեռն Սրբազան քահանայից՝ Կաստուրի Աստուածային խորհուրդ:

Տպագրեցեալ ի Հայրապետութեան լուսանկար Աթոռոյն Սրբոյ էջմիածնի Տեառն Գուկասու Սրբազան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց:

Եւ ի Պատրիարքութեան Առաքելականի Սրբոյ Աթոռոյն Երուսաղէմի Տեառն Յովսէփի վերջին Պատրիարքի:

Այլեւ ի Պատրիարքութեան մեծի մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ Տեառն Զաքարիա Աստուածարան Պատրիարքի: որոյ հրամանաւ տպեցաւ Աստուածային այս մատեան.

Արդ՝ որովհետեւ Աստուածային մատենիս այսորիկ՝ առաջին տպագրեցեալն էին մանցեալք եւ սպառնալք վամետոյ՝ յոյժ ընդմեռանդն ի սէր որոյ պատարագին՝ վերոյ գրեալ երջանիկ Հայրա մեր Յովսէփի Սրբազան Պատրիարքն՝ զերահաւաք Աթոռոյն Սրբոյ Լուսապէմի. իւրով արդեսմըն եւ վերստին տպել, յորմարածեւ եւ նորակիրտ տալիք. որոյ՝ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի. եւ հոգեւոր եւ մարմնաւոր ծնողացն եւ ամենայն զարմիցն եւ իւրն իւրկ, մասն եւ քաժին եղիցի ի շնորհաց որոյ պատարագին, իսկ եւ դուրս քաղաքագործ պատարագամատոյցք որք վայելէք զեկեղեկաւոր սուրբ մատեանս, յիշեա-

լիք է խորհուրդ Սբրազնասուրբ պատարագին. զտպել տուող՝ Գաորիարդ հայրն մեք սբրոյն Սաղիթայ. եւ յիշատակողքդ՝ յիշեալ լիլիք է Քրիստոսէ Աստուծոյ մեքմէ:

Այլ եւս՝ յիշեալիք զվարպիտան տպագրատանս՝ զՏիրացու Յօաննէսն, եւ զորդի նորին զՏիրացու Պողոսն, որ է կերտող նորային տառիցս. եւ զմիւս որդին զգրաւար Տիրացու Յարութիւնն. եւ զհամայն կենդանիսն եւ զենկեցեալսն:

Եւ զաշխատողսն զործարանին՝ զբաւուցի տիբատուրի որդի զտիրացու Զաքարն՝ եւ միւրսն որդի զտիրացու Յօաննէսն. եւ զուրք յիշեալ լիլիք:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

264.5

1787

356

ՅԱԿՈԲ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՆԱԼԵԱՆ. ԳԻՐԲ ԿՈՑԵՑԵԱԼ ԶԷՆ ՀՈԳԵՆՈՐ. Կ. Պոլիս, տպ. Յովաննէս եւ Պօղոս, 1787, 192+424=616 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԿՈՑԵՑԵԱԼ ԶԷՆ ՀՈԳԵՆՈՐ: Որ ունի զերիս մասունքս: Առաջին մասն է լուծումն առարկութեանց հրէից եւ համաձայնութիւն Աւետարանչաց: Երկրորդ մասն է Քրիստոսեական վարդապետութիւն ասանկավար: Եւ երրորդ մասն է հաւաքումն շքեղապէս պատմութեանց հիգեղեականաց՝ Թուրքի բառի:

Շարադրեալ է Յակոբ Գաորիարքէ Կոստանդնուպոլսոյ. որ եւ երբեմն Գաորիարք սբրոյն Նրուսաղէմի: Հարկաւոր ուսման ամենից մանկանց հիգեղեակայ:

Ի Հայրապետութեան սբրոյն էլմիածնի Գերագահ Աթոռոյ՝ Տեառն Ղուկասու դերբիսիկ սբրազան Կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի Գաորիարքութեան սբրոյն Կրտսածէմի՝ Տեառն Յովակիմայ ճգնապետաց վարդապետի:

Իսկ եւ՝ վերտան տպեցեալ եղեւ՝ վեհափառ Հրամանաւ մեծի Արքայանիստ մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Զաքարիայ Աղաասէր՝ եւ Աստուածաբան վարդապետի եւ Արք Եպիսկոպոսի:

Ի Թուին Հայոց Խմլզ մայիսի իք:

Ի Տպարանի Յօաննէսի եւ Պօղոսի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Տպագրողի Գրքոյն:

Շնորհիւ...

...յանկ հիշեալ աւարտեցաւ երկրորդ տպումն նորալար զրքոյս այսորիկ ցանկաււոյ՝ զեն Հոգեւոր կոչեցելոյ. որ է պարտեղ Հոտատու լցեալ ծաղկամբ անուշիւք:

Ի վաշխումն ընդհանուր ազգիս Հայկազնայ:

Ի տղաբարանի յօաննէսի եւ պօղոսի բաղմաշխատ դպրաց, որք եմք ծառայ պատրաստական ամենիցդ:

Արդ՝ որք հանդիպիք սմա. եւ մինչ Հոտատուով Հրեւիք ճեմիւ ընթերցման, զայս նորարարս ծաղիկս բողբոջեցեալ է պարտիզի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, առ հաճեալ յիշեալիք յաթմաւուր յազօթս մեր ի Քրիստոս, զվերոյ գրեցեալ անարժան տպողքս զրքոյս: Նաեւ՝ յիշեալիք որդւոյ յօաննէսի եւ եղբօր պօղոսի զտիրացու յարութիւնն զգրիս կապարեայ շարողի:

Յիշեալիք եւ զմրահար մշակն զործարանին՝ բաւուցի տիբատուրի որդի զտիրացու զաքարն. եւ զմիւրսն որդի տիրացու յօաննէսն եւ զհամայն աշխատողս սբրին: Եւ ինքն տէրն մեր Քրիստոս՝ ըստ յատնի եւ վաստակոց իւրաքանչիւրոցն՝ հասուցէ զվարձս բարեաց ի յայտնութեան եւ յարգալուծեան իւրում: Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

280-155 Նա

(Շաք. 21)

Կազմեց՝ Ա. Գ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՍԱՐԱՆ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԱՆԹԻՒԿԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Ամթիլիսս, 15 Դեկտեմբեր 1970

Ամենապատիւ

Տ. Եզիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս

Բարեխնամ Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Եղբայր ի Քրիստոս,

Նոր Տարուան եւ Ս. Մննդեան Տօնին առթիւ կը ներկայացնեմք Ձերդ Ամենապատուութեան Մեր ջերմագին շնորհաւորութիւնները եւ կը մաղթեմք Ձեզի քաջառօղջ եւ երջանկալից երկար կեանք եւ եկեղեցանուէր բեղուն գործունէութիւն:

Մեր սրտի խորագոյն իղձն է, որ մարդացեալ Փրկչին մտորին վերեւ շողշողացող լուսասփիւռ աստղը իր կենսատու ճառագայթներով պայծառացնէ ու ջերմացնէ ամէն հայու սիրտն ու հոգին որպէսզի անոնք լլկան մի եւ ապրին եղբայրական սիրոյ եւ մշտատեւ խաղաղութեան մէջ:

Կազօքենք որ Բեթղեհէմի մոմուկ Յիսուսը, անփորձ եւ անխռով պահէ ու պահպանէ Հայց. Ս. Եկեղեցին եւ անոր ճշմարտապետական Արքեպիսկոպոսը եւ ծաղկեալ ու բարգաւաճ կեանք պարգեւէ հանուր հայութեան որ ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Մնամ եղբայրական սիրոյ ջերմ աղջունիւ:

Ազօթակից

ԽՈՐԷՆԱ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

LAMBETH PALACE, LONDON, S.E. 1

CHRISTMAS 1970

Your Beatitude,

Beloved Brother in Christ

As once again Christian people prepare to celebrate with thanksgiving the birth of the Saviour of mankind they rejoice to greet one another in the words of the angelic host: "Peace on earth to men of good will" (St. Luke II, v. 14).

In a world torn with strife, wherein the passions of men appear to obscure the order of God, these words bring to us great hope and comfort. They tell us what is God's will for His creation and we know that, even though for a time the sins of man impede the divine will, yet the triumph of God's will for His world is assured.

The story of the Incarnation of our Lord and Saviour Jesus Christ shows us how that will may be done and how we may bear our own part in its fulfilment. It is by the simple act of obedience: Mary the simple maiden became the very Bearer of God because she obeyed: the Shepherds obeyed and became the first to greet the infant Jesus: the Wise men obeyed and brought the offerings of their worship.

We, too, my dear Brother in Christ, would seek once more at this holy season, to pledge our obedience to the Almighty Word who was made flesh that we will be saved. Our prayer, therefore, is joined to that of the glorious ever-Virgin Mary, Mother of God, and to the prayers of all the Saints, that God will pour upon you this Christmastide the abundance of His blessing, together with all the clergy and faithful people committed to your charge.

With fraternal love and greetings, I am,

Your loving Brother in Christ,

MICHAEL

Archbishop of Canterbury

Primate of All England and Metropolitan

His Beatitude Yeghishé Dardarian
Armenian Patriarch of Jerusalem
P. O. B. 14001
Jerusalem

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Նոր Տարիի եւ Ս. Ծննդդի առիթով, Պատրիարքարանիս կողմէ
զրկուած եւ ստացուած են հետեւեալ հեռագիրները.

23 Դեկտեմբեր 1970, Երուսաղէմ

Ն. Ս. Պօղոս Զ.,

Վասիկան

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան ուրախ առի-
թով, Ձերդ Սրբութեան կը ներկայացնեմ
մեր ամենէն անկեղծ շնորհաւարութիւնները,
մաղթելով առողջութիւն եւ Ձեր մեծ եկե-
ղեցիին՝ յաջողութիւն: Թող ամենապարզ
Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձերդ
Սրբութեան բոլոր գործերը:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

23 Դեկտեմբեր 1970, Երուսաղէմ

ՏԺԲ. Ա. Բերտիկեօ,

Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն

Լիզպօն

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան ուրախ ա-
ռիթով, Ձեզի կը փոխանանք մեր ջերմ ող-
ջանքները, Ձեզի մաղթելով շարունակուող
առողջութիւն, երջանկութիւն եւ յաջողու-
թիւն:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

23 Դեկտեմբեր 1970, Երուսաղէմ

Պարոն Գ. Եսայեան,

Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն

Լիզպօն

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան ուրախ ա-
ռիթով, Ձեզի կը փոխանանք մեր ջերմ ող-
ջանքները, Ձեզի մաղթելով շարունակուող
առողջութիւն եւ երջանկութիւն, ինչպէս
նաեւ բարգաւաճում եւ յաջողութիւն՝ Հիմ-
նարկութեան:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

23 Դեկտեմբեր, 1970 Երուսա

Պարոն Ռ. Կիւլպէնկեան,

Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն

Լիզպօն

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան ուրախ
ռիթով, Ձեզի կը փոխանանք մեր ջերմ
ողջանքները, Ձեզի մաղթելով շարունակու
առողջութիւն եւ երջանկութիւն, ինչս
նաեւ բարգաւաճում եւ յաջողութիւն՝ Հի
մարկութեան:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

30 Դեկտեմբեր 1970, Վասիկ

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Շնորհակալ ենք Ձերդ Ամենապատու
թեան ջերմ հեռագրին համար: Մեր աղո
թին հետ կը յղենք բարեմաղթութիւնն
Ձեզի եւ Ձեր հաւատացեալ հօտին: Կը հա
ցնենք Աստուծոյ օրհնութիւնը այս Ծննդ
եւ եկող ստորիին համար:

ՊՕՂՈՍ Զ.

30 Դեկտեմբեր 1970, Լիզպ

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Շնորհակալ ենք Ձերդ Ամենապատու
թեան ողջոյններում համար, գոյս սրտա
կը փոխադարձենք:

ԱԶԵՐԵՏՕ ԲԵՐՏԻԿԱՕ

29 Դեկտեմբեր 1970, Լիզպ

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Շնորհակալ ենք Ձերդ Ամենապատու
թեան ազնիւ մաղթանքներում եւ ողջոյն
նամար, գոյս սրտանց կը փոխադարձենք

Գ. ԵՍԱՅԵԱՆ

Ռ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ

DELEGATIO APOSTOLICA
JERUSALEM

11th December, 1970

N. 1637

Beatitude,

On the occasion of the "Day of Peace", which will be celebrated all over the world on January 1, 1971, His Holiness Pope Paul VI, has addressed a special Message to Heads of State, Religious Leaders and all men of good will, asking them to think upon the theme: Every man is my brother.

The Holy Father refers to the principles of the Declaration of Human Rights, which states that "all human beings are born free and equal in dignity and rights", and comes to the conclusion that "true peace must be founded upon justice and upon the basic principle of human brotherhood".

In presenting to Your Beatitude, herewith enclosed, the text of the Pontifical Message, I avail myself of the opportunity to express to you the sentiments of my highest consideration.

PIO LAGHI

Apostolic Delegate

His Beatitude
Yeghishé Derderian
Armenian Orthodox Patriarch of Jerusalem

Message of His Holiness Pope Paul VI For the Celebration of the "Day of Peace"

January 1st, 1971

MEN OF 1971!

On the timepiece of the world's history
the hand of time,
of our time,
points to the beginning of a new year this one
which We wish to inaugurate,
as We have inaugurated previous years,
with Our affectionate greeting,
with Our Message of Peace:
Peace to you, Peace to the World.

Listen to Us. It is worthwhile. Yes, as usual, Our word is: peace. But it is the word of which the world is in need, and that makes it new.

Let us open our eyes at the dawn of this new year, let us observe two orders of general facts and events, which affect the world, its peoples, families and individuals. These facts, it seems to Us, influence our destinies deeply and directly. Each one of us can be their horoscope.

Observe the first order. In truth it is not an order, but a disorder. For the facts which We assemble in this category all indicate a return to thoughts and deeds which it seemed the tragic experience of war had, or should have, wiped away. At the end of the war everyone said: Enough! Enough of what? Of everything that gave rise to the human butchery and the appalling devastation. Immediately after the war, at the beginning of this generation, humanity became suddenly conscious that it was not enough to bury the dead, heal the wounds, rebuild what was destroyed and renew and improve the face of the earth; the causes of the conflagration we had undergone must be removed. The causes: this was the wise plan: to look for the causes and to eliminate them. The world breathed again. Indeed it seemed that a new era was about to open, the era of universal peace.¹ Everyone seemed ready to accept radical changes, in order to avoid new conflicts. For the political, social and economic structures a perspective of wonderful moral and social innovations was presented. There was talk of justice, of human rights, of betterment of the weak, of orderly co-existence, of organized collaboration, of world union. Great gestures were made: the victors, for example, came to the aid of the vanquished. Great institutions were founded. The world began to organize itself on principles of effective union and common prosperity. The way to peace, as a normal and fundamental condition of life in the world, seemed to have been finally planned.

¹ Cf. VERGIL, *Bucolicon* IV, 2: «magnus ab integro saeculorum nascitur ordo»

And yet, what do we see after twenty-five years of this material and idyllic progress? We see, first of all, that, here and there, wars still rage, and seem to be incurable plagues, which threaten to spread and grow worse. We see a continuation of, and in places an increase in, social, racial and religious discrimination. We see a return of the old mentality; man seems to entrench himself in situations of the past, first psychological and then political. The demons of yesterday rise up again. The supremacy of economic interests, with the all too easy exploitation of the weak, once more returns;² so does class hatred³ and class warfare, and thus is born again international and civil strife. The struggle for national prestige and political power is back; the inflexible conflict of opposing ambitions, and of the rooted and uncompromising prejudices of races and ideologies has returned; recourse is had to crime and violence, as a burning ideal, heedless of the conflagration that may ensue. Peace is again thought of as no more than a balance of mighty forces and of terrifying armaments. Once again people feel a tremor of fear lest some catastrophic imprudence might lead to incredible and uncontrollable holocausts. What is happening? Where are we going? What has gone wrong? Or what has been lacking? Must we resign ourselves to doubting that man is capable of achieving a just and lasting peace, and to renouncing the task of implanting into the education of the new generations the hope for, and the mentality of, peace?⁴

Fortunately another set of ideas and facts appears before our gaze; and it is that of progressive peace. For, notwithstanding everything, peace marches on. There are breaks in continuity, there are inconsistencies and difficulties. But all the same peace marches on and is establishing itself in the world with a certain invincibility. Every man is conscious of it: peace is necessary. It has in its favour the moral progress of humanity, which is indisputably directed towards unity. Unity and peace, when freedom unites them, are sisters. Peace benefits from the growing favour of public opinion, which is convinced of the absurdity of war pursued for its own sake and believed to be the only and unavoidable means of settling controversies among men. Peace avails itself of the ever closer network of human relations in the fields of culture, economics, commerce, sport and tourism. We must live together, and it is good to know each other, and to respect and help one another. A fundamental cohesion is taking shape in the world. This favours peace. International relations are increasingly developing, and they form the premise and also the guarantee of a certain concord. The great international and supranational institutions are seen to be providential, at the source as well as at the perfection of humanity's peaceful coexistence.

² "... en acceptant la primauté de valeurs matérielles, nous rendons la guerre inévitable ...". ZUNDEL, *Le poème de la sainte liturgie*, p. 76.

³ "... ci sono poche cose che corrompano tanto un popolo, quanto l'abitudine dell'odio". MANZONI; *Morale cattolica*, I, VII.

⁴ On the evils of war, cf. SAINT AUGUSTIN, *De Civitate Dei*, XIX, 7: "... whoever tolerates them and thinks of them without anguish of spirit, is much more despicable in his belief that he has found satisfaction, for he has lost even his human feeling: et humanum perdidit sensum".

Before this double picture, on which are superimposed phenomena contrary to the purpose closest to Our heart — that is, peace — it seems to Us that a single, ambivalent observation can be drawn. Let us ask a two-fold question, concerning two aspects of the ambiguous scene the world presents today:

- why, today, does peace recede?
- and why, today, does peace progress?

What is the element which emerges, in a negative sense, or indeed, in a positive sense, from this simple analysis? The element is always man. Man abased in the first case, man upraised in the second. Let us venture to use a word, which may itself appear ambiguous, but which, given the thought its deep significance demands, is ever splendid and supreme. The word is "love": love for man, as the highest principle of the terrestrial order. Love and peace are correlative entities. Peace is a product of love: true love, human love.⁴ Peace supposes a certain "identity of choice": this is friendship. If we want peace, we must recognize the necessity of building it upon foundations more substantial than the non-existence of relations (relations among men are inevitable; they grow and become necessary), or the existence of relations of self-interest (these are precarious and often deceptive), or the web of purely cultural or fortuitous relations (these can be double-edged, for peace or for combat).

True peace must be founded upon justice, upon a sense of the intangible dignity of man, upon the recognition of an abiding and happy equality between men, upon the basic principle of human brotherhood, that is, of the respect and love due to each man, because he is man. The victorious word springs forth: because he is a brother. My brother, our brother.

This consciousness of a universal human brotherhood is also happily developing in our world, at least in principle. Whoever works to educate the rising generations in the conviction that every man is our brother, is building from the foundation the edifice of peace. Whoever implants in public opinion the sentiment of human brotherhood without reserve, is preparing better days for the world. Whoever conceives of the protection of political interests without the incitement of hate and of combat amongst men, as a logical and indispensable necessity of social life, is opening to human society the ever effective advancement of the common good. Whoever helps in discovering in every man, beyond his physical, ethnic and racial characteristics, the existence of a being equal to his own, is transforming the earth from an epicentre of division, antagonism, treachery and revenge into a field of vital work for civil collaboration. Where brotherhood amongst men is at root disregarded, peace is at root destroyed. And yet peace is the mirror of the real, authentic, modern humanity, victorious over every anachronistic self-injury. Peace is the great concept extolling love amongst men who discover that they are brothers and decide to live as such.

⁴ Cf. *Summa Theologica*, II-II^{ae}, 29, 3.

This then is Our message for the year 1971. It echoes, as a voice arising anew from the conscience of civil society, the Declaration of Human Rights: "All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood". This is the summit reached by the teaching of civilization. Let us not turn back. Let us not lose the treasures of this axiomatic conquest. Rather let us all give rational and resolute attention to this formula, this goal of human progress: "Every man is my brother". This is peace, in being and in the making. And it avails for all!

For us, brothers of faith in Christ, it is especially valid. To the human wisdom, which, with great effort, has reached such an eminent and difficult conclusion, we believers can add a needed support — before all, the support of certitude (for doubts of all kinds may besiege it, weaken it, destroy it), that of our certitude in the divine word of Christ our Master, as inscribed in his Gospel: "You are all brothers" (*Mt* 23: 8). We can offer encouragement as to the possibility of applying it (for, in practical reality, how difficult it is to be truly brothers to everybody!). We can do this by turning to another of Christ's fundamental teachings, as to a practical and standard rule of action: "Treat others as you would like them to treat you; that is the meaning of the Law and the Prophets" (*Mt* 7: 12). How philosophers and saints have meditated on this maxim, which implants the universality of the precept of brotherhood into the individual and positive actions of social morality! And so, finally, we are in a position to provide the supreme argument: the concept of God's Fatherhood over all men, proclaimed to all believers. A true brotherhood, among men, to be authentic and binding, presupposes and demands a transcendental Fatherhood overflowing with metaphysical love, with supernatural charity. We can teach human brotherhood, that is peace, by teaching men to acknowledge, to love, to invoke our Father in heaven. We know that we shall find the way to God's altar barred if we have not first removed the obstacle to reconciliation with our brother man (*Mt* 5: 23 ff., 6: 14-15). And we know that if we are Promoters of peace, then we can be called sons of God, and be among those whom the Gospel calls blessed (*Mt* 5: 9).

What strength, what fruitfulness, what confidence the Christian religion bestows on the equation of brotherhood and peace. What joy it is for us to find, at the meeting point of these two terms, the crossing of the paths of our faith with those of the hopes of humanity and civilization.

14 November 1970.

PAULUS PP. VI

ՎԱԽՃԱՆՈՒՄ ԼԱՏԻՆԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ՄՕՆԱ. Տ. ԱԼՊԵՐԹՕ ԿՕՐԻԻ

1970 Նոյեմբերի 25ին, Չորեքշաբթի առաւօտ, վախճանեցու Ն. Ամեն. Տ. Ալպէրթօ Կօրի, Ս. Երուսաղէմի Լատինաց Պատրիարքը, սրտի տագնապի մը իբր հետեանք։

Հանդուցեալը ծնած է Իտալիոյ Թուքա-նա նահանգին մէջ, 9 Փետրուար 1889ին։ 1907ին զալով Երուսաղէմ, անկամակցած է Ս. Ֆրանչիսկեանց ուխտին։ 1914ին ձեռնադրուած է վարդապետ։ Համաշխարհային Ա. Պատերազմի օրերուն ծառայած է Իտալական բանակին մէջ որպէս խոստովանահայր։ 1920ական թուականներուն նշանակուած է Տեսուչ Հալէպի Թէրա-Սանթա վարժարանին, պաշտօն մը՝ զոր վարած է մինչև 1937, երբ նշանակուած է Կիւթոտ Երուսաղէմի Ֆրանչիսկեանց։ 1943ին, իր պաշտօնավարութեան չրջանը լրտնայէն ետք, ընտրուած է երկրորդ վեցամակարի մը համար։ 1949 Նոյեմբեր 21ին, Պիոս Ժ-ի Պապը զինք կը նշանակէ Լատին Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի։ Կը մեկնէ Հռոմ եւ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն ստանալէ ետք կը վերադառնայ Երուսաղէմ, ուր Աթոռ կը բարձրանայ 1950 Փետրուար 18ին։

Աւելի քան 20 տարիներու իր պաշտօնա-

վարութեան չրջանին սիրուած է իր մարանակիցներէն ու հօտէն՝ առաքինի կենցաղին եւ խոհականութեան համար։ Մեծ կարեկցութիւն ցոյց տուած է իր ժողովուրդին նկատմամբ, թէ՛ 1948ի եւ թէ՛ 1967ի տեղական պատերազմներու ժամանակ։

* * *

Ն. Ամենապատուութեան յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Լատինաց Պատրիարքարանի եկեղեցիին մէջ, Հինգշաբթի 26 Նոյեմբեր, կէսօրէ ետք ժամը 2.30ին։ Արարողութեանց նախադահեց եւ Հանգստեան պատարազը մատուցեց եւ վերջին օծումը կատարեց Մօնա. Փիօ Լակի, Պապական Նուիրակը։ Ներկայ էին կառավարութեան եւ տարրեր համայնքներու ներկայացուցիչներ, ինչպէս նաեւ խուռն թաղմութիւն մը։ Պատրիարքարանիս կողմէ ներկայ գտնուեցան Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպիսկոպոս, Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վարդապետ, Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Գէորգ Վարդապետ եւ Տիար Կարպիս Հինգլեան, որոնք ապա իրենց ցաւակցութիւնները յայտնեցին Պատր. Փոխ. Պէթրիթի Եպիսկոպոսին։

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ԼԱՏԻՆԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ

Հանդուցեալ Մօնա. Տ. Ալպէրթօ Կօրի Պատրիարքը 1965 թուականի Հոկտեմբերի 10ին, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրած էր Լատինաց Պատրիարքարանի ձեռնհաս եւ բանիւրուն եկեղեցապաններէն Մօնա. Զիւրաբօ Ժօզէֆ Պէթրիթին, կարգադրելով որ ան յաջորդէ իրեն

ապագային իրրեւ Պատրիարք։ Սոյն կարգադրութիւնը արժանացած էր նոյն տարւոյ Սեպտ. 21ին Պօպոս Զ Պապին հաւանութեան։ Առ այդ, Պատրիարքի վախճանումէն Վեստոյ, ինքնաբերաբար Մօնա. Պէթրիթիին առջեւ բաց կ'ըլլար պատրիարքական ասպարէզը։

Ն. Ս. Պողոս Զ Պապը, 11 Դեկտ. Թրուսիեր կոնգրակոյ մը կը վաւերացնէր ընտրութիւնը Սօնս. Պէլթրիթիւ: Նոյն օրը, ընտրուող Պատրիարքին նախագահութեամբ, Լատինաց Միաբանութիւնը ամբողջ կողմով Ս. Յարութիւն Տաճար իջնելով, Ս. Գերեզմանին վրայ Հանդիսաւոր Ս. Պատարադ մատոյց հանգուցեալ Պատրիարքի հողոյն համար:

Իսկ Երեքշաբթի, 15 Դեկտեմբեր, կէսօրէ առաջ մամը 10ին, դարձեալ Լատինաց Միաբանութիւնը, ընկերակցութեամբ Իս. Րալէյի դոմոգոս քաղաքներէն, ինչպէս նաեւ բացառիկ արտօնութեամբ Ամմանէն ժամանած եպիսկոպոսներու եւ վարդապետներու, չքերթով մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար, ուր կատարուեցաւ Սօնս. Ճիւղքօ Պէլթրիթի գահակալութեան հանդիսութիւնը: Ս. Աթոռոյս կողմէ ներկայ էին Լուսարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւան. Կառ. Տ. Հոգշ. Տ. Կրեմշ Մ. Վրդ. Գարիկ. Կառ. եւ Հոգշ. Տ. Սիփան Արդ. Միսեան:

Սօնս. Պէլթրիթի եօթերորդ Պատրիարքն է Լատինաց, յորմէ հետէ հաստատուեցաւ իրենց Պատրիարքութիւնը ի Ս. Երուսաղէմ մօտ դար մը առաջ:

Ս. Գերեզմանին առջեւ կարգացուեցաւ Պապին ճանաչման դիրք, որուն զգացումը կերպով պատասխանեց Նորին Ամենապատուութիւնը, սր արտայայտուեցաւ նաեւ արարեալէն լեզուով: Արարողութեանց աւարտին, նոյն հանդիսաւորութեամբ, բոլորը վերադարձան Լատինաց Պատրիարքարան, ուր նորընտիր Պատրիարքը բարձրացաւ եւ կեցեցի զատին մէջ գտնուող Պատրիարքական դահլին վրայ եւ աղօթելէ ետք հանգուցեալ Պատրիարքի չիւմին առջեւ (Լատինաց

մօտ, պատրիարքներու եւ եպիսկոպոսներու մարմինները կ'ամփոփուին Պատրիարքարանի եկեղեցիին ներսիցին), գաւթին մէջ ընդունց հիւրերու, հիւպատոսներու եւ ժողովուրդին շնորհաւորութիւնները:

: * *

Նորընտիր Պատրիարքը ծնած է Թորնոյի մօտ, Իտալիա, 1910ին: 1933ին Երուսաղէմ դալով, ձեռնադրուած է վարդապետ, ուսանելէ ետք ատեն մը Պէլթրիթ-Ճալա դիւլի զ'որոցին մէջ: Վարած է դոմոգոս պատասխանատու պաշտօններ Պատրիարքարանէն ներս, մինչեւ որ արժանի դատուած է 1965ին եպիսկոպոս ձեռնադրուելու եւ նշանակուելու Պատրիարքական Փոխանորդ, Պատրիարքին յաջորդելու իրաւասութեամբ:

Սինգ. այս առթիւ, ի դիմաց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, երկնային խաղաղութիւն կը հայցէ հանգուցեալ Տ. Ալպէրթօ Պատրիարքին, եւ երկար տարիներ ու յաջող դործունէութիւն կը մաղթէ նորընտիր Տ. Ճիւղքօ Պատրիարքին:

* * *

Ճիւղքաբթի, 17 Դեկտեմբերին, Պատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Միաբանութեան անդամներուն, շնորհաւորութեան գնաց Լատինաց նորընտիր Պատրիարքին, որ իր կարգին, Չորեքշաբթի, Դեկտեմբեր 23ին, իր փոխադարձ եւ առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանին, ընդունուելով Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր եւ Միաբանութեան անդամներուն կողմէ:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԳԱՀ Ա. ՄԱՆՈՒԿԵՍՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ՃԱՌԸ

57ԴԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻՆ

Յարգելի Ժողովականներ եւ Բարեկամներ,

Այսօր հաւաքուած ենք գումարելու Հ. Բ. Ը. Միութեան 57ԴԴ Ընդհանուր Ժողովը, ըստ Միութեան բարեփոխեալ Հիմնական Կանոնադրին, որ որդեգրուեցաւ նախորդ Ընդհ. Ժողովէն: Ջերմօրէն կ'ողջունեմ ձեզ, որ անձամբ ներկայ էք, եւ Միութեան աշխարհացրիւ անդամները, որոնք փոխանորդագրութեամբ կը մասնակցին այս Ընդհանուր Ժողովին:

Բարեգործականի գործունէութիւնը միշտ թելադրուած է Հայ Ժողովուրդի կարիքներէն, մտահոգութիւններէն եւ բաղձանքներէն: Ոչ ոք իրութիւնը ոչ միայն զերագոյն արդարացումն է իր անփոխարինելի գոյութեան, այլեւ անցնող տարիներու եւ տասնամեակներու անխառն վկայութեամբ՝ ան զրկած է չքեղին ու վսեմին մատուցները գործունէութեան այնպիսի տարողութեամբ եւ զօրութեամբ, զորս միայն թեւաւոր երեւակայութիւն մը կրնար փայփայել վաթսուսամեակ մը առաջ:

Մեր անդամները, Մասնաժողովները, Յանձնաժողովներն ու Կեդրոնական Վարչական Ժողովը կը հերկեն ու կը ցանեն Միութեան ազգապահպանման գործունէութեան զաշտը՝ կամաւորապէս, տքնութեամբ եւ գիտակցութեամբ. մեր վեհօգի բարերարներն ու նուիրատուները զայն առատապէս կ'օրհնեն իրենց նիւթական զոհողութիւններով: Զարմանալի չէ, ուրեմն, մեր անդամակցութեան վառ հետաքրքրութիւնը հանդէպ այսօրինակ համախմբումներու, ուր քննութեան կ'ենթարկուի Միութեան գործունէութիւնը: Եւ մեր բարոյական եւ նիւթական միամեայ համարատուութիւնը առաջին հերթին պարտքի մը կատարումն է հանդէպ Բարեգործականի անդամակցութեան, բայց համոզուած ենք նաեւ որ անոնք խորապէս կը շահագրգռեն Հայաշխարհը, որովհետեւ Բարեգործականի գործունէութիւնը իր անշեղ նկարագրով եւ այժմու տարողութեամբ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կ'ազդէ հայկականութեամբ տոգորուն սփիւռքահայ ընտանիքին կամ անհատ ազգայինին կեանքին:

Այս Ընդհ. Ժողովը հանգամանօրէն պիտի քննէ Միութեան 1969 տարեջրմանի գործունէութիւնն ու ելմտական կացութիւնը, որոնք պիտի ներկայացուին Ընդհանուր եւ Հաշտական տեղեկագիրներով: Սակայն, գիտեմ որ սա պահուն դուք կ'ուզէք կարճ ու յստակ պատասխանը ունենալ կարեւորագոյն հարցումին. ի՞նչ ըրաւ Բարեգործականը 1969ի ընթացքին:

—Տուաւ ազգին եւ իրացաւ, բաշխեց եւ երջանկացաւ, այնպէս ինչպէս իր առաքելութիւնը կը պահանջէր: Բայց տուաւ աւելի քան երբեւէ: Յատկացումներու ընդհանուր գումարը 110,800 տոլար աւելի եղաւ քան 1968-ը՝ հասնելով 1,507,900 տոլարի, որուն 1,178,900 տոլարը ծախսուած է ազգապահպանման նպատակներու համար:

Հայապահպանումը ապրում է եւ հանապազօրեայ դործ. մին միւսով պայմանաւոր: Անոր սիւները կամ զայն ռոնցանդներն են կրթական, մշակութային եւ խնամատարական գործերը, որոնց համար Միութիւնը 1969-ին ըստ կարգի յատկացուց 896,460 տոլար, 106,400 տոլար եւ 103,800 տոլար, իւրաքանչիւրը շտապիւթիօրէն աւելի քան 1968-ին տրամադրուածը:

Կր տեսնուի որ յատկացումներուն առիւծի բաժինը խլած է Միութեան կրթական գործը, հաշուի առնելով նաեւ համալսարանական կրթաթուղակներու յատկացումը, որ յանդիցու 139,200 տոլարի: Մենք հպարտ ենք Միութեան սեփական վարժարաններով, որոնց ուսումնական արդիւնքները որեւէ չափանիշով յոյժ պատուաբեր են: Սիրով կ'ողջունենք մեր անձնագիր կրթական մշակները: Կազմած չունինք որ պետական ծրագիրներու յաջող կիրարկումին համար ուսկողական զատշահեցումներէ ետք, որոնց պատճառաւ անցնող քանի մը տարիներուն մասամբ տուածէցին հայերէնը եւ հայերէնագիտական նիւթերը ամէնուրեք, անոնք հաստատով պիտի աշխատին Մեծաաքանչիւր վերականգնելու իր բարձրագոյն պատուանդանին վրայ մեր կրթական յարկերուն մէջ:

Անցեալ տարուան Ընդհ. Ժողովին երբ խօսք առի, յայնօրէն ներկայացուցի Ամերիկայի եւ Գանատայի մէջ Դպրոցաշինութեան Արշալին Նըպատակը, ծրագիրը եւ իրագործումները՝ իբրեւ հանգանակութեան արդիւնք եւ դպրոցաշէնքի կամ մշակութային կեդրոնի գնման կամ շինութեան աշխատանք: Ուրախութեամբ կ'աւետեմ, որ տարակոյնները զորս ունէինք անցեալ տարի կրթական գործին նկատմամբ ծնողներու հետաքրքրութեան մասին, տակաւ փարատեցան Տիթրոյթի ամէնօրեայ դպրոցին դատած ընդունելութեան եւ արձանագրած յաղորդութեան ի տես: Ի մօտոյ պիտի կառուցուի Տիթրոյթի դպրոցաշէնքը, իսկ այս տարի Մոնթրէալ եւ Ուոթըրթաուն ունեցան իրենց ամէնօրեայ մանկապարտէզները:

Նոյնքան կարեւոր են ամերիկահայ երիտասարդական շարժումները: Ծնորձի ծրագրուած աշխատանքներու, վերջին քանի մը տարիներուն մեր Միութիւնը ամերիկահայ գլխաւոր համայնքներու մէջ ստեղծեց պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը սրտագրաւ միջոցներով Հայ կեանքին կապելու նախապայմանները: Նիւ Եորքի «Նոուպար» եւ Միչիկընի «Արարատ» ճամբարները, եւ ապա մեր երգի-պարի խումբերը՝ «Անդրանիկ» Նիւ Եորք, «Վահագն», Տիթրոյթի, «Արարատ», Ֆիլատեյֆիա, եւ «Մասիս», Թորոնթօ, սկզբնական քայլեր են միայն, որոնք սակայն, իրենց արթնցուցած հետաքրքրութեան եւ յառաջացուցած խանդավառութեան փաստով իսկ հաստատեցին իրենց կարեւորութիւնն ու այդմէութիւնը: Մեր ջիւղ փափաքն է, որ ամերիկահայ այլ համայնքներ այս ուղղութեամբ իւր գործերու եւ դժուր պատրաստակամութեամբ յառաջ գան:

Յակնէ՛ անուանէ անդրադարձայ ամերիկահայ կրթական գործին եւ երիտասարդական շարժումներուն ոչ միայն անոր համար որ անոնք վաղուց սպասուած են եւ նոր յայտնուող սրտապնդիչ երեւոյթներ են եւ անոնց յաջողութիւնը կենսական նշանակութիւն ունի զաղութին գոյապահպանման համար, այլեւ համոզուած ենք որ Հայաշխարհը լուրջ կերպով կը հետեւի ամերիկահայութեան ճիգերուն: Այս առթիւ կ'ուզէի ի գիտութիւն յայտնել, թէ Ամերիկայի եւ Գանատայի մէջ Հ. Բ. Ը. Միութեան նախաձեռնած ազգապահպանման շարժումներուն համար ծախսուած գումարները գոյացուած են եւ կը գոյանան ամերիկահայ պատուական զաղութին առատաձեռն նուիրատուութիւններով:

Յաջորդական երկրորդ տարին ըլլալով երբ Միութեան միջանկար

դապաճպանման յատկացումներուն դուժարք կ'անցնի մէկ միլիոն տոլարի եւ ընդհանուր յատկացումները Միութեան դանձին կ'արժէն մէկուկէս միլիոն տոլար, ու այս պարագան երջանկութեամբ կ'ողողէ մեր սրտերը, ընտանեացիները զայն կը պարտինք Միութեան հարստութեան եւ եկամուտներուն տարուէ տարի աճին, անոնց բժախնդիր եւ աշատըջ յանձանձումին:

Հրճուանքով կը հաղորդեմ ձեզի, թէ 1968-ին ընդհանուր 1969-ին Միութեան հիմնադրամները կրեցին 1,446,000 տոլարի յաւելում մը՝ բարձրանալով 17,056,000 տոլարի, իսկ ընդհանուր գոյքը հասաւ 18,562,000 տոլարի, տոմարական արժէքով: 1969-ին Միութեան զանազուն եկամուտներուն զումարը յանգեցաւ 1,667,700 տոլարի, որ 175,500 տոլար աւելի է լաւ նախորդ տարին: Նոյն տարեշրջանին, բարերար եւ վեհոգի աղագայիններ, որոնք բարձրօրէն կը գնահատեն Բարեգործականի աղագայն եւ աղագայարժան գործունէութիւնը՝ ի կենդանութեան կամ յետ մահու գործադրուած կտակներով Միութեան նուիրեցին 527,551 տոլար:

Ահա այսպէս՝ 61-ամեայ Բարեգործականը տարուէ տարի իր շքեղ իրագործումներով կու գայ հաստատել թէ կենսունակ կազմակերպութիւն մըն է, միշտ զգալուն Հայ ժողովուրդի պահանջներուն եւ միշտ վայելելով Հայ ժողովուրդի բարձր փառահռութիւնն ու սէրը:

Անկասկած Միութիւնը իր յարանուն վերելքը մեծ չափով կը պարտի բոլոր աստիճաններու վրայ իր ղեկավարութեան խմաստութեան, անձնուրիշութեան եւ կորովին: Բարեգործականը բախտաւոր եղած է ունենալով իր նպատակը, գործունէութիւնը եւ ուզին մարմնաւորող Ընդհանուր Տնօրէններ: Տիար Գրիգոր Կիրակոսեան, որ վաստակաւոր կրթական մշակ մը եղած է, յաջորդելով յաւիտ ողբացեալ Վահան Մարէզեանին, չորջ քառորդ դար ձեռնհասօրէն վարեց Միութեան Ընդհանուր Տնօրէնի պաշտօնը եւ Յունիս 1970-ին հանգստեան կոչուեցաւ: Յանուն մեր անգամակցութեան իրեն կը յայտնենք մեր սրտադին շնորհակալութիւնները՝ քաղցրադամ արեւադարձութեան մաղթանքներով, եւ նորընտիր Ընդհանուր Տնօրէն Տիար Մ. Հայկենցի ալ՝ յաջողութեան եւ բեղմնաւոր գործունէութեան մեր լաւագոյն մաղթանքները:

ԼՈՋԱՆԻ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Նախորդ Ընդհ. ժողովին մանրամասնօրէն ներկայացուցի Մայիս 1969-ին Փարիզի Համաշխարհային Պատգամաւորական ժողովին չարժանիքները եւ իրագործումները, որոնց մասին պատշաճ անդրադարձում մը եղած է նաեւ մեր 1969-ի Ընդհանուր Տեղեկագիրին մէջ:

Այս տարուան ընթացքին Միութեան համար կարեւոր իրադարձութիւն մը եղաւ Ապրիլ 30 եւ Մայիս 1, 1970-ին Լոզանի գումարուած Արտակարգ Ընդհանուր ժողովը, որուն մէջ իրաւականօրէն եւ իրողաբար վերականգնեցինք եւ վերակազմեցինք Հ. Բ. Ը. Միութեան Զուիցերիական իրաւափնձակով ընկերակցութիւնը:

Դուռ գիտէք, որ Փետրուար 19, 1955-ին գումարուած Միութեան Ընդհ. ժողովին որոշումով Բարեգործականը օժտուեցաւ Ամերիկեան իրաւափնձակով, պահելով հանդերձ Զուիցերիական իրաւափնձակով ընկերակցութիւնը՝ մատակարարելու համար Մ. Նահանգներէն դուրս գտնուող Միութեան անշարժ կալուածները եւ սահմանափակելով Զուիցերիական ընկերակցութեան անգամակցութիւնը Ընդհ. ժողովէն ընտրեալ Կեդրոնական Վարչական ժողովի անդամներուն:

Արդ՝ Լոզանի Արտակարգ Ընդհ. Ժողովը Միութեան Զուիցերիական իրաւաւիճակով ընկերակցութիւնը օտտեց սեփական նոր կանոնադրութեամբ մը եւ ընտրեց վարիչ ժարմին մը, որուն կազմն է՝ Տրք. Ա. Մանուկեան՝ Նախագահ, Երուանդ Հիւսիսեան՝ Փոխ Նախագահ, Ռոտէ Զրբաշեան՝ Ատենադիր, Մուշեղ Ճիէրճեան՝ Գանձապահ, Արա Զամբրթէն՝ Խորհրդական եւ Պատուակալ Վարիչ Պատուիրակ, Երուանդ Տէմիրճեան եւ Արթին Ասլանեան՝ Խորհրդականներ:

Ուրախ եմ յայտնելու, որ Հ. Բ. Ը. Միութեան Զուիցերիական իրաւաւիճակով ընկերակցութիւնը, ըստ Ընդհ. Ժողովի որոշումին, արդէն իսկ արձանագրուած է Լոզանի Առեւտրական Տոմարին մէջ իրբււ գործօն կադմակերպութիւն եւ շուտով պիտի օւնենայ իր սեփական կեդրոնատեղին՝ մընայուն քարտուղարութեամբ:

Իր ընդհանուր անդամակցութիւնը եւ հարստութիւնը ընդգրկող Ամերիկեան իրաւաւիճակով ընկերակցութեամբ եւ լրացուցիչ բայց ուրոյն Զուիցերիական իրաւաւիճակով ընկերակցութեամբ՝ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը լուսապէս զինուած է դիմագրաւելու յարափոփոխ ժամանակները, նիւթական եւ քարոյական առոււելադոյն արդիւնաւորութեամբ ծառայելու համար ազդին:

ՅԱՌԱՋԻԿԱՅ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿ

Այս Ընդհ. Ժողովը կը զուգադիպէ նոր տասնամեակի մը սկզբնաւորութեան: Գիտութիւնն ու արհեստագիտութիւնը (Technology) անցնող իւրաքանչիւր տարին առ նուազն տասնամեակի մը իրադործումներով նիւեցին պատմութեան գիրկը բայց թողուցին մտայնութեամբ, սեւեռակէտերով եւ առեւալներով յեղաշրջուած շրջապատ մը, որուն մէջ մարդկութեան հետ աշխարհաբոյս. Հայ Համայնքը պիտի շնչէ ու ապրի: Այսպիսի շրջապատի մը մէջ մեր ժողովուրդին ծառայութեան եւ բարօրութեան կոշուած կազմակերպութեան առջեւ այսօր դրուած հարցը ազգային Ֆիզիքական առումով ապրիլն ու գոյատեւելը չէ, որովհետեւ բարեբախտաբար անհիտումի սուրբը շին ճօճի իր գլխուն վերեւ թէեւ այս ուղղութեամբ համազգային աշխարհութիւն մը միշտ անհրաժեշտ է, այլ հայկական առհասկան իմացումներով գոյատեւումը:

Բարեգործականը 60-ական թուականներու թուրուհին մէջ կրցաւ ամբայնել իր ներքին կազմակերպութիւնը՝ իրաւական եւ յարաբերական իմաստով, ընդարձակեց իր կրթական եւ մշակութային գործունէութիւնը, բազմապատկեց իր օժանդակութիւնները, հին եւ նորակազմ Հայ դադութեան իր շրջանակները օտտեց երիտասարդական-մշակութային կեդրոններով եւ կամ անոնց համար անհրաժեշտ քայլերը առաւ եւ բոլորեց աճումի ոգեւորիչ եւ աննախընթաց շրջան մը:

Կը բաւէ ըսել թէ մինչ 1960 Դեկտեմբերին Միութեան ընդհանուր գոյքը 10.5 միլիոն տոլար էր, 1969 Դեկտեմբերին ան 18.5 միլիոն տոլար է: Եւ եթէ հայապահպանման համար ճիշդ տասնամեակ մը առաջ ծախսեր էինք կէս միլիոն տոլար, 1969-ին բարեւ առեինք մէկուկէս միլիոն տոլար գումարին:

Վերջին հաշուով, սակայն, մինչ կը թեւակոխենք 70-ական թուականները, Բարեգործականի մեծագոյն հարստութիւնը՝ Հայ Ժողովուրդի վստահութեան հետ մարդկային, իմացական եւ փորձառական հարստութիւնն է, որ ամբողջապէս Հայ Ժողովուրդին ի սպաս դրուած է, անձնուէր

դեկավարութիւն մը, բաղմահադար հաւատաւոր անդամակցութիւն մը, կարող եւ նուիրեալ պաշտօնէութիւն մը, հազարաւոր աշակերտներ, հարիւրաւոր ուսուցիչներ եւ քանի մը հարիւր համալսարանաւարտ երիտաւարդներ։ Այս բոլորին միախառնութիւնը մեզ կը մղէ ինքնափոխազոյցութեամբ ողջունելու նոր տասնամեակը։

Մեր Միութիւնը դիրքաւորուած է աճումի եւ անսակարկ ու արդիւնաւոր ազգային ծառայութեան մը համար, յառաջիկայ տասնամեակին եւս։

Ինչ որ ցանկեցինք 60-ական թուականներուն իբրեւ լոյս, ոգի եւ կառույց՝ անկասկած պիտի ունենայ եւ ծաղիկ տայ գալիք տարիներուն։ Բայց ամէն տարի ցանք պիտի ունենանք եւ յաճախ հունձքը արդիւնաւոր քննադատ աւելի դժուար է քան վարուցանք։ Եւ ի՞նչ երբ նկատի առնենք յեղաշրջեալ չորհրդապետին պարտադրուած արգելքները՝ մեր անդամակցութիւնը պէտք է կրկնապատուեալ ճիգերով զօրանայ, աճի թիւով։ Մեր Ժողովուրդը եւ վեհանձն բարեխոսները աւելի զգայուն թող ըլլան ազդին կարիքներուն, եւ մանաւանդ երբ սքանչելի պատրաստակամութեամբ կ'որոշեն իրենց բարեբարութիւնները Զ. Բ. Ը. Միութեան միջոցաւ կատարել ազգին՝ թող գիտնան հրամայական կարիքներուն տալ պահանջուած կարեւորութիւնը։

Հայահալ կեդրոններու մէջ ուր որ կրցանք ընթացք տուինք մեր երիտասարդութեան պահանջներուն՝ նախ հաւաքապայք որո՞ւմադրելով։ Յառաջիկայ տասնամեակին, շնորհիւ այս հաւաքատեղիներուն՝ երիտասարդաց դործունէութիւնը պիտի ծաւալի, նոր պահանջներ, մանաւանդ մատակարարական չոգեր պիտի ծագին։ Կարեւոր է ստեղծել մանաւոր հիմնադրամ մը՝ երիտասարդական շարժումներու շարունակութիւնը ապահովելու համար։ Նմանապէս, նիւթապէս պէտք է ապահովել Ամերիկահայ եւ նորասկսած Հայ զաղութներու մէջ թափ ստացած կրթական շարժումը։

Միւս կողմէ՝ զօրաւոր է պահանջը Միջին Արեւելքի մեր չբնականներէն՝ արհեստագիտական վարժարաններ ունենալու, ինչպէս նաեւ նոր դպրոցներ, չքաւորութեան պատճառով նոյնիսկ նախնական կրթութենէ զրկուող ըստմանարիւր մանուկներու Բ. պատանիներու համար։

Բարեգործականը պիտի շարունակէ իր նիւթաբերդական ուժերը կարողութեան ներած չափով անսակարկ որո՞ւմադրել ազգային կարիքներու բարձումին։ Եւ կը յուսանք, որ մեր դիտակից Ժողովուրդը միշտ թիկունք պիտի կանգնի մեզի մեր նախախնամական առաքելութեան մէջ։

Այս պատեհութեամբ սրտի պարտք կը զգանք մեր երախտադատութիւնը յայտնելու Գաղուստ Կիւլպէնկեան մեծահամբաւ Հիմնարկութեան, որուն ազգայինամ յատկացումները իսկական բարիք են Հայ Ժողովուրդին։

Շնորհակալութիւն եւ երախտագիտութիւն՝ մեր Մայր Հայրենիքին, որ լայն բացուած կարկինով մը իր լուրջ եղածութեան անսակարկ կ'ընէ սփիւռքահայութեան ազգապահպանման խնդիրները եւ մեծ գոհողութիւններ՝ հայրենիք-սփիւռք մշակութային կապերու զօրացման եւ անբաժանելի համար։

Կանգնած 70-ական թուականներու սեմին՝ այս պատկառելի քեմէն հանդիսաւորապէս կ'ողջունենք Հայաստանի եւ Հայ Ժողովուրդի ազգային յարութեան 50-ամեակը, մաղթելով որ հայրենի ստեղծագործ Ժողովուրդը խաղաղութեան եւ բարօրութեան պայմաններու մէջ ընթանայ յաղթանակ յաղթանակ՝ դերազանցելով իր յիստորիայ նուաճումները։

Բացումս հռչակելով Զ. Բ. Ը. Միութեան 57-րդ Ընդհ. Ժողովը՝ ձեզ կը հրաւիրեմ միասին քննարկելու օրակարգի հարցերը։

Նիւ Եորք,

Դեկտեմբեր 12, 1970

ՆԱԽԱԳԱՀ Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ՓԱԿՄԱՆ ԽՕՍՔԸ

ԱՆ ԿԸ ՅԱՅՏՆԷ ԻՐ ՈՐՈՇՈՒՄԸ՝ 1971 ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԷՆ ՍԿՍԵԱԼ
ՉՍՏԱՆՁՆԵԼՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Յարգելի ժողովականներ,

Դեկտեմբեր 12, 1953-ին, ուրեմն ճիշդ տասնեօթ տարիներ առաջ, Միութեան 40-րդ Ընդհ. ժողովին անմիջապէս ետք, յատենի կեդր. Վարչ. ժողովը նիստ գումարեց Նիւ Եորքի Բուզովելթ պանդոկին մէջ, ունենալով օրակարգի միակ հարց մը. Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Նախագահի ընտրութիւն:

Նախագահ Արշակ Գարակէօղեանի առողջական պատճառներով հրաժարումէն ետք, կեդրոնական Վարչ. ժողովի պաշտօնակիցներս ամբողջ եօթը ամիս անոր յաջորդը որոշելու համար երկար խորհրդակցութիւններէ ետք, այդ նիստին մէջ միահամուռ որոշումով մը ինծի վստահեցան Միութեան բարձրագոյն գործադիր ժողովին նախագահութիւնը: Վստահութիւն մը, զոր յաջորդական կեդրոնական Վարչական ժողովներու պաշտօնակիցներու վերանորոգեցին ամէն տարի:

Անշուշտ գիտէի, որ ինծի ընծայուած այդ բարձր պատիւը կ'ենթադրէր իրապէս ծանր, համազգային պարտաւորութիւններ, զորս յանձն առնելու քաջութիւնը կու գար մեր չքեղ, անմօմն կազմակերպութեան նպատակներուն եւ ազգային առաքելութեան հանդէպ ունեցած խոր հաւատքէս, պաշտօնակիցներուս գործակցութեան ջերմ ոգիէն, Միութեան բոլորանուէր Յանձնաժողովներուն, Մասնաժողովներուն, աշխարհացրիւ անդամակցութեան եւ պաշտօնէութեան հաւատարմութենէն եւ առ Նախադաս տաժած աւանդական յարգանքէն եւ սէրէն:

Այո, գիտէի այս պատասխանատու պաշտօնին կապուած պարտականութիւնները, զորս անտարակոյս պիտի չկրնայի ոչ միայն կատարել այլեւ ստանձնել իսկ առաջին օրէն, եթէ վերոյիշեալ հոգեկան եւ բարոյական թանկագին ազդակներու խրախոյսին հետ չունենայի առողջական այն բարերախոս վիճակը եւ միջին տարիքի սեւեռուն եռանդը որ իմ էին այն օրերուն: Սակայն, չէի գիտեր որ Պօղոս Փաշա Նուպարի, Գալուստ Կիւլպէնկեանի, Զարեհ Պէյ Նուպարի եւ Արշակ Գարակէօղեանի փառաւորապէս գրաւած աթոռը ինծի պիտի վստահուէր ամբողջ տասնեօթ երկար տարիներ: Եւ չէի գիտեր, զուցէ չէի ուզեր գիտնալ, նոյնիսկ զգալ դեռ մինչեւ քանի մը տարի առաջ՝ պարտականութիւններուս առօրեայ հեւքին մէջ, թէ կայ տարիքի հասունութեան անյեղի իրողութիւն մը, որ իմ ալ բաժինն է եղեր աղէն:

Մօտ տասնէն պիտի թեւակոխեմ կեանքիս 70-րդ տարին: Ժամանակ է որ հանգստեան կոչուեմ: Որքան որ հոգիս յօժար է շարունակելու գործը, ըսյց մարմինս սկար՝ անցեալի եռանդով եւ խանդավառութեամբ առաջնորդելու Միութիւնը, Հայ ժողովուրդին այս լուսաբաշխ եւ փրկարար Նաւը: Աւելին՝ ճիշդ չեմ գտներ, որ անձ մը տասնեօթ երկար տարիներ մնայ միեւնոյն պաշտօնին վրայ: Կը խորհիմ թէ պէտք է պատեհութիւն տալ աւելի ե-

ընտանոցներու՝ որպէսզի վերանորոգուած կենսունակութեամբ եւ նոր գործելակերպերով առաջնորդեն Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

Նախագահական պաշտօնը մէկ տարուան համար է միայն եւ հետեւաբար այս տարուան աւարտին պաշտօնը փերջ կը գտնէ: Եթէ 1971-ի սկիզբը, Պատ. Կեղր. Վարչ. Ժողովը ուզէ 18-րդ անգամ ինծի գտնահիլ Միութեան Նախագահի պաշտօնը, կը ցաւիմ որ պիտի չկրնամ ընդունիլ: Որոշումս զոր արդէն յայտնած եմ Կեղր. Վարչ. Ժողովի փերջին նիստին, այսօր կը հրապարակեմ, որպէսզի Միութեան բոլոր անդամները լրիւ տեղեակ ըլլան չարժանիքներուն:

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Հանդէպ Հաստատուած եւ սկսած խոր են ու վառ աւելի քան երբեք եւ աւելի քան երբեք Համոգում եմ, թէ Հայ Ժողովուրդին համար իրապէս կենսական, անփոխարինելի ներկայութիւն մըն է ան, որ ճշտարինէրէ ի վեր Ազգային Միութեան պանծալի իրականութիւնը պարզած է: Բարեգործականը համազգային այն միակ բարեխիղճական եւ կրթամշակութային կազմակերպութիւնն է, որ պիտի կրնայ ինչպէս անցեալին նաեւ ապագային առաւելագոյն չափով սատարել Հայ Ժողովուրդի կարիքներու բարձումին:

Ազգիս եւ մարդկութեան բարօրութեան նուիրում ծառայութիւնը կիւնքիս միակ նպատակակէտը եղած է եւ պիտի ըլլայ մինչեւ վերջ: Որքան ատեն որ չունէ կայ կուրծքիս տակ, ես պիտի չարունակեմ նիւթաբարոյական միջոցներովս թիկունք կանգնիլ մեր Միութեան: Ազգային եւ մարդկային պարտականութեանց կատարումը պայմանաւորուած չէ երբեք պաշտօններով:

57-րդ Ընդհ. Ժողովին աւարտին հետ, վերջ կը գտնէ նաեւ Ընդհանուր Ժողովներու Առեւտրային Հանգամանքս: Պարտք կը զգամ իմ խորին շնորհակալութիւններս յայտնել ձեզի եւ ի մասնաւորի ձեզմէ անոնց, որ տասնեօթ տարի շարունակաբար ներկայ եղան Միութեան Ընդհ. Ժողովներուն եւ իրենց ազնիւ վերաբերումով դիւրացուցին իմ գործս:

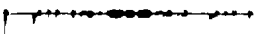
Անկեղծ շնորհակալութիւններ՝ Կեղր. Վարչ. Ժողովի պաշտօնակիցներու, Միութեան Յանձնաժողովներուն, Մասնաճիւղներուն, բոլոր անդամներուն, բարերարներուն եւ նուիրատուներուն, պաշտօնէութեան, կըրթական մշակներուն, վաստակաւորներուն եւ Միութեան գործը եւ երախտիքը անչեղօրէն ջատագոյնող Հայ մամուլին եւ գրողներուն, որոնք ինծի թեւ ու թիկունք եղան պատուակալ այս բարձր պաշտօնին վրայ ազգիս Հանդէպ պարտականութիւններու կատարման ընթացքին եւ քաղցրացուցին պատասխանատուութեան դառն պահերը:

Սրտագին շնորհակալութիւն եւ յաջողութիւն աղջնուէր մեր Միութեան:

Նիւ Եորք,

Դեկտեմբեր 12, 1970

ԶԵԿՈՅՑ Հ. Բ.՝ Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Հ. Բ. Ը. Միութեան 57-րդ Ընդհանուր Ժողովը զումարուեցաւ Շաբաթ, Դեկտեմբեր 12, 1970-ին, Առաջնորդարանի Կիւլլապի Կիւլպէնկեան Մշակութային Կեդրոնի Հայկ Գալուքճեան սրահին մէջ, Նիւ Եորք:

Ընդհանուր Ժողովը, շինիչ եւ խանդավառ մթնոլորտի մէջ սպառած ըլլալով օրակարգի հարցերը, երբ ժտեցած էր իր աւարտին, խորագոյն վշտով ունկնդրեց Միութեան մեծայարդ Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեանի փակման խօսքը, որուն մէջ ան կը յայտնէր թէ որոշած է 1971-էն սկսեալ չստանձնել Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահութիւնը:

Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեան թէեւ իր այս որոշումը յայտնած էր Պատ. Կեդր. Ժողովի Նոյեմբեր 17-ի Նիստին մէջ, սակայն Ժողովը միահամուռ կերպով մերժած էր ընդունիլ հրաժարումի համազօր այդ որոշումը եւ թախանձալին խնդրած իրմէ զայն վերանկատողութեան առնել, խնայելու համար Միութեան անդարմանելի տագնապ մը:

Ընդհ. Ժողովը, լսելէ ետք Նախագահին անհնկալ եւ ծանրակլիռ յայտարարութիւնը, սիրոյ եւ բողոքի սրտաթրթիռ ցոյցով մը անխաբան եւ յստակայս մերժեց զայն ընդունիլ:

Ապա, դարձեալ յստակայս եւ անկերջանալի ծափահարութիւններով, Ընդհանուր Ժողովը

ա. Վաւերացուց Միութեան Հիմնական Կանոնադրի բարեփոխման առաջարկ մը, ըստ որում Կեդր. Վարչ. Ժողովը կրնայ, Ընդհ. Ժողովին յանձնարարութեան վրայ, ցկեանս Կեդր. Վարչ. Ժողովի անդամ եւ Նախագահ Հռչակել իր այն անդամը, ոք յաջորդաբար տասնհինգ տարիներ վաւրած է Միութեան Նախագահութիւնը:

բ. Բարձրօրէն եւ անկեղծօրէն գնահատելով Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեանի տասնեօթ երկար տարիներու անդուգական ղեկավարութիւնը, ջերմօրէն յանձնարարեց, որ Պատ. Կեդր. Ժողովը զինք հռչակէ կազմին ՑԿԵԱՆՍ ԱՆԴԱՄ ԵՒ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՑԿԵԱՆՍ ՆԱԽԱԳԱՀ:

Անկասկած 57-րդ Ընդհանուր Ժողովը իր այս տնօրինութիւնով հարգաւարտ արտայայտիչը եղաւ Հ. Բ.՝ Ը. Միութեան աշխարհացրիւ անդամացութեան կամքին եւ Հայ Ժողովուրդի զգացումներուն:

Սակայն, պարտք կը զգանք ցաւ ի սրբա յայտնելու, թէ ցարդ Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեան ետ չէ առած իր որոշումը:

Մեր յոյսն ու ջերմ մաղթանքն է, որ մեր թանկագին Նախագահը լսէ իրեն ուղղուած թախանձագին խնդրանքները, վերանկատողութեան առնէ իր աղետարներ սրուած եւ շարունակէ իր լուսաւփիռ Նախագահութիւնը յուրախութիւն բոլորիս:

ԴԻԻԱՆ ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎԻ

Նիւ Եորք,

Դեկտեմբեր 17, 1970

Կ Ո Ձ

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Մեր Հայ Հասարակութեան քաջ ծանօթ է որ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան «Նուպարեան» Մատենադարանը մօտ կէս դարէ ի վեր կը օգնէ միջազգային այս լոյսի ուստանին մէջ տանելու հանրօգուտ առաքելութիւն մը՝ իր բազմաշարիւր Հայ թէ օտար հատորներով Հայ մշակոյթին ու պատմութիւնը ծանօթացնելու իր Հայ թէ օտար ընթերցողներուն եւ ուսումնասիրողներուն, մասնաւորաբար հայադիտական մարգերու մէջ:

Ծնորակալ ենք որ բազմաթիւ հեղինակներ, հրատարակիչներ ու թերթերու վարիչներ ինքնաբերաբար իրենց առաքումներով կը ճոխացնեն Մատենադարանը ու այդ կերպով զօրավիզ կը հանդիսանան մեր օրնադրութեան արդիւնաւորման:

Բայց կը թուի որմանց անծանօթ ըլլալ Մատենադարանին այս դերը ու կան հեղինակութիւններ որոնքմէ զրկուած կը մնանք:

Հետեւաբար կը ինդրենք բոլոր հեղինակներէն ու հրատարակիչներէն, ու նաեւ բոլոր մեր ազգայիններէն որոնք իրենց մօտ ի պահ ունին մասնաւորաբար Հայութիւնը շահագրգռող հին թէ նոր հրատարակութիւններ, թերթերու կամ պարբերաթերթերու հաւաքածոներ ամէն լեզուէ, նոյնիսկ երաժշտական, Թատերական եւ նկարչական, որ բարեհաճին զանոնք նուիրել «Նուպարեան» Մատենադարանին՝ որպէսզի վերջինս լաւագոյնս կարենայ շարունակել իր առաքելութիւնը ու ընդարձակել իսկ զայն:

Առաքումները կատարել հետեւեալ հասցէով՝

BIBLIOTHEQUE NOUBAR de l'U. G. A. B.

11, Square Alboni —75— PARIS (16e) FRANCE

Կանխապաշտ օրով շնորհակալութիւններով,

Վարչութիւն

«ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ» ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Զ Ե Կ Ո Յ Ց

ԳԱՆՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Հ Ա Յ Կ Ա Ն Զ Ե Թ Ն Ա Ր Կ Ն Ե Ր

Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան Վարչական Խորհուրդը հայկական ձեռնարկներու ի նպատակաւ կատարած է հետեւեալ յաւկարգումներն աւ ոժտողական թիւները 1970 տարեշրջանի ընթացքին.

1. Զեռագիրներու Մշտոցեան Մատենադարանին, Երեւան.
Արատաստմանն էր դիտարկուած հրատարակութիւններու ձեռք բերման համար ստեղծուած վարկ. \$ 10.000
2. Իսփանանի համալսարանին, Իրան.
Համալսարանի հոյտղիտական բաժնին յատուկ շէքի մը կառուցման համար \$ 25.000
3. Տիկմանց Աղաւտոյնեան Մարմնին, Պաղատ.
Վերոյիւնալ Մարմնին կողմէ դադուքին կարօտեալ անդամներուն բաշխուած օգնութեան ի նպատակաւ կատարուած յատկացում՝ երեք տարուան (1970) 71 եւ 72) շրջանի մը համար, տարեկան 2,800 տուրք \$ 8.400
4. Օտար Լեզուներու Ինստիտուտին, Երեւան.
1980ին Հիմնարկութեան կողմէ նուիրուած երկու դասարաններու յատուկ «Լեզուաֆոնային կարիքներու լրել տարբերու հաշիւ» եղան յաւկարգման յաւկարգում: \$ 5.430
5. Լուվէնի համալսարանին.
Համալսարանին մէջ հայագիտական գրադարանի մը հաստատման համար կատարուած նուիրատուութիւն. \$ 8.000
6. Հրատարակչական.
Հրատարակչական ծրագրերներու իրագործման համար բացուած նոր վարկ: \$ 30.000
7. «Տիգրան Երկաթ» Մշակութային Միութեան, Ազեմանդրիա.
Օժտողականութիւն՝ որահի մը կառուցման եւ Միութեան ակումբի զանազան բաժնիներուն մէջ կատարուելիք բարենորոգման ծախսերուն ի նպատակ: \$ 8.000
8. Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքութեան, Իսթանպուլ.
Պատրիարքարանի արխիւներու դաստործման համար 1970 տարեշրջանի յաւկարգում. \$ 2.000
9. Սփիւռքի հայկական վարժարաններուն.
Զբաւուր աշակերտներու 1970-71 ուսումնական տարեշրջանի կրթութեան հաշիւի կատարուած յաւկարգման յաւկարգում: \$ 60.000
10. Սփիւռքի հայկական վարժարաններուն.
Նոր վարկ՝ 1971-72 ուսումնական տարեշրջանին կարելի դարձնելու համար երկարաձգումը նախորդ տարիներուն իրագործուած ընդհանուր ծրագրին՝ որուն միջոցաւ Հիմնարկութիւնը կը հոգայ որոշ թիւով չհասուր աշակերտներու կրթութեան հաշիւի հայկական բոլոր վարժարաններուն մէջ \$ 285.000

11. «Հայ Մշակույթի Տուհնիմ, Փարիզ»	
Շէնքին նորագութեան ու բարեգործման համար	\$ 4.000
12. Գրուումից Մանկանց ազգային վարժարանին, Պէյրութ.	
Վարժարանի նոր շէնքի մը կառուցման ի նպաստ:	\$ 30.000
13. «Սիփան» Մշակութային-Վարդական Միութեան, Թեհրան.	
Ուսանողութեան Միութեան նոր ակումբի կառուցման համար ուղարկեալ Ժափերու:	\$ 3.000
14. Մ. Էջմիածնայ Մայր Աթոռին.	
Կաթողիկոսարանի շէնքի մէջ գտնուող «Ղազարապատ» շէնքի վերակառուցման համար հղած յատկացում	\$ 101.000
15. «Սուրբ Փրկիչ» Ազգային Հիւանդանոցին, Իսթանպուլ.	
Հիւանդանոցին զանազան բաժինները բժշկական արդիական գործիքներով սթաւելու նպատակով կատարուած յատկացում	\$ 40.000
16. Գալփայեան Որբանոցին, Իսթանպուլ.	
Սկիւտրի մէջ որբանոցի նոր շէնքի մը կառուցման ի նպաստ:	\$ 50.000
17. Ներսէսեան-Նրմանեան մոխակրքարանին, Իոթանպուլ.	
Վարժարանի շին շէնքին վերանորոգութեան հաշուին:	\$ 26.000
18. Պետական Համալսարանին, Երեւան.	
Արտասահմանէն՝ համալսարանի տարբեր բաժիններուն վերականգնողական արգասիքներու մէջ ընդգրկուած համար.	\$ 150.000
19. Համալսարանական կրթաքոչակներ.	
Նոր վարկ՝ 1971-72 ուսումնական տարեշրջանին հոգալու համար համալսարանական կրթաքոչակները որոշ թիւով արժանաւոր	
Հայ ուսանողներու:	\$ 100.000
20. Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանին, Պէյրութ.	
Եկարախու Աղանձեւան Ուսանողներ՝ Ախմարի մէջ կառուց-	
ուած ունեւոր նոր շէնքին ի նպաստ կատարուած յատկացում:	\$ 20.000
21. Հեկիտալիսի (Յուսաստան) Խրեանոցին.	
Անհրաժեշտ նորագութեան հաշուին:	\$ 3.000
22. Հրատարակչական.	
Հրատարակչական ծրագրերը համար պայութիւն ունեցող վարկին վրայ կատարուած յաւելումական յատկացում:	\$ 48.170
Ը	
Գումար	\$ 1.500.000

Միջոցառում	
Միջոցառում՝ Հիմնարկութեան կողմէ ցարդ կատարուած յատկացումներու	
Գումար՝ մինչեւ 31 Դեկտեմբեր, 1968 կատարուած յատկացումներու	\$ 14.406.408.82
Գումար՝ 1 Գրուում 1970(4 մինչեւ Դեկտեմբեր 31, 1970 կատարուած յատկացումներու	\$ 1.500.000.00
Ընդհ. գումար՝ Հիմնարկութեան կողմէ մինչեւ 31 Դեկտեմբեր 1970 կատարուած յատկացումներու	\$ 15.906.408.82

ԳԱՆՈՒՍՑ ԿԻՒԼՊԵՆԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

31 Դեկտեմբեր, 1970

Լիբրար

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Եր. 3 Նոյս. — Տոմ Խաչի: Ս. Գառարազը մատուցուեցա Մայր Տաճարի Ա. Նշան վերնամասում մէջ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Գեորգ Վրդ. Լազարեան:

* Կիր. 4 Նոյս. — Բարեկենդան վարագայ Ս. Խաչի Գառնոց: Ս. Գառարազը մատուցուեցա ի Ս. Եղորդի Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցւոյ մէջ. Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Նարեկ Արք. Մարթապէտեան:

* Ուր. 9 Նոյս. — Ս. Գեորգայ Նախատանկը պաշտուեցա Դպտոց ճամանուն վանքի եկեղեցւոյն մէջ: Զանդիսապետն էր Կերչ. Տ. Հայկազուն Արք. Արաճաճեան:

* Եր. 10 Նոյս. — Ս. Գեորգայ Զորավարին: Առաւտեան ժամերգութեան վերջին ժամը կատարուեցա Մայր Տաճարի Ներքին զաւիթի Ս. Գեորգայ սեղանին վրայ, Նախապաշտեմար Լուսաւորապետ Կերչ. Տ. Հայրիկ Արք. Աղանեան: Ապա, Խաճաճեալուց ետք, Ս. Գեորգայ Առաջնորդ Գերչ. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսի զիխաւորութեամբ, Միաբանութիւն մեկնեցա Դպտոց Ս. Գեորգայ վանքը, ուր եւ մատուցուեցա Ս. Գառարազ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Անան Արք. Դարբինեան: Կերչ. Տ. Տիրայր Եպս. Հայրենասիրական սեմով Հոգեւոր ժպող ժր խոսեցան, տարւոյն այս եղանակին դուրսգլխով տանելու Քաղաքականաց, Խաչի տանի, Ս. Գեորգ մասին: Ս. Գառարազին ետք Միաբանութիւնը պատուաւորուեցա Դպտոց վանքի Հոգչ. Տեղաւն:

— Կեսրէ ետք, Ամեն. Գառարազը Ս. Հոր զրխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Հաշտապետով մուտք գործեց Ս. Եղորդի Տաճար, ուր պաշտուեցան երկուսեան ժամերգութիւնն ու Նախատանկը՝ Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցւոյ մէջ: Ապա կատարուեցա Տնօրինական Սրբաւորեղոց այցելութեան շանդիսաւոր Քաթար Տաճարէն ներս: Թափարակած էր Կերչ. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսի:

* Կիր. 11 Նոյս. — Տոմ վարագայ Ս. Խաչին: Գերչային եւ առաւտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Եղորդի Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցւոյ մէջ: Ապա, Կերչ. Տ. Եւսէ Եպս. Անճեման մատուց զուսան շանդիսաւոր Ս. Գառարազը Քրիստոսի Ս. Կերչեմանին վրայ: Ս. Գառարազի ընթացքին, Կերչ. Տ. Հայկազուն Արք. Արաճաճեանի զրխաւորութեամբ կատարուեցա Հաշտապետական Մարթապէտ. Ն. Ս. Ս. Վաղգին Ա. Անճեման Հայոց Կաթողիկոսի օժան 15-րդ տարեկարծի առթին: Առաւորութեան ընթացքին Տաճարին Հայկական քանկերը գլուարթորէն կը զոյգանէին:

— Իսկ ի Թեմէ, կատարուեցա Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան տնօրինութիւնը, զիխաւորութեամբ Վանդոց Տնօնչ Հոգչ. Տ. Եղորդի Ս. Վրդ. Պողոսեանին եւ մասնակցութեամբ Հոգչ. Տ. Նարեկ Արք. Մարթապէտեան: Տեղի ունեցա մատուցործէր:

* Եր. 17 Նոյս. — Ս. 72 Աշակերտաց Գրիստոսի: Ս. Գառարազը մատուցուեցա ի Ս. Գիթաղի: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Գալիօղան: Վերաբերում կատարուեցա Մայր Տաճարի Ներքին զաւիթի մէջ գլուարտ Ս. Գեորգայ սեղանին վրայէն:

* Կիր. 18 Նոյս. — Ս. Գառարազը մատուցուե-

ցա Մայր Տաճարին Կերչ. Ս. Իլիմանի մուտան մէջ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան:

* Ուր. 23 Նոյս. — Քաղաքականաց շանդիսաւոր Նախատանկին ի Ս. Եղորդի Նախապաշտեմարապետ Կերչ. Տ. Հայրիկ Արք. Աղանեան:

* Եր. 24 Նոյս. — Ս. Խաղաքականաց վարագայեցանք մերս: (Տոմ ազգային ու եկեղեցական): Ս. Գառարազը Մայր Տաճարի Առաջ Սեղանին վրայ մատուց, ըստ սովորութեան, Կերչայինեան Մատանաշարանի տնօնչը՝ Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Գալիօղան: Ապա, Լուսաւորապետ Կերչ. Տ. Հայրիկ Արք. զիխաւորութիւնը զիխաւորութեամբ, կատարուեցա Հոգեւորապետան շանդիսաւոր պաշտամունք՝ Ս. Արիստոյ եւ ազգիս բարեբար վնւմ. Գալուստ Գէյ Կերչայինեանին, ինչպէս նաեւ իր տիկնոջ եւ ծնոցաց Հոգեւորան Համար. Հոգչ. Տ. Եղորդի Վրդ. Մամուր կարճ խոսքով մը վեր առաւ Կերչայինեանի աղանապան զիխաւորութեան զերբ մեր ազգային-եկեղեցական կենսութեւնը:

* Կիր. 25 Նոյս. — Ս. Գառարազը մատուցուեցա ի Ս. Եղորդի Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցւոյն մէջ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Գալիօղան:

* Եր. 31 Նոյս. — Ս. Զորից Անտարանացան: Այսօրեան Ս. Գառարազը, որ էր մատուցուէր Ս. Եղորդի Տաճարի զաւիթի տեղիէն զաւիթի Ս. Եղորդի Տաճարին մօտ մատուցուեցա ի Ս. Գիթաղի, Ս. Եղորդի Տաճարի Տաճարի զաւիթի Նորդարեանից շինարարութեամբ գրաստան ըլլալուն: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Դարբինեան:

* Կիր. 1 Նոյս. — Ս. Գառարազը մատուցուեցա ի Ս. Հրեշտակապետան ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Գալիօղան:

* Բշ. 2 Նոյս. — Ս. Դուրեկանայ, Յովսէփայ Աստուածածին, Արիստապետայն, Խաչին: Ս. Գառարազը մատուցուեցա Կերչեմանի Ս. Առաւտեանաշար Տաճարին մէջ, Հայր Եղորդի զերչեմանին վրայ: Ըստ սովորութեան, պատարագէն էր Տաճարին Տնօնչը՝ Հոգչ. Տ. Արիան Արք. Միսեան: Արարողութեանց շանդիսապետն էր Ժամադարն Հոգչ. Տ. Եղորդի Վրդ. Մամուր:

* Եր. 7 Նոյս. — Ս. Երկուստան վարագայեցան: Ս. Գառարազը մատուցուեցա ի Ս. Գիթաղի: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Արիան Արք. Միսեան:

— Զաւտան Գիտ Խաչի տանի առթին, Կեսրէ ետք ժամը 2:30ին, Ամեն. Գառարազը Ս. Հոր զրխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Հաշտապետով մուտք գործեց Ս. Եղորդի Տաճար, Ս. Գեորգ մանի եւ Կիւս Խաչի այլի ուխտերէն ետք, վերջնայ կերչ Ս. Լուսաւորէջ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան երկուսեան ժամերգութիւնն ու մեծանորէն Նախատանկը: Ապա կատարուեցա Տնօրինական Սրբաւորեղոց այցելութեան շանդիսաւոր Քաթար Տաճարէն ներս: Թափարակեան էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Գալիօղան:

* Կիր. 8 Նոյս. — Գիտ Խաչ: Առաւտուն՝ զուր Քաթարիւրով, առաջին՝ ժամը 8-ին, զիխաւորութեամբ Լուսաւորապետ Կերչ. Տ. Հայրիկ Արք. Աղանեանի, եւ երկրորդ, ժամը 9:15-ին, զիխաւորութեամբ Ամեն. Գառարազը Ս. Հոր, Միաբանութիւն մուտք գործեց Ս. Եղորդի Տաճար, ուր պաշտուեցան զիխաչին եւ առաւտեան ժամերգութիւնները: Կարճ խոսքով մը ետք մատուցուեցա Ս. Գառարազը Ս. Գիթաղի Լուսաւորէջ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Աղան Արք. Դարբինեան: Գառարազի կիսուն, միւսում Լուսաւորապետ Սրբաւորեան, Կենաց Փայտի մատուցը փոխարդուեցա Գիտ Խաչի այլը, ուր Ժողովուրդը պաշտամունքի տարւոյն շանդիսապետ, միմեան Գառարազի աւարտումը, երբ Միաբանութիւնը զգեստաւորեալ եւ զրք-

խառնութեամբ Ամեն. Գաղարք Ս. Հօր, ինչպէս Կիւս Խաչէ ալբը, ուր Անտարարի ընթերցումէն հաջ քարերնալոր Ս. Գեղեցիկա՛ն շրջափակը, երեք անգամ թափոր զարմաւ նոյնի եւ անգամ մը Գաւառաւորաւոր շուրջը Ամեն. Գաղարք Ս. Հայր ամաշուկանի տակ եւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի մեծութիւն իր նախապատեր թափորին: Ս. Գեղեցիկա՛ն զարմաւ հօրն իր Գաղարք Ս. Հայր ամաշուկանի տակ եւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի մեծութիւն իր նախապատեր թափորին: Ս. Գեղեցիկա՛ն զարմաւ հօրն իր Գաղարք Ս. Հայր ամաշուկանի տակ եւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի մեծութիւն իր նախապատեր թափորին:

* Եր. 14 Նոյ.— Տօն Ամենայն Արքայ: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գլխաղբի: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Միսեան:

* Կր. 15 Նոյ.— Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գաւառաւոր, Ս. Լուսաւորի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Ուր. 20 Նոյ.— Ս. Հրեշտակապետաց նախապատեր ի պաշտօնական ճամբարն ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Լուսաւորի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Եր. 21 Նոյ.— Տօն Ս. Հրեշտակապետացն՝ Գաղարքի եւ Սիմէնի եւ ամենայն երկնային գործակցի: Առաւօտեան ժամերգութիւնն պաշտօնական ի Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ Ս. Հրեշտակապետացն ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Գլխաղբի Վրդ. Նաղարեան:

Ապա, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ չորսերգութեան շանդիաւոր պատմութիւն՝ աղաւթի թափարար ի Աղանի ձեռնարկութեան եւ Գլխաղբի եւ Սիմէնի Մարգարեան եղբայր Հոգեւորական Նաւար, նախապատեր Նոյ: Ս. Կիրիկ Վրդ. Գաղարքի, որմէ հաջ Խաչափայտի պատմութեան սիրտուց ամենայն ժամարար: Տեսու Նոյ: Ս. Լուսաւոր Արք. Մարգարեանի կողմէ:

* Կր. 22 Նոյ.— Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Հրեշտակապետացն: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Գալթիսեան:

* Եր. 28 Նոյ.— Ս. Առաքելոց Անդրիի եւ Փիլիպոսի: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գլխաղբի: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Կր. 29 Նոյ.— Բարեկեցեալ միմեանի Գաղարք: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գաւառաւոր, Ս. Լուսաւորի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Է. 3 Դեկտ.— Ընծայեան նախապատեր ի Ս. Գաղարք նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Ուր. 4 Դեկտ.— Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտեան, Գեղը: Ս. Լուսաւոր Գաղարքի, որմէ հաջ Խաչափայտի պատմութեան սիրտուց ամենայն ժամարար: Տեսու Նոյ: Ս. Լուսաւոր Արք. Մարգարեանի կողմէ:

* Եր. 5 Դեկտ.— Ս. Գլխաղբի Վրդ. Նաղարեան: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գլխաղբի: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Միսեան:

* Կր. 8 Դեկտ.— Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Հրեշտակապետացն: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Լուսաւոր Արք. Մարգարեան:

* Ուր. 11 Դեկտ.— Առաքել Լուսաւորաց նախապատեր ի պաշտօնական ի Ս. Գաղարք: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

պետն էր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 12 Դեկտ.— Ս. Առաքել եւ Առաքել Լուսաւորացն մեք: Փաղեպի եւ Բարթողիմէոսի: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ Սալը Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Գալթիսեան:

* Եր. 16 Դեկտ.— Նախապատեր ի Ս. Գաղարք նախապատեր Գեղը: Ս. Լուսաւոր Գաղարքի:

* Եր. 17 Դեկտ.— Տօն Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս: Լուսաւորութեան, Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ Սալը Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Միսեան:

* Եր. 19 Դեկտ.— Ս. Լիկողայոսի սքանչելագործ հայրապետին: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ Սալը Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Լուսաւոր Արք. Մարգարեան: Վերաբերեալ կատարուեցաւ Տաճարի զարմիկն մէջ պատմութիւն ինկղեցիկն մէջ:

* Կր. 20 Դեկտ.— Բարեկեցեալ Ս. Գաղարք Գաղարք: Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գաւառաւոր, Ս. Լուսաւորի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Եր. 21 Դեկտ.— Գաղարքի ամենայն նախապատեր ի Ս. Գաղարք նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 22 Դեկտ.— Եղբայր Ս. Աստուածածնի ի յԱման: Առաւօտեան, Գլխաղբի Վրդ. Նաղարեան Գեղը: Ս. Հայրիկ Արք. Նաղարեան, Մարգարեան ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Լուսաւոր Արք. Մարգարեան: Վերաբերեալ կատարուեցաւ Տաճարի զարմիկն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Աղան Արք. Գալթիսեան:

* Ուր. 25 Դեկտ.— Նախապատեր նախապատեր ի Ս. Գաղարք նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 26 Դեկտ.— Ս. Գաղարք Մարգարեան Սալը Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարն մէջ: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Գալթիսեան: Վերաբերեալ կատարուեցաւ Ս. Գաղարքի նկարագրի ինկղեցիկն մէջ:

* Եր. 27 Դեկտ.— Ս. Գաւառաւոր մասունքուցաւ ի Ս. Գաղարք: Ժամարարն էր Նոյ: Ս. Սիմէն Արք. Միսեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Բ

* Գ. 20 Դեկտ.— Դպտոց երկնային մէջ մասունքուցաւ Երկրորդի Նախապատեր Սալը Տաճարի Նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արք. Մարգարեան: Վերաբերեալ կատարուեցաւ Տաճարի զարմիկն մէջ:

* Եր. 24 Դեկտ.— Նախապատեր Նոյ Ընդհանուր Լուսաւորաց Գաղարքի Նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արք. Մարգարեան:

* Եր. 9 Նոյեմ.— Նախապատեր Ընդհանուր Լուսաւորաց Գաղարքի Նախապատեր Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Հայրիկ Արք. Մարգարեան:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐ

Շնորհակալաբեամբ եւ օրհնութեամբ կ'աթոնագրենք 1970 տարւոյ ընթացքին Ս. Յակոբ-
եանց Մայր Տաճարին եւ այլ Սրբավայրերու տրուած հետեւեալ բարեպաշտական մուէրները:

3.- Տիկ. Սրբուհի Այվազեան, բնիկ Կե-
սարացի, Պոլսաբնակ, կը նուիրէ ինքնաձե-
ռագործ ճերմակ դոյզ մը քորփուրա:

2.- Տիկ. Սիլվա Յովնանեան, Կ. Պոլսեցի,
կը նուիրէ խորանի ճերմակ ինքնաձեռագ-
ործ ծածկոց մը, «Սիլվա Յովնանեան,
1970» յիշատակարանով մը:

3.- Տիկ. Նանուշ Կիւրճիւքեան, բնիկ Սե-
րասացի, Պոլսաբնակ, կը նուիրէ գորշ
յատակի վրայ՝ ձեռագործ սեղանի ծածկոց
մը եւ վեց քորփուրա, Ս. Յակոբայի Դաճա-
րին:

4.- Տիկ. Պէթրիա Կերէլեան, Կ. Պոլսե-
ցի, կը նուիրէ վարդազաւն խաչի բռնիչ մը:

5.- Կարապետ Լիման, բնիկ Թօքաթցի,
Պոլսաբնակ, կը նուիրէ վեց կարմիր փու-
լով քորփուրաներ եւ մէկ կտպոյտ եւ սե-
ղանի ծածկոց մը:

6.- Տիկ. Լուսին Ազգիւլեան, Սամսոնցի,
Պոլսաբնակ, իր ժառանգաւոր սրբուհին՝ Ս-

սատուր Ազգիւլեանի ձեռամբ՝ կը նուիրէ
բաց վարդազոյն յատակի վրայ ինքնաձե-
ռագործ սեղանի ծածկոց մը:

7.- Տիկ. Մարի Գարբէլէիտն, բնիկ Եօղ-
դատցի, Պոլսաբնակ, կը նուիրէ դուռաւոր
քաղցրաւոր մը Ս. Աստուածածնայ Տաճա-
րին: Յանձնուած Ս. Աստուածածնայ Տա-
ճարի Հոգ. Տ. Սիման Արեղային՝ վասն
գործածութեան:

8.- Տիկ. Հայկանուշ Սաւատուրեան, Պար-
տիզակցի, Վանքաբնակ, կը նուիրէ ժամա-
րարէ չապիկի մը ճերմակ պսամայի կտոր
մը եւ շորս ոսկեղբ գործուած խաչի բռնիչ-
ներ:

9.- Տիկ. Սրբուհի Եղիսեան, Զէյթունցի,
Վանքաբնակ, կը նուիրէ Ս. Գլխաղբի գե-
ղեցիկ ինքնաձեռագործ քորփուրա մը:

ՀԱՅՐԻԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿԱՊՈՍ
Լուսաբարապետ Ս. Արքեպ

նուսին առիթով հրաժեշտի այցելութեան եկաւ Պատ-
րիարքարան:

* Եր. 14 Նոյեմ. — Բրիտանական Ընդհանուր
Հիւսուցող Գր. Մատկրաս իր առաջին պաշտօնա-
կան այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հր:

* Եր. 19 Նոյեմ. — Լենինկրատի Մատրապոյիտ
Նիկոլոսիմ Արքեպիսկոպոսի Ի պատիւ, Յուզաց վան-
քի կողմէ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուե-
լան Գլխաղբի Գերշ. Տ. Եանէ Եղիսեցու եւ
Հոգ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վարդապետ:

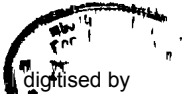
* Եր. 24 Նոյեմ. — Ամեն. Պատրիարք Սրբազան
Հայր Պատրիարքարանի մէջ ճաշկերոյթ մը տուաւ
Ի պատիւ Լենինկրատի Գերշ. Տ. Նիկոլոսիմ Արքե-
պիսկոպոսի եւ իր հետ ժամուած եկեղեցականները
խմբին:

* Եր. 17 Դեկտ. — Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայր,
Ի զուրկ Մարտիոսեան, Լատինաց Պատրիարքա-
րան երթալով, շնորհակարէ նորեմալի Ն. Ամեն.
ձիւրաճ Գէլթրիթի Պատրիարք եւ իրենց ժառանգ
Ս. Մենդեան տօնը:

* Եր. 23 Դեկտ. — Լատինաց նորեմալի Պատ-
րիարք իր Մարտիոսեան առգամնեղով այցելեց
Պատրիարքարան, թէ՛ տուած ըլլալու համար իր ա-
ռաջին այցելութիւնը իր Պատրիարք, եւ թէ՛ կան-
խաւ շնորհակարտ ըլլալու Ս. Մենդեղը:

* Եր. 26 Դեկտ. — Երեւոյաց Ս. Մենդեան
տօնի առթիւ, Կեսրէ առաջ, Ամեն. Պատրիարք Ս.
Հայրը, ընդհանրութեամբ Մարտիոսեան առ-
գամներուն, շնորհակարտեան այցելութիւն տուաւ
միտնիսկեանց Գերշ. Կիւսթուտին: Ապա ընդերա-
ջութեամբ Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Ար-
քեպիսկոպոսի եւ Տիար Կ. Հեղեղեանի, այցելեց Պա-
պական Նախարարին, Անկիւրան Արքեպիսկոպոսին եւ
Արար-Անկիւրան Եպիսկոպոսին:

Իսկ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Մ. Հր. Գարբէլէան, բն-
կարկանդակեամբ Հոգ. Հայրերու, Նոյն առթիւ ա-
յցելեց Յոյն-Կաթողիկոսեան Եպիսկոպոսին, Հայ-
կաթողիկոսներու եւ Մարտիթի համայնքի Ժեմատու-
ներուն, ինչպէս նաեւ Լուսաբարապետներու եւ Արար-
վաւորականներու երէցներուն:

Ս Ի Ո Ն

ՑԱՆԿ ՆԻԹԵՐՈՒ 1970 ՏԱՐԵՇՐԶԱՆԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ.—

ՄԱՂԱԳԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ.

Տեղիք Աստուածաբանութեան 113, 416,
512

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ «Հայ Տպագիր Գիրքը

1801-1850 Թուականներին» եւ մի քան

նի նորայայտ գրքեր 65

Երկու տալ Նազաշ Յովնաթանից եւ

Թոնաթեցի Սէփիլ Պալից 263

ԱՂԱՆ ԱՐԳ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ (Կազմող).

Ընդհանուր բովանդակութիւն «Միտն»ի

(Հին եւ Նոր շրջաններ. 1866-1877,

1927-1969) 81, 177, 265, 341, 467, 557

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. Թուման Արդ. Հը-

ռովկայեցի 135

Թորոս Քահանայ Փիլիսոփայ 260

Թորոս Քահանայ Հռովկայեցի 339

Թորոս Տարոնացի 454

Թորոս Ռոսլին 536

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ. Պետրոս Ղափանցու

մի երգի անտիպ փոփոխակը 138

Մի հազարագիտ երգարան 466

Ա. Գ. (Կազմող). Յուցակ եւ յիշատա-

կարաններ Երուսաղէմի Կիւլպէնկ-

եան Մատենադարանի Հայ Հնատիպ

գիրքերու (1512-1800) 188, 272, 355, 478,

567

MICHAEL E. STONE. *The study of*

Armenian manuscripts 456

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ.—

ԵՂԻՎԱՐԴ. Վաթուռի սեմին 12

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. Քառակներ 14, 125,

235, 312

Կոմիտաս 428

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ.—

Յ. ՔԻՐԻՏԵԱՆ. "An Armenian Miscellany" 371

"Colophons of Armenian Manuscripts" 488

«Հայ եկեղեցու Տօները» 488

"The Armenian Revolutionary Move-
ment"

489

«Թումանեանը Արուստի Մասին» 490

«Բանբեր Մատենադարանի» 553

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ. «Էրեբունի» Հրա-

տարակշակմը 491

ԳՐԱԿԱՆ.—

Ա. Գ. (Հրատ.). Անտիպ թարգմանու-

թիւներ Նահապետ Ռուսիներին 15, 126,

236

Կորին Մկրտիչեան 521

Գ. ԲԱՄՊՈՒՔՃԵԱՆ. Նորայայտ փըշ-

րաններ Մկրտիչ Պէշիկշաշեանին 243

ՋԵԿՈՅՅ-ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ջեկոյց Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկու-

թեան 90, 195, 593

Ջեկոյց Հ. Բ. Ը. Միութեան 197, 291,

393, 584

Ջեկոյց Հ. Բ. Ը. Միութեան Նու-

պարեան Մատենադարանի 592

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.—

Ա. Գ. Մեր յոբելեանները 4

Խրիսեան Հայրիկ 101

Պատմագիր Առաքել Վարդապետ Դաւ-

րիժեցի 301

Տաքեվերչի Խոնքր 501

Ե. Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ամենայն

Հայոց Կարողիկոսի պատմական այցե-

լութիւնը Պողոս Զ Սրբազան Պապին 201

Նօթք եւ Նիշք 401

ԿՐՕՆԱԿԱՆ.—

ԱՂԱՆ ԱՐԳ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ. Ծնունդ կամ

Աստուածայայտութիւն 7

Տիրամայրը 310

Ստեփանոս Նախասարկաւազ 510

ԲԱՐԳԵՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ. Ճշմարտու-

թիւնը 9

Քրիստոնեային հումաւոր 111

Օրինապատկեր 233

Գ. Մ. Գաղափարական ամուսնա- բիւրն	414
ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ.—	
Շահէ Եպիսկոպոս. Ս. Ծմունդի և Աստ- ուածայայտութեան տօնի թուականին մասին	24
MICHAEL E. STONE. The Jerusalem Ma- nuscripts of the Testaments of the Twelve Patriarchs	29
ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ.—	
Յանկ «Սիւն»ի եմբարքութեան եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին կող- մէ առաջաւած գիրքերու	97, 397
ՅՈՐԵԼԵԱՆՆԵՐ.—	
Յ. Քիւրճեան. Առաջիկ Վրդ. Դարբի- ժեցիի գործածած մէկ յիշատակարա- նը եւ յարակից նութիւնք	313
ԱՌԱՔԵԼ ՎՐԴ. ԳԱԻՐԻԺԵՑԻ. Հատուած «Պատմութիւն»էն	322
Է. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ. Առաջիկ Դարբիժե- ցի եւ իր պատմագրութիւնը	328
ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ. Առաջիկ Վրդ. Դաւ- րիժեցի	332
ՊԱՏՄԱԿԱՆ.—	
ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ. Պատմութիւն Ս. Էջմիածնի վարդապետարանի եւ Գէորգեան ճեմարանի 36, 140, 246, 433, 540	
Յ. Քիւրճեան. Դսեղի կամ Համա- գասպեան Մամիկոնեաններու Տունը 50, 157	
Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ. 1662 թուին տպա- գրուած մի «Այբբենարան»	445
Գ. ԲԱՄՊՈՒՔՅԱՆ. Մեծ Տէր Մարտի- րոս Ա. Քննչ. Նիկողայոսեան (1815- 1895)	447
Ս. ԳՐԱԿԱՆ.—	
Ե. Հեթանոսաց Առաքեալը 106, 225, 304, 410, 505	
ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱԳՐԵՐ.—	
Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր Ծննդեան Պատգամը Բեթղեհէմի Ս. Այրէն	1
Ն. Ս. Օ. Տ. Նորէն Ա Վեհափառ Կա- թողիկոսէն	574
Քէնթըրպերիի Արքեպիսկոպոսէն	575
Հեռագիրներ	576
Ն. Ս. Պօղոս Զ Պապի Նոր Տարւոյ պատ- մագամ	577

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ.—	
Յուն-Փետր.	93
Մարտ-Ապրիլ	198
Մայիս-Յունիս	293
Յուլիս-Օգոստոս	392
Սեպտ.-Հոկտեմբեր	497
Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր	595
ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ.—	
ՇԱՀԷ ԵՊՍ. ԱՃԷՄԵԱՆ. Տեղեկագիր Հելէն եւ Էտուրքոս Մարտիկեան Թա- գարանի	104
Տարեկան Տեղեկագիր Ժառանգաւ- րաց վարժարանի եւ Ընծայարանի	374
ԿԻՒՐԵՂ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱԲԻԿԵԱՆ. Տարե- կան Տեղեկագիր Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական վարժարանի	378
ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՏՅԱՆ. Տեղեկագիր Ե- րուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենա- դարանի	386
ՏԻՐՈՒՆԻ.—	
Գէորգ Պապա Յակոբեան	392
ԱՅԼԵԻԱՅԼԻ.—	
Թումանյան եւ Պաւլարիոյ Առաջնորդ Գեորգ. Տ. Տիրայր Եպս Մարտիկեան մեր մէջ	89
Գրական երեկոյ՝ նուիրուած Յ. Թա- մանյանի	95
Նորին Ս. Օծութիւն վազգէն Ա մե- նայն Հայոց Կաթողիկոսի այցելու- քիւնը Հոռոմ	207
Ուրարի տրչութիւն	290
Տարեկան ինքնաշարժ ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի	388
Տարեկան հանդիսութիւնք Ս. Թարգմա- նչաց Երկ. վարժարանի	389
Արարողութիւն Սիւնի վերնաւարան մէջ	390
Սրբոց Յակոբեանց տպարանէն լոյս տեսած գիրքեր	394, 499
Եպիսկոպոսական Ժողովի Յանձնախում- բին հանդիպումը Երուսաղէմի մէջ	406
Միջազգային համաժողով մը	498
Վարժեմանու լատինաց Պատրիարք Մօնս. Ալպերթօ Կօրիի եւ ընտրութիւն նոր Պատրիարքի	582
Բարեպաշտական նաւերներ «Սիւն» - Յանկ նիւթերու 1970 տա- րեւոյցանի	597 598

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ		
Տարեկերթի եռեր	Ա. Գ.	501
Մ. ԳՐԱԿԱՆ		
Հերամնուց Առաքելը	Ե.	506
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
Ստեփանոս Նախատարկաւազ	ԱՂԱՆ ԱՐԳ. ՊԱԽՕՋԵԱՆ	510
ԱՍՏՈՒԱՆՐԱՐԱՆԱԿԱՆ		
Տեղիք Աստուածաբանութեան	ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԳԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ	512
ԳՐԱԿԱՆ		
Կորին Աղբիւրներ	ԱՐԱՅ ԳԱՂԱՅԵԱՆ	521
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
Թարս Թուրքի	Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ	536
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
Պատմութիւն Ս. Էմիլիոնի Վարդապետարանի և Գեորգեան ձեռնարանի	ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ	540
ԳՐԱՆՕՍԱԿԱՆ		
Համբեր Մատենադարանի	Զ. ԳԻՐՏԵԱՆ	553
Ընդհանուր Բովանդակութիւն ՀԱՅԿԻ	ԿԳՄ. ԱՂԱՆ ԱՐԳ. ՊԱԽՕՋԵԱՆ	557
Յուշակ և Յիշատակարաններ Սրբազանի Կիւլաքեան Մատենադարանի Հայ Հնարի Գիրքերու (1512-1800)	ԿԳՄ. Ա. Գ.	567
ՇՆՈՐՀԱՆՈՐԱԿԱՆ		
Ն. Ս. Յ. Տ. Խորեն Ա Վեհափառ Կաթողիկոսին Գեորգեանի Արքեպիսկոպոսին Հնարգիրներ		574 575 576
Պատկան Նուիրակի մատակ և Ն. Ս. Պողոս Զ Պատկ Եմիլիոնի Պատկան		577
Վախճանում Լատինացի Պատրիարք Ման. Ալպերթ Կորի և ընտրութիւն մօր Պատրիարքի		582
ԶԵԿՈՅՏՆԵՐ		
Զեկոյց Հ. Բ. Ը. Միւսթեան		584
Զեկոյց Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Նուարեան Մատենադարանի		582
Զեկոյց Փ. Կիւլաքեան Հիմնարկութեան		593
Ա. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցական-Քրիստոնէական Պատմական Բարեկալտական Նախնայ ՀԱՅԿԻ - Բովանդակութիւն 1970 Տարեկերթի Բովանդակութիւն		595 596 597 598 600

«ՍԻՆՆ» վերաբերեալ ամէն քաղցուրթիւն և առաջում կատարել երեսնաւ հարցէին.

MR. ARA KALAYDJIAN. REDACTION OF «SION»,

OLD CITY — JERUSALEM

«ՍԻՆՆ» տարեկան բաժնեգինն է Ամերիկայի համար 5 Տոյար

Բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Սթերլինգ